

Q. 33/4 June

you had couple

IV group

33/4 June 1913

491.99-8

5-16

1005-10

ԳՈՒՐԳԷՆ ԷԴԻԼԵԱՆ

ՓԱՅԼՈՒՆ ԱՐԵՒ

ՀՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲԻՅԼԻՍ

Տպ. «Աշխատանք», Գոյազ. 39

1919

01-0001
15.04.2013

8397

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

Կարդա՛

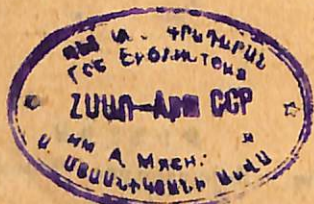
Կարդա՛, այ իմ խելօք մանուկ,
Կարդա՛, գրքեր տարին բոլոր.
Կարդացողի խելքն է կտրուկ,
Միտքը պայծառ ու լուսաւոր:

Դու կիմանաս, ինչն է մարդիկ
Պէտք է ազրեն իրար համար,
Ի՞նչ է մարդկանց ցաւն ու կարիք,
Ի՞նչ է լոյսը, ի՞նչ է խաւար:

Դիր կարգաւով, դու գրքերում
Շատ նորանոր բան կիմանաս,
Շատ շատերից շատ բաներում
Մըտքով հեռն էլ սըլանաս:

Կարդա՛, որդիս, որ հօրըդ պէս
Դու էլ անուս, խեղճ չը մնաս,
Որ ամենքին վիզ չը ծռես,
Եւ միշտ ազատ առաջ գնաս...

Կարդա՛, այ իմ խելօք մանուկ,
Կարդա՛, գրքեր, տարին բոլոր.
Կարդացողի խելքն է կտրուկ,
Միտքը պայծառ ու լուսաւոր:

36715-62

Ուսումնարան

Շիրվանզադե

Եօթ տարեկան էի, երբ մայրս ինձ տւեց ուսումնարան: Ես մի միջակ մանուկ էի, ոչ անշնորհ, ոչ էլ մեծ շնորհով: Աշխատասէր չէի, բայց շատ էլ ծոյլ չէի:

Ես շատ միամիտ տղայ էի: Այ պատմեմ ձեզ իմ միամտութեան մասին մի զարճալի բան: Մի օր ուսուցիչս, որին Սարգիս վարպետ էին կոչում, ինձ վրա բարկացաւ: Դառն լաւ չէի պատրաստել: Նա ականջս մի լաւ քաշեց, յետոյ բաց արաւ դասագիրքս, ցոյց տւեց դասս և ասաց.

—Տես, էգուց այստեղից մինչև այստեղ ջուր կանես:

—Շատ լաւ վարպետ, ջուր կանես,—պատասխանեցի ես:

Մեր փողոցից ոչ հեռու կար մի աղբիւր: Միւս օրը դասագիրքս տարայ, պահեցի նրա տակ այնքան, որ բոլորովին ջուր դարձաւ: Տարայ ուսումնարան և հպարտ-հպարտ ցոյց տւեցի վարժապետին:

Սարգիս վարպետը առաջ մի կուշտ ծիծաղեց: Բարի մարդ էր: Բոլոր աշակերտներն էլ ծիծաղեցին: Ես ապուշ ապուշ նայում էի սրա ու նրա երեսին:

Յանկարծ Սարգիս վարպետը կատաղեց: Նա հրամայեց բաց անել առաջ մի, յետոյ միւս ձեռնիս ամբի և սկսեց քանոնով տուր որ կը տաս:

Լաւ էր, որ քանոնի տափակ կողմովն էր դարկում և ոչ սուր կողմով: Բայց և այնպէս ձեռներս սաստիկ ցաւեցին: Ես լաց եղայ:

—Անիբաւ,—ասաց Սարգիս վարպետը,—ես քեզ երէկ ասացի, որ դուք ջուր անես, այսինքն անգիր անես ջրի պէս, իսկ դու առիկ ես գիրքդ թրջել ու բերել: Դէ լաւ, քիչ արգտագա, դու դասագիրքդ ես ջուր արել, ես էլ քո աչքերը ջուր արի: Տես, միւս անգամ ասածս լաւ հասկացիր:

Եւ դուքս բերելով գրպանից մի մեծ գոյնգոյն թաշկնաւ, սրբեց աչքերիս ջուրը, այսինքն՝ արաասուքը:

Երկար, շատ երկար ժամանակ աշակեցայ իմ առածը և միշտ ծաղրում էին ինձ:

Ես երկար չմնացի Սարգիս վարպետի մօտ: Մայրս ինձ դուրս բերեց և յանձնեց Տէր-Աւանեսի դպրոցը:

Տէր-Աւանես

Տէր-Աւանեսը մի հասարակ գիւղացի էր եղել, եկել էր մեր քաղաք, գրել կարդալ սովորել և եկեղեցում տիրացու դարձել: Թէ ինչպէս էր քահանայ ձեռնադրւել, Աստուծոյ գիտէ: Դիտւորն այն էր, որ ինքը հաղիւ հազ Աւետարանը կարդալ գիտէր, ուսումնարան էր բաց արել և դաս էր տալիս մեզ, ամեն մէկիցս վերցնելով ամիսը մի ուրբի:

Եւ ինչ դաս, «այբ, ժե, ձե, ու, բեն, ինի» և այլն, բայց այն էլ ասեմ, որ մեծ աշակերտները կարգում էին Սողմոսագիրք, Աւետարան, աւելի ուսեալները՝ Աստուածաշունչ:

Ես արդէն ուսեալներից էի:

Մի լղար դէմքով, սև, թանձր և երկայն միբուքով մարդ էր այդ Տէր-Աւանեսը: Նրա ունքերը միշտ կիտւած էին, երեսը թրթւած, կարծես, միշտ փորը ցաւում էր:

Փռչտալիս երեսը խաչակնքում էր և ասում.

—Տէր, դու չարը խափանես:

Երկու բանում նա շատ եռանդուն էր, ուտելում և ծեծելում:

Ամենից աւելի սիրում էր խնձորի տուժա և փախլաւ: Ընկոյզի հալա էլ էր սիրում, բայց աւելի պակաս, քան ձտով փլաւ:

Մեր ծնողներն այդ բանը գիտէին, ուստի ով կարող էր, տէր-հօրը բաժին էր ուղարկում: Ես այսօր էլ զարմացած եմ, թէ ինչու այդ մարդը ուտում էր ուտում, էլի լղար էր անում:

Նա ծեծում էր մանաւանդ այն աշակերտներին, որոնց ծնողները չէին կարողանում խնձորի տուժա, կամ ընկոյզի հալա ուղարկել նրա համար:

Ամենից շատ ծեծւում էր Շամշիանց Աւետը: Այն էլ ասեմ,

որ դա մի վերին աստիճանի տնտեսագիտութեան տղայ էր. շարունակ թաշկտում էր, պարում, երգում: Երբեմն դասամիջոցներին կանգնում էր ձեռները վրա, գլուխը դուրս էր բերում ոտների արանքով և ասում.

—Փիշ փիշ, փիշ փիշ:

Նա սիրում էր սրան նրան խոստել կամ կմշտել: Հակառակի պէս միշտ իմ կողքին էր նստում և դասի ժամանակ շարունակ կմշտում էր ինձ:

Մի օր Աւետը ինձ այնպէս պինդ կմշտեց, որ ես գոռացի.

—Վայ, վայ:

—Ի՞նչ պատահեց,—հարցրեց Տէր-Աւանդսը, երկայն ճիւղոտը բարձրացնելով:

—Ճանճը կծեց ախանջս,—պատասխանեցի ես:

Բանն այն է, որ ես վախեցայ մատնել Աւետին: Նա կարող էր փողոցում ինձ մի լաւ ծեծել, որովհետեւ ինձնից մեծ էր և ուժեղ:

—Ճանճը կծելով կարելի է՞ արջի պէս բղաւել,—կատաղեց Տէր-Աւանդսը:

Բարեբախտաբար այդ օրը մենք խնձորի տղմա ունէինք և տէր-հայրն արդէն իւր բաժինը սաացել էր, նա ինձ չծեծեց:

Երբեմն Տէր-Աւանդսը դալիս էր մեր տուն: Ամեն անգամ «պահպանիչ» էր ասում: Յետոյ գովում էր իմ գրութիւնը և աշխատասիրութիւնը: Մայրս նրան հիւրասիրում էր ջաշի օղիով և մուրաբաներով:

Օրծաղս դալիս էր, երբ Տէր-Աւանդսը մուրաբա էր ուտում: Շատ անգամ ձմերուկի մեղրոտ կճեպը կամ վարդի տերկները ընկնում էին նրա երկայն միրուքի վրա և յետոյ սահում դէպի ֆէրաշէն:

Առհասարակ, հանգուցեալը համ լաւ ուտում էր, համ էլ լաւ ծեծում:

III

Աւետի քիթը

Շամշիանց Աւետը շատ մեծ քիթ ունէր: Եւ օր օրի վրա այդ քիթը մեծանում էր:

Աշակերտները շարունակ ծաղրում էին, անւանելով նրան քիթ

Աւետ: Նա բարկանում էր, կատաղում, աջ ու ձախ բռնեցրով, ոտով, գլխով սրան էր խփում, նրան: Բայց ո՞ր մէկին յաղթէր: Չնայելով իր ուժին և քաջութեանը, նա օր օրի վրա ընկճւում էր ու խեղճանում իր քթի պատճառով:

Վերջը, տեսնելով, որ հնար չկայ ամենքի հետ կռելու, սկսեց ինքն էլ ծաղրել իր քիթը: Գարծում էր, որ եթէ ինքը ծաղրէ, ուրիշները կը դադարեն ծաղրել: Բայց չեղաւ: Քանի նա խեղճանում էր, այնքան աշակերտները երես էին առնում:

Մի պատիկ տղայ կար Աղալօ անունով: Դա կատարեալ պատիժ էր Աւետի քթի հաճար:

Մի օր դասի ժամանակ Աղալօն թղթից մի կով շինեց, գլուխը թանաքով ներկեց և դրեց Աւետի քթի վրա: Յետոյ հանգիստ կերպով գլուխը թեքեց դասադրքին, իբր թէ դաս է սովորում:

Աւետը, ի հարկէ, խսկոյն կովը քթից դէն գցեց և բռնեցրով մի լաւ զարկեց Աղալօի կողքին:

—Վայ մամա,—գոռաց Աղալօն և լաց եղաւ:

—Ի՞նչ պատահեց,—ասաց Տէր-Աւանդսը, որ այդ ժամանակ մի մեծ տանձ էր կպծում:

—Աւետը ինձ կովից,—գանգատեց Աղալօն, հեկեկալով:

—Իժ, օձի գաւակ, ես քո քիթը շարդեմ,—գոչեց Տէր-Աւանդսը, մօտենալով Աւետին:—Դէ եկ մէջ տեղ, եկ տեսնեմ:

Շատ բողբոջեց խեղճ Աւետը, որ մեղաւորը Աղալօն է, ինձ էլ վկայ բերեց, ոչինչ չօգնեց:

Բանն այն է, որ տանձն Աղալօի հայրն էր ուղարկել Տէր-Աւանդսի հոմար: Ինչպէս կարելի էր նրա որդուն ծեծել գոնէ այն օրը:

—Ֆալախկա բերէք,—հրամայեց Տէր-Աւանդսը: Ֆալախկան բերեցին: Այդ մի բաւական երկայն և հաստ փայտ էր: Նրա ծայրերից կապած էր մի կաշէ մամուր թուկ:

—Պառկիր,—հրամայեց Տէր-Աւանդսը:

Աւետը պառկեց խսիրի վրա երեսն ի վեր:

—Ոտներդ բարձրացրու,—շարունակեց Տէր-Աւանդսը:—Այ, այդպէս: Հազցրէք ֆալախկան: Շուռ տւէք, այ այդպէս:

Երկու աշակերտ բռնեցին ֆալախկայի ծայրերը: Աւետի ոտները ցլել էին օդի մէջ անշարժ: Պատառոտած գուլպաների միջից երևում էին նրա մատները:

Տէր-Աւանդսը, ճիպոտը տալով ինձ, հրամայեց:

— Զարկիր:

Ուղիղն ասած, ես խղճացի Աւետին: Ինչ մեղաւոր էր նա, որ մեծ քիթ ունէր: Մի քանի անգամ ճիպոտը զարկեցի և կանգ առայ:

— Զարկիր, — հրամայեց Տէր-Աւանդսը, շարունակելով տոննա ուտել:

Մի քանի թոյլ հարւածներ ևս տալով, էլի կանգ առայ: Աւետը բառաչում էր հորթի պէս:

Նրա ոտներն արդէն կարմրել, մատները ցլել էին:

— Խեղճ է, — ասացի ես, — մեղաւոր չէ:

Տէր-Աւանդսը մի ապտակ տւեց ինձ, առաւ ճիպոտն և այնպէս զարկեց, որ խեղճ Աւետն ուշաթափւեց:

— Զուր բերէք, — հրամայեց Տէր-Աւանդսը:

Մի կուլա շուք բերեցին, ածեցին Աւետի գլխին, ուշքի եկաւ: Վեր կացաւ և տնքտնքալով ու կաղէկաղ գնաց, նստեց իւր տեղը: Հետեւեալ օրը նա ուսումնարան չեկաւ:

Երբորդ օրը եկաւ գոյնը թռած, լղարած և լուռ նստեց իւր տեղը: Նա ոչ մի խօսք չարտասանեց մինչև վերջը:

Աշակերտները փորձեցին դարձեալ սրախօսել նրա քիթ վրա, ուշադրութիւն չդարձրեց: Ես մի քանի անգամ լսեցի նրա ծանր հառաչանքները: Որքան էլ փոքր լինէի և միամիտ, հասկացայ, որ ընկերս տանջւում է: Ես խղճացի նրան, կամեցայ կարեկցութիւնս արտայայտել: Բռնեցի նրա ձեռը և ամուր սեղմեցի:

Նա հասկացաւ, նայեց ինձ և բարեկամաբար ժպտաց:

— Ալէքսան, — դարձաւ նա ինձ, երբ փողոց դուրս եկանք: — Ես ուղղում եմ քեզ հետ խօսել:

Նրա ձայնը դողում էր, դէմքը լուրջ էր:

— Ասա ինչ որ ուզում ես, — պատասխանեցի ես:

— Մէկէօրը դու չէիր ուզում ոտներէս ճիպոտով խփել: Ես հասկացայ, որ խղճում ես ինձ: Շնորհակալ եմ: Դու լաւ տղայ ես, դու մեր հարեանն ես: Դու չես ծաղրում իմ քիթը: Զեռդ տուր, բարեկամներ ենք:

Ես զգացաւ սեղմեցի Աւետի ձեռը: Այդ օրից Աւետն և ես դարձանք բարեկամներ: Ես կուլում էի ամենքի հետ՝ ով ծաղրում էր նրա քիթը:

Անգրագետ

Սիրականեա

Երբէք մէկին չեմ նախանձում ես աշխարհի երեսին,
Միայն, զրազէտ դուք պարոններ, նախանձում եմ ձեր բախտին:

Ախ, գթացէք գեղջուկ որբիս, մի լաւութիւն միայն արէք —
Տըւէք մի թերթ ինձ ձերմակ թուղթ, մի փետուրէ գրիչ աւէք:

Եւ ինձ գրել սովորեցրէք, սովորեցրէք լաւ, շուտով,

Որ գրիչս կայծակից էլ արագ թռչի գրելով:

Որ պատմելով թղթի վրա ես ձեզ ցոյց տամ ամեն բան՝

Մեր տառապանք, մեր չարչարանք ու արդիւնքն աշխատութեան:

Կը յայտնէի՝ ինչ ցնորքներ, ինչ մտքեր կան իմ գլխում,

Մի ողջ աշխարհ ցոյց կըրտայի ես անմահ պատկերում...

Բայց այժմ անհեա չըջանում են բոլոր իմ քաղցր երազներ:

Ես անգրագետ, ես անուս եմ... Սովորեցրէք, պարոններ:

Մեր նոր ուսուցիչը

Է. Դ. Ամիրխան

Մեր նոր ուսուցիչը ինձ շատ դուր եկաւ: Դեռ վասը չսկսած՝ նա նստած էր իր տեղը: Անցեալ տարւայ աշակերտներից շատերը մօտենում էին նրան և բարեւում, ուրիշները ներս էին մտնում դասարան, ձեռք էի տալիս նրան և փախչում: Երևում էր, որ սիրում էին ուսուցչին: Ուսուցիչը բարեւում էր նրանց և մատթոհ պատուհանից դուրս նայում:

Դասի կիօին մեզ թելադրութիւն անելիս, սկսեց դասարանում պատել. յանկարծ նկատեց, որ աշակերտներից մէկի երեսը կարմրած է. իսկոյն ընդհատեց թելադրութիւնը, բռնեց տղայի կզակը, նայեց, ձեռքը ճակատին դրաւ իմանալու, թէ արդեօք տաքութիւն ունի:

Այդ միջոցին մի ուրիշ աշակերտ սկսեց ուսուցչի ետևից ծամածուծութիւններ անել: Ուսուցիչը յանկարծ շուռ եկաւ, տղան իսկոյն տեղը նստեց և գլխակոր սպառում էր, թէ ինչ է լինելու:

—Միւս անգամ այդպիսի բաներ չանես,—ասաց մեր նոր ուսուցիչը, մօտեցաւ զբանգդանին և շարունակեց թելագրել:

Թելագրութիւնը վերջացնելուց յետոյ, նա լուռ նայեց բոլորիս վրա, ապա հանդարտ, ուժեղ, բայց սիրալիր ձայնով ասաց.

—Իսկեք, տղայք: Այս տարի մենք միասին ենք անցկացնելու: Աշխատենք, որ լաւ անցնի. ձեր դասերը լաւ սովորեցէք և խելօք եղէք: Ես բնականիք չունիմ, մայրս անցեալ տարի կենդանի էր, բայց վերջերս մեռաւ: Ես մենակ եմ և բացի ձեզնից ոչ ոք չունիմ այս աշխարհում. դուք էք իմ գաւազները, ես սիրում եմ ձեզ. ցոյց տւէք, որ լաւ և բարի տղաներ էք:

Այդ միջոցին զանգը տւին: Մենք լուռ դուրս էինք գալիս դասարանից: Չարութիւն անող աշակերտը մօտեցաւ ուսուցչին և դողդոջուն ձայնով ասաց.

—Պարոն ուսուցիչ, ներեցէք ինձ:

Ուսուցիչը համբուրեց նրա ճակատը և ասաց.

—Գնա հանգիստ, որդեակ իմ:

Ակոփ-ապերը

Մեր գլորոցին կից մի այգի կար. այնտեղ թփերից շարան-շարան կախաւած փայլում էին խաղողի հիւթալի ձութերը, կարմրաթուշ գեղձերը պլսպլրում էին ամեն կողմից:

Մենք երկար ժամանակ մտածում էինք, թէ ինչպէս օգտւենք այգու այդ պտուղներին: Վերջապէս գտանք միջոցը: Դպրոցի փայտանոցը գտնւում էր այգու կողքին և փոքրիկ մի բացւածք ունէր պարտէզի վրա: Մեր ընկերներից մէկը այդտեղից իջնում էր այգին, տալրակը լցնում խաղողով, դեղձերով և բերում փայտանոց, ուր ընկերներով ուտում էինք բերած պտուղները և լցնում զբոլաններս:

Բայց երկար չտեւեց մեր այս քաջագործութիւնը, դպրոցի ծա-

Վ. Փափազեան

ռայ Ակոփ-ապերը պատահաբար մի օր բաց արաւ մեր այդ գաղտնիքը:

Ակոփ-ապերը միամիտ, բարեմիտ, դանդաղաշարժ և չափազանց քնկոտ ծերուկ էր: Կառակներ, խաղեր ու ծաղր՝ կարկուտի պէս տեղում էին նրա գլխին՝ աշակերտների կողմից. բայց դիմա-նում էր, լուռ ժպտում և երբեք չէր բարկանում:

Ահա այդ Ակոփ-ապերն էր, որ մի օր վրա հասաւ մեզ այն րոպէին, երբ վեց հոգի շարւած փայտանոցի մութ անկիւնի փայտե-րի վրա՝ խաղող ու գեղձ էինք խժռում:

Հէնց որ գէմ առ գէմ եկաւ մեզ, սաստիկ վախեցաւ: Նախ կարկամեց, յետոյ վիզն առաջ պարզեց, լուռ զննեց ամենքիս ու գոչեց.

—Ես... է՛ս ինչ ա...

Մենք էլ շատ էինք վախեցել: Վեր թռանք: Այդ միջոցին մեր ընկերը, որ այգու մէջն էր, երևի լաւ կշտացած, փէշի մէջն էլ դեղձ ու տանձ՝ երևաց լուսամուտից ու ներս ոտնեց:

Ակոփ-ապերը ցնցւեց ու ետ փախաւ դէպի սանդուխքը: Կարծեցինք գնում էր վերակացուն կանչելու: Միմեանց գլխի վրայից ոտնելով առաջ նետւեցինք, ծերունուն հրեցինք, հրմշտեցինք, գրեթէ ցած գլորեցինք... ու նետւելով դէպի բակը, ցրւեցինք, անհետացանք:

Ազատուել էինք. մեզ այդպէս էր թւում: Բայց Ակոփ-ապերը գնացել վերակացուն պատմել էր ամեն ինչ, մի առ մի էլ մեր անունները տւել:

Պատժեցինք, փայտանոցը կողպւեց, այլևս պտուղի երես չը տեսանք, սակայն մտածեցինք ապերից մեր վրէժը հանել. եթէ ոչ այսօր, գոնէ վաղը:

Վրէժխնդրութիւնով զբաղւած՝ հնաբք էինք որոնում տանջե-լու, մի խոշոր ֆետա տալու Ակոփ-ապերին:

Հնաբքը գտաւ այգին իջնողը նորից:

Ակոփ-ապերը հեռաւոր գիւղերից եկած՝ միայնակ մի ծերունի էր, որ ապրում էր գլորոցում: Տւել էին նրան մի խուց, ուր կար նրա անկողինը, մի ճրագ, մի կուժ, մի քանի աճանեղէն: Դուռը փակել չէր էլ մտածում. դողացւելուց վախ չունէր:

Մի օր, երբ ծերունուն դպրոցից դուրս գործի էին ուղարկել, մտանք նրա խուցը, մի առ մի դուրս բերինք ինչ որ կար այնտեղ. նոյն իսկ աթոռակն ու կուժը. ամեն, ամեն ինչ, և տարանք թաղ-ցրբինք զանազան տեղեր: Ամանները ջարդ ու փշուր արինք:

Խուցը բոլորովին դատարկւեց: Մնաց լերկ փայտէ մահճակալն ու սեղանը միայն: Ո՛չ իսկ աւելը թողինք:

Գոհ մեր արածովը, դասերից յետոյ առնւ գնացինք: Ոչ մէկին չպատմեցի մեր արածը և ամբողջ գիշեր մտածում էի, թէ արդեօք Ակոփ-ապէրը ինչպէս պիտի ապշէր, երբ ներս մտնէր խուցը. յետոյ պիտի շարած նստէր և գուցէ... գուցէ լաց լինէր:

Իսկ գիշերը: Ո՛րտեղ, ինչի՞ մէջ պիտի քնէր: Չէ՞ որ ես ահա անկողնիս մէջ, վերմակում փաթաթւած պառկել եմ, բարձ էլ ունեմ, ներքնակ էլ, իսկ նա ոչինչ չունի: Սկոեցի սաստիկ անհանգիստ շուռ գալ անկողնիս մէջ. քիչ էր ճուռ լայի: Ինչ անպիտանութիւն էր մեր արածը: Միթէ խեղճ չէր: Չէ՞ որ իմ փոքրիկ շան համար իսկ այս երեկոյ տեղ էի պատրաստել փայտանոցում, քուրձեր դրել, որ չմըսէր դրսում փշոզ աշնանային քամուց... իսկ այնտեղ ինչ էի արել... Կողոպտել էի մի ծերունու, թողել այդ քամուն առանց անկողնի, առանց թէյի, առանց ճրագի...

— Հայրիկ...

— Ի՞նչ կայ, զաւակա...

Հայրս նստած՝ կարդում էր: Զարմացաւ, որ դեռ չէի քնել, չը նայելով որ վաղուց ի վեր պառկած էի:

— Հայրիկ, Ակոփ-ապէրը մեղք չի...

— Ի՞նչ Ակոփ-ապէր է դա... աւելի զարմացաւ հայրս, թողեց գիրքը և մօտեցաւ անկողնիս:

Կոկորդս գառնացել էր: Հենց որ հայրս իր ձեռքը դրեց գլխիս, այլեւս դիմանալ չկարողացայ: Լացի:

— Ի՞նչ է եղել, ինչու ես լալիս... Գլուխդ է ցաւում:

— Ո՛չ, հայրիկ... Այսօր մենք մի վատ, շատ վատ բան արինք դպրոցում:

— Վատ բան... Պատմիր: Ինչ էք արել:

— Ակոփ-ապէրին, ծառային կողոպտեցինք... ինչ ունէր-չու-նէր՝ թաղցրինք... Այժմ նա ո՛չ անկողին ունի, որ պառկի, ո՛չ ճը-րագ, ո՛չ թէյ, կուժ... Ի՞նչ պիտի անի արդեօք... Գուրմն էլ քամի, ցուրտ...

Հայրս դէմքը կնճռեց:

— Պատմիր ամեն ինչ, պատմիր... ինչո՞ւ այդպէս արիք, ինչ էր արել ձեզ խեղճ ծերունին:

— Մասնեց մեզ:

— Մասնեց... Բայց պատմիր բոլորը:

Ու ես պատմեցի: Լացի և պատմեցի ամեն բան:

Միւս առաւօտ դպրոց մտնելիս՝ առաջին լուրը, որ լսեցինք՝ այն էր, թէ Ակոփ-ապէրի խուցը կողոպտւել էր երէկ: Կարծում էին թէ գողեր են մտել:

Տեսանք իրեն ծերունուն՝ նստած խուցի առաջ, արտասուքն աչքերին, շարած և տնշարժ:

Այնպէս խղճալի դէմք ունէր, այնքան յուզիչ, որ դիմանալ չը կարողացանք: Ճիշտ է, գիշերը նա քնել էր վանահօր ծառայի խուցում, ընթրել էր այնտեղ, բայց խօ այդ միշտ չէր կարող լինել:

Եւ դաւադիրներս տխուր, միմեանց մօտ եկանք դատամիջոցին, հաւաքւեցին մի ծառի տակ:

— Տղերք, — ասաց յանկարծ վրէժ մտածողը, մեր արածը անպիտան բան էր: Սկսած պտուղ գողանալուց մինչև այս վերջին մեր վարմունքը՝ չարագործութիւն էր... Ուղղենք մեր սխալը:

— Ի՞նչպէս, ձայնեցինք ամենքս:

Ըստ երեւոյթին, ինձ նման բոլորն էլ տանջւել էին և այժմ խղճահարւում էին:

— Շատ պարզ է. նախ՝ բոլոր թագցրած բաները հանենք և տեղը դնենք:

— Իսկ յետոյ...

— Յետոյ՝ պիտի կոտրւած բաները մեր փողովն առնենք ու տանք Ակոփ-ապէրին:

— Փող ո՞վ կը տայ մեզ:

— Բաժանենք մեզ վրա, ասացի ես, հայրիկիս ես պատմել եմ մեր արածը. նա խոստացաւ փող տալ, եթէ մենք վճռենք ուղղել մեր սխալը:

— Ուրեմն ես էլ կը պատմեմ:

— Ես էլ:

— Ես էլ...

Վճռած էր: Պէտք էր տեսնել, թէ ինչպէս իսկոյն զւարթա-
ցանք մենք, ինչպիսի ոգևորութեամբ սկսեցինք որոնել թաղցրած
իրերը, խուցը տանել, լաւ սարքել ափսոսեղ, տեղաւորել:

Ակոփ-ապէրը մեր գործի կէս տեղին վրա հասաւ և ապշու-
թեամբ կանգ առաւ խուցի դռան առաջ:

— Եւ... արաւ նա միայն ու մնաց անշարժ:

— Ոչինչ, ապէր, — կանչեց մեզնից մէկը. դու սկիւ դարդ մի ա-
նիլ. այ, բոլորը կը բերենք, կոտորածների փողն էլ կը տանք, որ
առնես...

— Մենք էինք արել բոլորը, — աւելացրեց մի երկրորդը. — հաճաք
էինք արել, մի նեղանալ, ապէր. ես քեզ համար մի լաւ կուժ կը
բերեմ:

— Ես էլ ջրածիկ:

— Ես էլ... ես էլ ափսէներ...

— Իսկ ես, ասում էր մէկը. ես ինչ բերեմ:

Ծերունին ժպտուն՝ արտասուում էր: Մաստիկ յուզւել էր:

Եւ երբ ամեն ինչ տեղաւորել էինք, յանկարծ բռնեց մեզնից
մէկին ու մինչդեռ նա վախից ճշում էր, ասաց.

— Ոչինչ, մի վախենալ, բախա... սպասիր մէկ համբուրեմ
քեզ...

Ու արտասալաւան՝ համբուրեց նրան, յետոյ բաց թողեց,
դարձաւ ամենքիս ու ասաց.

— Աստուած պահի ձեզ, տղերք...

Միւս օրը զանազան իրերով լցրինք խուցը:

Ոչ միայն կուժ, այլև թէյ, շաքար, մոմ ու բաժակներ էլ
էինք բերել:

Ծերունին զւարթ, ժպտուն՝ տեսաւ այդ ամենը, յետոյ թողեց,
որ տեղաւորենք ու ինքը ուղղակի գնաց դպրոցի տեսչի մօտ:

Դասերը վերջանալուց յետոյ, տեսուչը մեզ կանչեց իր սեն-
եակը: Երբ հաւաքւել էինք, երկար նայեց ամենքիս, ապա մօտե-
ցաւ, ձեռքը դրեց առաջինի ուսին և ասաց.

— Ապրիք, տղերք... Այժմ տուն գնացէք. այլևս ասելիք չու-
նիմ ձեզ...

Յետոյ ժպտաց ու զլխով արեց:

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

Դատաստանը

1.

Փոքր էի, հազիւ տասներեք տա-
րեկան, բայց լաւ յիշում եմ, որ այն
երեկոյ հայրս զայրացած տուն վերա-
դարձաւ այդուց: Փոքրիկ հորթին պա-
րանից քաշ տալով ետևից և կանաչ,
թարմ խտրի մի կոյտ թևի տակ՝ նա
բակը մտաւ խորհրդաւոր լուծեամբ:

Կասկած չկար, որ նա զայրա-
ցած էր. իսկ երբ նա զայրացած էր, նշանակում էր, թէ տանեցի-
ներից մէկն ու մէկը յանցանք էր գործել:

— Կապիր հորթը, Սարգիս, — հրամայեց նա ինձ խստութեամբ:

Ես մօտեցայ, հորթի պարանն առայ նրա ձեռքից և սկսեցի
կապել:

Հայրս խոտը ցած դրեց, մօտեցաւ սրահի թմբին ու նստեց,
փայտն ու գլխարկը դնելով կողքին: Մայրս կովկիթն էր լւանում,
սպասելով կովերին, կթելու համար: Ես աչք չէի հեռացնում հօրիցս.
Նա անհանգիստ էր. մի քանի անգամ ձախաւոր շփեց ու դարձաւ
մեծ քրոջս:

Ա. Ա. Խովհաննէան

—Աղջի, Թորոսն այս առաւօտ կովերը ո՞ր կողմով դաշտ տա-
բաւ. այգու կողմով, թէ նախրի ճանապարհով:

—Չգիտեմ, հայրիկ. առաւօտը երբ քաղահանի էինք գնում,
նա մեզանից առաջ քշեց, գիւղից դուրս եկաւ, նրան չհասանք:

—Այգու կողմից, ի հարկէ. նա միշտ այն կողմից է տանում,
—բացականչեցի ես, հէնց այնպէս, առանց մտածելու, թէ իմ ա-
սածը որեւէ բանի կարող էր ծառայել:

—Նա է, ուրիշ ո՞վ կարող է լինել. նգովից արմատ, միշտ նա, —
մրմնաց հայրս ու լռեց:

Թորոսը իմ խորթ եղբայրն էր, հօրս առաջին ամուսնութիւ-
նից մնացած միակ տղան: Ես և քոյրերս մեր ամենափոքր հասա-
կից տեսել էինք նրան միշտ լուկեաց, մոայլ, մտածկոտ ու յամառ:

Հայրս չէր սիրում նրան, որովհետեւ նա յամառ էր ու միշտ
մոայլ և երբէք հօրս երեսին ուղիղ չէր նայի: «Կախ գլուխ» տղայ
է, մանկութիւնից այդպէս էր, ասում էր նա առանձին ցաւով, ա-
ւելացնելով որ «կախ գլուխ» մարդիկ միշտ կասկածելի են:

Թորոսն ամբողջ որը դաշտումն էր լինում, մեր տաւարի ետե-
ւից: Երբ երեկոյեան տուն էր գալիս և հայրս սկսում էր նրան յան-
դիմանել նրա որեւէ յանցանքի համար, որի հեղինակը սովորաբար
ես էի կամ քոյրերիցս մէկը, նա առանց նայելու մօտենում էր
հացի տաշտին, մի հաց վերցնում, փաթաթում թւի տակ և լռու-
թեամբ դուրս գալիս, թողնելով որ հայրս շարունակի իր անէծքը,
գանգատն ու արտունջները:

Կովերը դաշտից վերադարձան: Թորոսն էլ նրանց ետեւից ներս
մտաւ գոնից, ինչպէս միշտ, գլուխը քաշ, դէմքն արեւաւ, յոգնած
ու մոայլ: Նա կովերը ներս քշեց գոմը, թողնելով բակում նրանց,
որոնք պիտի կթւէին: Ապա ձեռնափայտը դրեց մի անկիւնում,
նստեց իր սովորական տեղը, սրահի մի հատիկ աստիճանի վրա և
սկսեց արեւիներէ միջից թափ տալ աւազի հատիկները և գուլպա-
ների վրայից՝ փշերը:

Մայրս կովերն էր կթում, քոյրերս օգնում էին նրան:

—Թորոս, — յանկարծ լռեց հօրս ձայնը:

—Հը, եղաւ պատասխանը:

—«Հը» կասի... չնո ու ցաւ. հրամայէ էլ չի կարողանում ա-
սել: Այս առաւօտ տաւարը ո՞ր կողմով տարար դաշտ. — հօրս ձայնը

դողդոջում էր, նա վերավճռնեցից ասեա խեղդում էր. ես նրան
երբէք այդ աստիճան բարկացած չէի տեսել. վախեցայ ու կծկւեցի:
Թորոսի փոյթը չէր. նա լուռ էր:

—Լեղուդ պապանձլի, խօսի՛ր էէ. այգին մտնի ես:

Թորոսը շարունակում էր լռութեամբ թափ տալ արեւիները:

—Սարգիս, — դարձաւ ինձ հայրս. — գնա այն իմ բերած խոտը
քանդի, մէջը բան կայ, բեր այստեղ:

2

Ես մօտեցայ, խոտը բաց արի և միջից հանեցի խաղողի որթի
մի մեծ ճիւղ, վրան մի քանի կիսահատ ոգկոյգներ: Ձեռք առայ և
քարացայ տեղումս... Այն ես էի կտարել. ոչ այսօր, այլ երէկ.
կտարել էի ու լռել. ողկոյզը քաշքշեցի, ճիւղը կտարեւց և ես փա-
թայ: Հայրս այս երեկոյ էր գտել ու կարծում էր թէ առաւօտեան
է կտարւած:

Յանցանքը կրկնակի էր. նախ կտարւած էր այդ հազապիւս
որթը, որ հօրս առանձին խնամքի առարկան էր, որովհետեւ հեռու
տեղից էր բերել տւել և շուտ հասնող, մեծ դեղին ողկոյգներ ու-
նէր և նրանից պատրաստւած գինին հասնում էր Աստուածածնի
տօնի պատարագին, երբ խաղող են օրհնում. և երկրորդ՝ որթը
կտարողը կերել էր և խաղողը, մինչդեռ Աստուածածնի տօնը դեռ
հեռու էր, «խաղողն օրհնւած» չէր, հետեւապէս՝ պատ էր:

Թորոսը աչքի տակով նայեց իմ ձեռքի ճիւղին, նայեց ինձ ու
գլուխը կախ քաշ ձգեց, լռեց: Ես էլ քարացել էի իմ տեղում և
գլուխս վեր բարձրացնել չէի համարձակւում. իմ դատաստանն էր
կտաւարւում և ոչ Թորոսի:

—Առա, — շարունակեց հայրս աւելի և աւելի տաքացած, —
Աստուած նգովի քեզ, մի է տեսել, որ հայ քրիստոնեան Աստուածած-
նից երկու շաբաթ առաջ խաղող ուտի. հարամ է, չէ. նայի՛ր՝ ինչ
ես արել. թնդ ձեռքդ կտարւէր դրա փոխարէն:

Մայրս մէջ մտաւ:

—Ի՞նչ ես այդքան տաքացել, անաշէ՛ր մարդ. դէ բան է, պա-
տահել է. գուցէ Թորոսը չի, գող է մտել խօ գիտես, պողերը քաղ-
ցած գէլերի պէս չոյերն ընկած աւերմունք են անում:

—Խեղքիդ ինչ ասեմ, ան կնիկ, գողը մի ճուճ խաղողի համար
այգի չի մտնի, բոլոր թմբերը պէտք է ոտի տակ տար, մաթիկ մա-

րիկ փնտռէր գտնելու համար. տանու գող է, քեզ ասում եմ, այ այս նգովւածն է. Չէ, թող խօսի էէ, թող ասի, որ ինքը չի. տեսնում ես, կարկամել է:

—Այ որդի,—Թորոսին դարձաւ մայրս կամացուկ,—ինչք ես կողքդ դէմ տւել. տեսնում ես, հէրդ թնդւել է, դէ, մի ձայն տուր, ասա որ դու չես, ասա՝ գողերն են արել, խօս բերանդ չի ցաւի, մի խօսք ասա, էլի:

Թորոսը արեւմտերից պրծաւ և մէկ էլ ինձ նայեց աչքի տակով:

3

Թորոսը վեր կացաւ և առանց նոյնիսկ իր սովորական հացը վերցնելու աւաշտից, շարժւեց դէպի դուռը. նա պիտի անցնէր հօրս առաջից, որ լուռ հետևում էր նրա շարժումներին: Հօրս հայեացքի մէջ կայծակ էր փայլատակում. նա գունատ էր, շուռնը քթածակերից գուրս էր գալիս փնջացնելով, իսկ ձեռնափայտը դողում էր ձեռքի մէջ: Նա երբէք այդպէս ստորափելի, այդպէս անողորմ տեսք չէր ունեցել:

«Միթէ խփելու է Թորոսին», մտածում էի ես. «այդ անկարելի էր. նա այնպէս բարի է», բայց ինձ թւում էր՝ եթէ նրան խփի, ես կը մեռնեմ, չգիտեմ ինչից, բայց անպատճառ կը ճշամ ու կը մեռնեմ, երեւի կը խեղդւեմ:

«Կը խփի, թէ չի խփի, կը խփի, թէ չի խփի»,—կրկնում էի մտքումս աչքերս յառած միայն ձեռնափայտին վրա՝ աւելի «իշտ» նրա ծայրին:

Եւ ես տեսայ, որ փայտը բարձրացաւ, այն զարհուրելի փայտը, բարձրացաւ հօրս գլխից վեր, ճօճւեց օդի մէջ...

—Հայրիկ, հայրիկ... մի, մի... Բառերը խեղդւեցին իմ կոկորդում. ես նետւեցի հօրս ու Թորոսի մէջ. բայց անօգուտ. ես շատ էի փոքր և անզօր. ձեռնափայտն անազին թափով իջաւ եղբօրս թիկունքին, բարձրացաւ, մէկ էլ իջաւ նոյնպէս թափով, նոյնպէս անողորմ:

Թորոսը չշարժւեց, կանգնած մնաց իր տեղում, դարձեալ լուռ, առանց բողոքի. նայեց հօրս քարացած, ապա աջ ձեռքով շօշափեց թիկունքի ցաւած տեղը ու, երկու կաթիլ արցունք կախւեցին նրա մոռյլ, մթազնած աչքերից, իջան, և այտերի վրա քարացան մնացին:

Հայրս կանգնած էր դողդողալով, նայում էր տաների առաջ, կարծես չգիտէր թէ ինչ պատահեց: Եւ բեռը, անազին բեռը ճնշում, ճնշում էր իմ կուրծքը, խեղդում էր ինձ, կուրծքս ուռել էր և ճչացի:

—Ես եմ, հայրիկ, ես եմ կոտրել, ես եմ գողացել, Թորոսը մեղք չունի, միշտ ես եմ. ներիւր. ներիւր, Թորոս ախպէր, իմ խեղճ ախպէր:

Բոլորը քարացան. մայրս շարժւած՝ կոկիկիւր ձեռքից բաց թողեց, որ ընկաւ կոտրւեց և կաթը հոսեց բոկիւմ. քոյրս հորթը թողեց, որ կրկին վազեց դէպի մայրը. հայրս գլուխը բարձրացրեց, ինձ նայեց չափ ու ապշած աչքերով ու ետ-ետ գնաց, ապա ճակատը բռնեց մնաց կանգնած: Ինչ յետոյ լուսնեամբ մօտեցաւ Թորոսին, ձեռքը դրեց նրա թիկունքին:

—Ձեռքս կոտրւէր, որդի,—ասաց հեկեկալով... Սազրիս, Սազրիս... Թող Աստուած քեզ... գուրմ հոգին կորցրիր... Թող Աստուած քեզ... ես ինչ ասեմ...

Նա շարունակել չկարողացաւ, չուզեց տանիծել ինձ. արցունքը թափւեց աչքերից հեղեղի պէս:

—Էլ չեմ տնի, հայրիկ... էլ չեմ տնի. երբէք, երբէք... Թորոսը թեւով սրբեց աչքերը, նստեց թմբի վրա, գլուխը ձեռների մէջ առաւ և դարձեալ մնաց լուռ:

Այն գիշեր հայրս երկար փամփուկ չէր քնում. անքուն էի և ես. այրում էի և էլի երկար-երկար լաց եղայ:

Բազեն ու աղաւնիկ

Բարկաս

Գիշատիչ բազէն իր սուր ձանկերում Բռնած՝ աղաւնուն պատառառում էր:

—Հը, ձանկս ընկար. զուր ես աշխատում Գրծնել եմ ձեռքից, զուր այդ հնարքներ: Խաբեբայ, ես ձեզ լաւ եմ ձանաչում, Հանայիշներ էք, խորամանկ օձեր. Ձեր ցեղը միշտ մեր արիւնն է խմում, Դուք էք մշտական մեր թշնամիներ:

Բայց կայ դատաւոր վրէժխնդրութեան,
նա ամենքին կանէ դատաստան:

—Ախ, ուր էր, ուր էր, թէ այդպէս լինէր
Չարագործներին խտուրթեամբ պատժէր.

Հազիւ հառաչեց աղանին մարած:

Սուր-սուր ճանկերում սաստիկ սղմւած:

—Ինչպէս, ինչպէս, այդ ինչ ասացիր,

Ախ, դու ուրացող, մի մէկ էլ կրկնիր.

Դու չես հաւատում հա, արդար դատին,

Մարդկանց կառավարող այդ հզօր ուժին:

Էհ, ուզում էի ազատել ես քեզ,

Բայց, չէ, տեսնում եմ, դու արժանի չես,

Ուրեմն մեռիր, զմեր է փրկութիւն,

Անհաւատներին չըկայ թողութիւն:

Օրէնք եւ դատաստան

Արհաւիր ծօղար

1. Բոլոր լուսաւորւած երկրներում կան դատարաններ եւ դատաւորներ: Դատաւորները քննում են մարդկանց մէջ եղած վէճերը եւ դատում ու պատժում են մեղաւորներին:

2. Միմիայն անկիրթ եւ վայրենի ժողովուրդները դատաւորներ չունեն. նրանց մէջ արդարը նա է, ով ուժեղ է. ուժեղը կարող է զրկել թոյլերին եւ նրանցից խլել ամեն ինչ:

3. Առանց երկար մտածելու կարելի է համոզւել, որ այդպիսով երկրի վրա խաղաղութիւն ու հանգստութիւն չի լինիլ. թոյլերն ու ուժեղները իրար մեծամեծ վնասներ կտան:

4. Նոյնը կարելի է ասել նաեւ մեղաւորներին պատժելու մասին: Հին ժամանակները, ինչպէս էլ հիմա շատ երկրներում, երբ մէկը սպանում էր մի ուրիշ մարդու, սպանւածի ազգականներն ու բարեկամները զէնք վերցնելով՝ յարձակւում էին սպանողի վրա եւ ամեն կերպ աշխատում էին նրան էլ սպանել: Սպանողի ազգականներն էլ պաշտպանում էին սպանողին. շատ անգամ այնպէս էր պատահում, որ մարդասպանի ազգականներն աւելի զօրեղ էին դուրս գալիս եւ վնասներ էին տալիս արդար կողմին:

5. Այն ժամանակ մարդիկ մոռանում էին երկու կանոն.

Առաջին. «Ոչ ոք իւր սեփական գործի մէջ դատաւոր լինել չի կարող»:

Երկրորդ. «Ոչ ոք իւր ձեռքով դատաստան կտրելու իրաւունք չունի»:

6. Ամեն մի լուսաւորւած երկրում աշխատում են, որ այդ երկու կանոնները պահեն, դրա համար էլ կան առանձին մարդիկ, որոնք լուծւած քննում են բոլոր վէճերը եւ պատժում յանցաւորներին: Այդ մարդիկ դատաւոր են կոչւում:

7. Դատաւորները նոր օրէնքներ չեն հրատարակում, օրէնք հրատարակել կարող է միմիայն պարլամենտը: Դատաւորների պաշտօնն է որոշել, թէ պարլամենտի տւած օրէնքները պահւում եւ կատարւում են:

8. Բացի այդ, դատաւորներն որոշում են, թէ ինչ պատիժ պէտք է տալ մեղաւորին: Բայց չկարծէք, թէ դատաւորը կարող է իր ուզած պատիժը տալ, նա ամեն մի յանցանքի համար պէտք է տալ պատիժը տալ, ինչ գրւած է օրէնսգրքի մէջ:

9. Ահա եւ մի քանի գլխաւոր կանոններ դատաւորների եւ ժողովրդի համար.

1. Օրէնքի առաջ ամենքը հաւատար են:

2. Ոչ ոքի չի կարելի ազատութիւնից զրկել, եթէ նրա յանցանքը չի հաստատւած:

3. Ոչ ոքի չի կարելի միևնույն գործի համար երկու անգամ դատել:

4. Բոլոր դատարանները ժողովրդի առջև բաց են:

5. Ոչ ոք իւր սեփական գործի մէջ դատաւոր լինել չի կարող:

6. Ոչ ոք իւր ձեռքով դատաստան կտրելու իրաւունք չունի:

Գայլն ու գաւոր

Ար. Խնկոյեան

Մի ամիկի գաւ

Իրեն համար

Չոր էր խմում առւակից.

Մէկ էլ դէմի ձորակից

Գայլն է կարում վերքը,

Խօսքին աւելի էս ձեք.

—Էս ինչ արութիւն,

Ինչ յանգչնութիւն,

Այ դու փայլքոտ,

Ոչխարի լակոտ.

Դու ինչք տէր ես,

Որ դաս դնչովդ,

Քթով-պնշովդ,

Ձուրս պղտորես:

Բռնեմ դունչդ,

Կարի շունչդ:

«Մի բարկանար, պարոն դայլ,

Քեզնից ցած եմ քանի քայլ,

Ինչպէս բան ես ասում որ...

«Սո՛ւտ եմ ասում, մյւլգպոր.

Եղ էլ չընի հերանը,

Ձեմ մուացել էն քանը,

Որ հենց էստեղ, նոյն օրը,

Հայհոյեցիր իմ հօրը:

—Մի տարեկան դեռ չըկամ...

«Էհ, եղբայրդ էր, անդգամ»:

—Ես մի ծին եմ, միտռար,

—Խնամիդ էր անպատկաս,

Կամ մէկը ձեր պիղծ ցեղից,

Իլ ժաժ չը դաս քո տեղից:

Ձեր ջնքի,

Հովիւներէ:

Ոխը քեզնից ես հանեմ,

Տես, գլուխդ ինչ բերեմ:

Ասաւ, հասաւ գառանը,

Առաւ, թռաւ անտառը:

Նարեկի նժոյգը

Արար Նարեկը մի այնպիսի հաղապետ և գեղեցիկ նժոյգ ունէր, որ ամենքը նախանշում էին նրա տերուն: Մի արար ուրիշ ցեղից, անունը Դագեր, կամենում էր ձեռք բերել այդ նժոյգը

Իզուր էր նա առաջարկում Նարեկին նժոյգի փոխարէն ուղտեր ու գանձեր. Նարեկը ոչ մի կերպ չէր համաձայնում տալ իր սիրելի նժոյգը:

Այն ժամանակ Դագերը խորամանկութեան դիմեց: Մի օր իր երեսը խոտի հիւթով ներկեց, ցնցոտիներ հագաւ, վիզն ու ոտները փաթաթեց իրեն մի ցաւազար մուրացկան, ու դնաց նստեց մեծ ճանապարհի վրա, որով պիտի անցէր Նարեկը: Երբ Նարեկը մօտեցաւ Դագերին, Դագերն ասաց նւաղած ձայնով.

—Ես մի աղքատ օտարական եմ: Երեք օր է, որ այտեղ նստած եմ ու չեմ կարողանում տեղիցս շարժւել, որ գնամ մի կտոր հաց ճարեմ: Ցաւից մեռնում եմ, օգնիր ինձ:

Նարեկն առաջարկեց ծառեայ աղքատին նստել իր ձիու քամակին և միասին գնալ իրենց տուն: Բայց խաբէրան պատասխանեց.

—Ես չեմ կարող ոտքի կանգնել, ուժ չունիմ: Գթասիրտ Նարեկը ձիուց վայր թռաւ, մօտեցրեց ձին Դագերին և մեծ դժւարութեամբ նստեցրեց նրան ձիու վրա: Երբ Դագերն իրեն թամբի վրա զգաց, զարկեց նժոյգին ասպանդակներով և առաջ սլացաւ, ասելով.

—Այս ես եմ, Դագերը. ահա վերցնում եմ նժոյգդ և տանում եմ իմ տուն:

Նարեկը ետեից կանչեց, որ գոնէ իր մի խօսքը լսէ: Դագերը համոզւած էր, որ ոչ ոք իրեն չի հասնիլ, ուստի շուռ տուեց ձիու գլուխն ու կանգ առաւ Նարեկից բաւականին հեռու, որովհետեւ նրա ձեռքին նիզակ կար:

Նարեկն ասաց.

—Դու խլեցիր իմ նժոյգը. եթէ այդպէս է Ալլահի կամքը, բարի վայելես, բայց միայն մի բան եմ ես քեզ ինդրում: Խոստացիր ոչ ոքի չասել, թէ ինչ հնարով տիրացար ձիուս:

—Ինչո՞ւ, — հարցրեց Դագերը:

—Նրա համան, — շարունակեց Նարեկը, — որ մի ուրիշ մարդ կարիքի ժամանակ կարող է օգնութիւն խնդրել, և կըկասկածեն՝ չլինի թէ խաբում է: Ես կը լինիմ պատճառը, որ մարդիկ միմիանց ոչ մի բարութիւն չանեն, որովհետեւ ամենքն էլ կըվախենան ինձ պէս խաբւելուց:

Դագերն այս խօսքերից ապաւած մտածմունքի մէջ ընկաւ. յե-

տոյ իջաւ ձիուց և ասաց.

— Ես մոլորեցի, որովհետեւ նախանձը կուրացրել էր ինձ, դու ինձ ճշմարտութեան ճանապարհը ցոյց տւիր. ներքի ինձ:

Եւ նա գրկեց Նարէկին ու վերադարձրեց նրան նոյն դրէ: Սթանից յետոյ Դագերը ճանապարհ ձգեց Նարէկին մինչև նրա վրանը և Թագ նրա մօտ երեք օր ու եղբայրացաւ նրա հետ:

Խոզն ու ագռաւ

Ար. Խնկոյեան

Մի դարեւոր կաղնու տակ
Խոզը ագռի ու անյագ

Մ. Դան կաղին զխտեց,
Որ ցած ընկաւ ու փռվեց:

Ջարթնեց քնից ու տակից
Ծառը փորեց արմատից:

— Ի՞նչ ես անում, այ անգէտ,
Կը չորանայ արեւից,

Ագռաւն ասաւ վերեւից:

— Զորանում է՝ չորանայ,

Ինձ ի՞նչ օգուտ՝ գործնայ,

Միայն կաղին ունենամ,

Ուտեմ, պառկեմ, գիրանամ:

— Այ ագռաւստ կենդանի,

Ով քեզ նման վիզ ունի,

Իր կոյր աչքով չի տեսնի,

Որ կաղինը հիւթալի

Լոկ այս ծառն է ձեզ տալի:

Ագռաւն ասաւ խոզուկին,

Այն կախ գլուխ կուզիլին:

Նաւաւար

— Է՛յ, նաւաւար, ի՞նչ ես անում,

Ուր ես նստում դու նաւակ:

սե ամպեր են, տես, բարձրանում

դէպի երկինք կապուտակ:

Հորիզոնն է մութով պատած՝

ճեղքում ամպն է որոտում:

Նայի, ծովն էլ կամաց-կամաց

պարզ երեսն է կրնճոտում:

Է՛հ, ազա ջան, դարդ մի արա,

ծովովին եմ ես ծընել:

Ա. Ծառուեան

մեծացել եմ ծովի վրայ,

ծովի բերքովն եմ սընել:

Մանուկ օրից շատ եմ տեսել

և՛ փոթորիկ, և՛ աղէտ:

Ծովն է ինձ միշտ օրօր տակ:

Նոր չեմ ծանօթ ծովի հետ:

Հայր ունէի, ծովում կորաւ՝

որսի ելած մութ գիշեր:

Եղբայրներս ծովը տարաւ,

ձրկնորս էին անվեհեր:

Կեանքը լաւ է... բայց ի՞նչ արած...

համ էլ մահից ի՞նչ փախչեմ:

Ծովն է տալիս մեզ կեանք ու հաց,

ծովի տակն էլ կը հանգչեմ...

Պատիկ նաւաստին

Կ. Ստանիկովիչ

I

Փոթորիկը մի փոքր հանգստացել էր: Հերթապահ նաւաստինները հաւաքւել էին քամուց պաշտպանւած մի անկիւն և հանգիստ դրայց էին անում: Դրանց մէջն էր նաև «Պատիկ նաւաստին»: Նրա խեղճան անունը Կուշկին էր, բայց բոլորը Պատիկ նաւաստի էին ասում, որովհետեւ երբ մի անգամ աւագ նաւաստին հարցրել էր, թէ ով ես, նա փոխանակ տեսելու նաւաստի Կուշկին, միամտօրէն պատասխանել էր. «Պատիկ նաւաստի»: Եւ ճիշտ որ անունը իրեն սաղում էր:

Նա մի կարճահասակ, լգար, թխադէմ երիտասարդ էր, քսաներեք տարեկան, կենսուրախ և բարի զէմքով: Նա ման էր գալիս արագ-արագ և սիրում էր կոկ ու վայելուչ հագնել: Նրա բոլոր շարժումները դուրեկան էին և ամենքը, նրան նայելիս, ժպտում էին:

Յանկարծ դիտարանից լսեց հերթապահի ձայնը:

— Առաջ նայեցէք:

— Ի՞նչ է դուր տեղը կոկորդը պատում, — նկատեց նաւաստիներէց մէկը:

— Դուցէ դուր չէ, — ասաց Պատիկը:

— Եթէ վախենում է մի ուրիշ նաւի հանդիպելուց, միևնոյն է, ոչինչ չի երևում: Բայց օտակալի գիշեր է:

— Հերթապահն էլ հենց դրանից է վախենում... առաջ գնալու հնար չկայ, — ասաց Պատիկ նաւաստին:

—Ինչո՞ւ...

—Որովհետեւ չգիտենք, թէ փոթորիկը ուր է բերել մեզ: Է՛հ, եղբայրներ, ծովի վրա միշտ պէտք է պատրաստ լինել,—ասաց Պրատիկը, շուռ եկաւ և սկսեց նայել ովկեանոսին:

Նա շարունակ նայում էր. յանկարծ անբնական ու բարձր ձայնով ճչաց.

— Խուժեր, խուժեր:

— Կանգնեցնել նաւը,—անհանգիստ ձայնով հրամայեց հերթապահ պաշտօնեան:

Նաւը վայրկենապէս կանգնեց, խրւեց ժայռերի մէջ և, թափարգն ընկած թռչունի պէս, սկսեց թրրալըրտալ:

II

Նաւապետը քնած էր. նա իսկոյն արթնացաւ և մի րոպէից յետոյ դիտարանի վրա էր: Բոլորն էլ արագ հագնւելով՝ վերեւ վազեցին:

Նաւն ուժգնութեամբ դիպչում էր քարերին: Մեքենան գործում էր, որքան ուժ ունէր, բայց չէր կարողանում նաւը տեղից շարժել, նա սաստիկ խրւել էր:

Սոսկալի դրութիւն էր. փչում էր ուժեղ քամի, շուրջն էլ անտանելի մութն էր:

Տասը բոպէից յետոյ իմաց տւին, որ շուրը ճեղքով նաւն է լքում. բոլոր հնարները գործ չընին, բայց շուրը հետզհետէ անելանում էր: Դրութիւնը ծանր էր. ազատւելու ոչ մի հնար չկար, ոչ ոքից օգնութիւն սպասել չէր կարելի: Ամեն ինչ ներքեւից բարձրացրին առխառկամած: Նաւն ազատւելու մասին էլ ոչ ոք չէր մտածում:

Բայց գիշերով և այն էլ սոսկալի ալեկոծութեան միջոցին մակոյկներով հեռանալը՝ անմտութիւն էր, պէտք էր սպասել լուսաբացին:

Վերջապէս արեւը սպիտակեց և հարիւրաւոր սրտերից դուրս թռած «նւաան» թնդաց ովկեանոսում:

Նաւից յետոն սաժէն հեռաւորութեան վրա երևաց բարձր և ուղղաձիգ ափը: Շուտով ուրախութիւնը յուսահատութեան փոխւեց: Քամին չէր հանդարտւում և ալիքներն անեղ մոնչիւնով զարկում էին ափին:

Մօտիկ ափն անհասանելի էր թւում, մահն անխուսափելի: Ափն էին հաւաքւել մի խումբ արաբներ, բայց ի՞նչ կարող էին այդ արաբներն անելը, կամ ինչո՞վ օգնել:

III

Լուսացաւ:

Մութ ամպերը պատել էին երկինքը: Քամին չէր հանդարտում. ալիքներն առաջւայ պէս ահագին էին: Նաւը երբեմն ճօճւում էր հարւածներից, բայց դեռ ջրի երեսին էր մնում: Նաւապետը պաղարիւնութեամբ շրջում էր ամեն կողմ և ոգևորում նաւաստիներին:

— Դէ տղերք, մի վախենաք, քամին շուտով կը դադարի, և նամակներով ափ դուրս կը գանք:

Նաւապետն դառնալով հերթապահին՝ ասաց:

— Եթէ հնարաւոր լինէր պարանի ծայրն ափ հասցնել և այնտեղ ամրացնել, դա միակ փրկութիւնը կը լինէր: Բայց իսկապէս չի կարելի. մակոյկն իսկոյն ջրով կը լցւի, քամին չի դադարում:

— Գուցէ հնարաւոր լինի լողալով:

— Լողալով: Բայց ո՞վ սիրաւ կանի. եթէ նոյն իսկ մէկը հրաշքով հասնի լողալով, ափի քարերին կը դիպչի ու կը ջարդւի... Բայց և այնպէս, պէտք է փորձել... Եթէ արաբները պարանի ծայրը բռնեն, մենք փրկւած ենք: Հրամայեցէք, որ նաւաստիները հաւաքւեն:

Երբ բոլորը շարքով կանգնեցին, նաւապետը մօտեցաւ և բացատրելով իր միտքը, ձայն տւեց:

— Դէ, տղերք, կայ արդեօք ձեր մէջ մէկը, որ ուզում է մեզ բոլորիս ազատել: Եթէ կայ, թող այս կողմ կանգնի:

Ոչ ոք չշարժեց. բոլորը սոսկումով նայում էին փրփրած ալիքներին:

Միայն Պատիկ նաւաստին դուրս եկաւ շաքից, համարձակ մօտեցաւ նաւապետին և քաշւելով ու կարմրելով ասաց.

— Ե՛ս եմ կամենում, պարոն նաւապետ:

— Դո՛ւ,—զարմացած բացականչեց նաւապետը:

— Այո՛, պարոն նաւապետ:

— Ի՞նչ քո բանն է, դու իսկոյն կը խեղդուես:

— Անհոգ եղէք, պարոն նաւապետ, ես սովոր եմ ջրին. լողալ դիտեմ:

- Լաւ եւ լողում:
- Քաւականին լաւ:
- Բայց զու հասկանում ես, թէ ինչ ես անում:
- Հասկանում եմ, պարոն նաւապետ:
- Բայց և այնպէս կամենում ես:
- Ընկերներին համար ինչպէս չաշխատեմ:
- Եթէ պարանի ծայրն ափ հասցնես, զու մեր փրկիչը կը դաննաս... Աստուած քեզ հետ: Բոլորի կողմից շնորհակալութիւն եմ յայտնում քեզ, —ասաց նաւապետը յուզւած:

Պատիկ նաւաստին արագութեամբ մերկացաւ, կապեց խցանէ գոտին և պարանի ծայրը փաթաթեց մէջքին:

Երբ պատրաստ էր, խոնարհութեամբ զոտին աւեց ամենքին և դողդողացող ձայնով ասաց.

— Մնաք բարեւ, եղբայրներ:

— Գնաս բարեւ, Պատիկ:

Բոլորը նայում էին նրան իբրև մի զոհի: Նա խաչակնքեց երեսը և նետուեց ալիքների մէջ:

IV.

Բոլորի աչքերն ուղղւած էին դէպի անվախ լողորդը: Նրա պաւիը սե կէտի նման երբեմն երևում էր ալիքների միջից, երբեմն անհետանում:

— Կեցցես, լաւ է լողում, —ասում էր ինքն իրեն նաւապետը, աչքը չհեռացնելով լողորդից:

Ճիշտ որ Պատիկը լաւ էր լողում... Արդէն մօտ է, մի քանի շաբժում հո, և ահա ափ կը հասնի: Արարները ինչ որ բան են ազդակում նրան, դէպի աջ ցոյց տալով, բայց նա ոչինչ չի հասկանում: Յանկարծ մի ալիք ուժով վերցրեց նրան և խփեց ծովեզրի մի սուր քարի... Մասկալի ցաւն ու թուլութիւնը իսկոյն յաղթեցին նրան և մթազնած աչքերով պարանի ծայրը միայն կարողացաւ ցոյց տալ մօտ վազող արարներին:

Արարները դուրս քաշեցին Պատիկի գլուխը և սկսեցին պարանը ձգել:

Կէս ժամից յետոյ պարանի ծայրն ամուր կապած էր մի ժայռի: Նաւի վրա եզոզ մարդիկ սկսեցին նրա օգնութեամբ ափ դուրս գալ:

Երբ բոլորն ափ ելան, նաւապետը, ցոյց տալով Պատիկի դիմից, ասաց.

— *Եղբայրներ, ահա սա էր, որ ցանկ էր կենաց մեզ քեզ լաւ համար: Նա վերցրեց գլխարկը, խոնարհեց և համբուրեց հանգուցեալի ճակատը:*

Բոլորն էլ վերցրին գլխարկները և մէկ-մէկ սկսեցին համբուրել Պատիկին:

Այդ միջոցին նաւն ընկզմոււմ էր:

Արեւի մօտ

Մի օրը երեխայ, մի խեղճ երեխայ, ցնչատիներ հագած՝ կուշ էր ելել հարուստ ու շէն տների պատերի տակ:

Հարուստ ու շէն տների պատերին մէջքը յենել էր և ձեռն էլ մեկնել դէպի մարդիկ:

Նոր էր բացւել դարսանը. մօտաւոր սարերը կանաչին էին տալիս և դարնան անուշ արևը բարի աչքերով նայում էր ամենքին:

Իսկ հարուստ ու շէն տների մայթերով անց ու դուրձ էին տնում մարդիկ, և ոչ մի մարդ չէր նայում, չէր ուղում նայել խեղճ ու օրը երեխային:

— Կարմիր արև, բարի արև, զու ես ինձ տաքացնում միայն. ինչ կը լինէր իմ հալը, թէ զու էլ քաղցը չնայէիր ինձ. ես կը սառէի ո՞. մարդիկ աչք չեն դարձնում վրաս. ես մրսում եմ այստեղ:

Եւ երեխան աւելի էր սեղմոււմ հարուստ ու շէն տների պատերի տակ. էլ նա չէր նայում մարդկանց, նա նայում էր միայն գլխարկաւ արևին և ձեռքերը մեկնում դէպի արևը:

— Կարմիր արև, մայր արև, ես քեզ շատ եմ սիրում. վերցրու ինձ քեզ մօտ, ճամպայ ցոյց տուր, դամ քեզ մօտ. ես մենակ եմ այստեղ. ցուրտ է այստեղ, գիշերը օր գայ, մը պիտի պահւիմ ես: ամեն գաւա փակ է իմ առաջ, ես կը սառնեմ գիշերը, տաք ինձ քեզ մօտ...

Աւ. Իսահակեան

Երբ արեւը կամաց-կամաց թեքւում էր մօտաւոր կանաչ սարերի ետեւը, վերջալոյսի վառ-վառ շողերը ներկում էին ցիր ու ցան ամպերը, փշեց բարակ ցուրտ քամին և երեխան դողում էր խեղճ և անտուն...

—Մի, բարի արեւ, իմ լաւ արեւ, դու ուր ես գնում, ինձ մեռակ ես թողնում...

Եւ լալիս էր երեխան, լուռ ու մունջ լալիս էր, ու արցունքները դուր-դուր սահում էին նրա դունտոտ երեւից, իսկ մարդիկ տուն էին դառնում. բայց ոչ ոք չէր լսում ու տեսնում նրան, ոչ ոք չէր ուզում լսել ու տեսնել նրան...

Իսկ արեւը թեքւեց անցաւ, պահւեց սարի այն կողմը...

—Ես կերթամ արեւի մօտ, ես դիտեմ ճամպան. այ, այ, նա գնաց այս սարի ետեւը. ես կերթամ նրա մօտ:

*
*
*

Խեղճ ու որբ երեխան օրօրելով ու դողալով շէն ու հարուստ տների պատի տակով գնաց, գնաց և քաղաքից դուրս եկաւ:

Քաղաքից քիչ հեռու էր գտնւում այն սարը, որի ետեւը իջաւ արեւը. երեխան արդէն հասել էր լանջերին և բարձրանում էր պարը վեր:

Փչում էր բարակ, ցուրտ քամին, մրսում էր երեխան և աւելի արագացնում էր քայիները:

Դժւար էր օտրը ելնելը. քարեր ու քարեր. ոտքը դիպչում էր քարերին, խիտ ցաւում, բայց նա ուշք չզարձնելով բարձրանում էր ու բարձրանում:

Եւ մութը իջնում էր, թանձր ու ծանր դիզւում. երկնքում աստղերը ազօտ շոշում էին պլպլացող ճրագների պէս:

Փչում էր սառը քամին, որ մէկ-մէկ կատաղում էր, ձորերի մէջ ու քարափների գլխին օռնում. մէկ-մէկ թռչում էին գիշերահաւերը, որոնք որսի էին դուրս եկել. մէկ-մէկ էլ լուում էին շների հեռաւոր խուկ հաշտցները:

Երեխան անվախ և հաստատ քայիներով գնում էր վեր, բարձր, միշտ բարձր. կէս գիշերն անցել էր, երբ լսեց նա մօտիկից շների հաշտց, մի քիչ յետոյ էլ տեսաւ, որ շատ մօտիկ մի կրակ է շողում:

—Ո՛վ ես, — լսեց խաւարի միջից մի ձայն. — մեր ես գնում:
—Մի ճամպարդ ողայ եմ, արեւի մօտ եմ գնում: Անա, որն է արեւի ճամպան, հեռու է, թէ մօտիկ:

Այդ միջոցին ճրագը ձեռքին մօտեցաւ երեխային մի մարդ և քնքուշ ձայնով առաց.

—Դու դադրած կըլինես ու քաղցած, արի ինձ մօտ: Ո՛ւմ ողան ես. ի՞նչ անգութ են քո հէքն ու մէքը, որ այս մութ գիշերին քեզ ցրտի ու քամու բերանն են դրել:

—Ես հայր ու մայր չունիմ. որբ եմ ու անտէր. իմ մէքը արեն է, իմ տէքը արեն է, գնում եմ նրա մօտ...

—Գնանք, ողաս, գնանք ինձ մօտ. ես քեզ վաղը կը ճամպեմ արեւի մօտ, — ասաց բարի անծանօթը և երեխայի ձեռքից բռնելով տուն տարաւ:

*
*
*

Անծանօթի տունը մի հասարակ խրճիթ էր, մէջտեղում վառւում էր օջախը, որի շուրջը նստել էին բարի մարդու կնիկը և երեք փոքր երեխաները, որոնք համարեա հասակակից էին որբ ու խեղճ երեխային: Նրա խրճիթին կից մի մեծ սրահում որոճում էին ոչխարները: Նա հովիւ էր, սաւրի հովիւ:

—Սիրելի երեխաներս, ձեզ եղբայր եմ բերել. Թո՛ղ չլինէք երեք եղբայր, լինէք չորս. երեքին հաց սուղ ձեռքը չորսին էլ կը տայ: Սիրեցէք իրար, եկէք համբուրեցէք ձեր նոր եղբօրը:

Ամենից առաջ հովիւն կինը մօտեցաւ, գրկեց երեխային և մօր պէս ջերմ-ջերմ համբուրեց. յետոյ երեխաները եկան և եղբօր պէս համբուրեցին նրան:

Երեխան այնպէս զգաց, որպէս թէ իր սրտի մէջ մի տաքութիւն անցաւ, և նրան թւաց, թէ արեւ հենց ուղիղ նրանց տան վերէն է վառւում...

Ուրախութիւնից անուշ-անուշ լաց եղաւ և պատմեց իր գլխին եկածը, քաղաքում տեսածն ու ճամպին պատահածը:

Յետոյ օջախի մօտ սեղան նստան. կերան, խմեցին ծիծաղեցին, մայրը նրանց համար անկողին շինեց և ամենքին քնացրեց իր կողքին: Երեխան շատ էր յագնած, տեղը մօտաւ թէ չէ, իսկոյն աչքերը խփեց և անուշ-անուշ մնաց...

Երազի մէջ որբ երեխան ուրախ ժպտում էր. որպէս թէ նա արեւի մօտն է, գրկել է նրան ամուր սու պառկել է նրա գրկում տաք և երջանիկ:

Մէկ էլ նա սրտի ուրախութիւնից վեր թաւաւ և ահաւաւ, որ ա-
րի փոխարէն նա գրկել է իր եղբայրներին և ամուր բռնել է իր
նոր մայրիկի ձեռքը:

Երազ

Սմբատ Շահագիր

Ես լսեցի մի անուշ ձայն,
իմ ծերացած մօր մօտ էր.
Փայլեց նըշոյլ ուրախութեան...
Բայց ափսոս որ երազ էր:

Եւ մեղեգին տխուր, մայրենի,
յիշեց մանկութեան օրեր.
Մօրքս համբոյրն ես ըզգացի...
Ախ ափսոս որ երազ էր:

Կարկաշտոս աղբիւրն այնտեղ
թաւալում էր մարգարիտ,
նա յըստակ էր, որպէս բիւրեղ...
Այն երազ էր ցնորամիտ:

Կրծքին սեղմեց կարօտագին,
աչքս սըրբեց՝ շատ թաց էր.
արցունքներն զնում էին...
Ախ, այդ ինչու երազ էր:

Հօր խրատները որդուն

Սիրելի որդի

Ես արդէն տեսնում եմ, սիրելի, որ դու ուսումը դառը բան
ես համարում, ես դեռ չեմ տեսել, որ ուրախ ու զւարթ սըր-
տով դպրոց գնայիր: Բայց իմացիր, եթէ դպրոց չգնայիր, օրերը
քեզ համար դատարկ ու ձանձրալի կանցնէին. խաղերն անգամ քեզ
բաւականութիւն չէին պատճառի:

Այժմ ամեն մէկն աշխատում է սովորել: Բանւորներն ամբողջ
օրը չարաչար աշխատելուց յետոյ, երեկոյեան դպրոց են շտապում.
աշխատաւոր կանայք, աղաներն ու տղամարդիկ ամբողջ շաբաթն
աշխատելուց յետոյ, կիրակի օրը դպրոց են գնում. զինւորները
մարզանքներից յետոյ, իրենց ձեռքը ահաբալ ու գիրք են
վերցնում: Իմացիր, կոյրերը, համբերը, բանաւարկեալներն անգամ
կարդալ են սովորում:

Առաւօտեան դպրոց գնալիս մտածիր, որ հենց այդ բուլետին
մեր քաղաքի հազարաւոր երեխաներ դպրոց են շտապում:

Երեւակայիր, երկբողնդի վրայի միլիոնաւոր երեխաները գրե-
թէ նոյն ժամին դպրոց են գնում. գնում են, գնում հանդարտ գիւ-
ղերի ու աղմկալի քաղաքների փողոցներով, ձորերի, անառնների
միջով, հեղեղների վրայով, լեռնային ամալի շաւիղներով, առան-
ձին ու խմբով—ամենքն էլ զրքերը բռնած, հագար տեսակ հա-
ղուսաներով, սարբեր—սարբեր լեզուներով,—բոլորն էլ դպրոց են
գնում սովորելու:

Երեւակայիր բոլոր աղգերի երեխաների այս մըջբանոցը,
երեւակայիր այս կանգ չառնող շարժումը, որին մասնակից ես նաև
դու: Մտածիր, եթէ այդ շարժումը դադարէր, մարդկութիւնը նո-
րից քաբարոտութեան մէջ կ'ընկնէր: Այդ շարժումն է մարդկու-
թեան յառաջադիմութիւնը, յոյսը, փառքը:

Դէ, դօրացիւր, հսկայ բանակի փոքրիկ զինւոր: Գրքերն են քո
զէնքերը, դասարանն է քո գունդը, լուսաւորութիւնն է՝ յաղթա-
նակը: Ուրեմն մի յոսանաւիր և կարիչ կաց:

Սիրելի որդի

Դու այսօր վիրաւորեցիր մօրդ: Տես, որդի, միւս անգամ այդ-
պիսի բան չկրէն: Ինչպիսիք զանազակի պէս սիրաս խոցեց:

Այժմ պարզ յիշում եմ, թէ ինչպէս տարիներ անաշ մայրդ,
ամբողջ գիշերն անկողնիդ վրա կուացած, անկանջ էր դնում շնչա-
նութեանդ և դառն լաց էր լինում երկիւղից, թէ մի դուցէ զրկի
քեզանից:

Եւ դու վշտացնում ես նրան, վշտացնում ես այն մօրը, որ
պատրաստ է զոհել իր հանգիստը, իր երջանկութիւնը քո մի ժամ-
այ հանգստի համար:

Որդիս, լսիր և միտդ պահիր. գուցէ դու էլ դառն օրեր ունե-
նաս, բայց ամենադառն ու սոսկալին այն օրը կը լինի, երբ կոր-
ցնես մօրդ:

Որդիս, մայրական սէրը մարդու զգացմունքներից ամենա-
սուրբն է ու ազնիւը: Վայ նրան, ով ոտնակոխ կանէ այդ սէրը:
Մարդասպանը դեռ մարդ է, եթէ յարգում է իւր մօրը. ամենա-
մեծ մարդն անգամ մի ստոր ու գարշելի արարած է, եթէ վշտա-
ցնում է իր մօրը և չի սիրում նրան:

Չաւակիս, եթէ միւս անգամ էլ վշտացնես մօրդ, փաթաթելի
նրա ոտքերով և ներդոթիւն խնդրիր, և թող մայրդ ձախաղ
համբուրելով ների քեզ:

Ես քեզ սիրում եմ, սրգեակ իմ, դու ես իմ յոյսը, բայց ա-
ւելի լաւ է քեզ մեռած տեսնեմ, քան մօրդ վերաբերմամբ՝ ապե-
րախո:

Մ ա յ ր ի կ ս

Ա. Խառակեան

Հայրենիքէն հեռացել եմ,
Խեղճ պանդուխտ եմ, առն չունիմ.
Ազիզ մօրէս բաժանել եմ,
Տխուր, արտուժ, քուն չունիմ:

Սարէն կուգար, նաշխուն հաւքեր,
Ա՛խ, իմ մօրս տեսել էք.
Մովէն կուգար, մարմանդ հովեր,
Արդեօք բարե բերել էք:

Հաւք ու հովեր եկան կշտիս,
Անձէն գիպան ու անցան.
Պապակ սրտիս, փափագ սրտիս
Անխօս գիպան ու անցան:

Ա՛խ, քո տեսքին, անուշ լեզւին
Կարօտցել եմ, մայրիկ ջան.
Երնէկ, երնէկ, երանգ լինեմ,
Թուչեմ մօտդ, մայրիկ ջան:

Երբ քունդ գայ՝ լուռ գիշերով
Հոգիդ գրկեմ համբոյր տամ.
Սրտիդ կզնեմ վառ կարօտով,
Համ ու խնդամ, մայրիկ ջան:

Երկրի մշակներ

Ա. Մանուկեան

Օ՛, ծանր եղանակ խղճուկ գաւակներ,
Որքան համբերող, քաջ է ձեր հոգին.
Ճաշուժ էք անվերջ, օրեր, տարիներ...
Կարծես ամէլանքն է միայն ձեր բաժին...

Մանուկ օրերից ձեր մէջ աղբիւով,
Վկայ եմ եղել ձեր շատ ցաւերին.
Տեսել եմ, ինչպէս տանջանքի գնով
Դուք հաց էք տալիս հայրենի երկրին:

Տեսել եմ, ինչպէս յուռալից, դաւրթ
Դուք մշակում էք անմշակ դաշտեր.
Ինչպէս տաշանքում անլաց, անվհատ
Դուք երգ էք երգում՝ վատտակի երգեր:

Տեսել եմ, ինչպէս ամառայ շողին,
Երբ կրակ է թափում արեառ երկինք,
Ոսկեշող արտում, մանգաղը ձեռքին,
Դուք մէջք խոնարհած՝ թափում էք քրտինք:

Տեսել եմ, ինչպէս գունաթափ աշնան
Հայրենի երկրի կուրծքը պատռելով,
Այնտեղ թաղում էք գանձերի նման,
Ոսկի հատիկներ, ոսկի յոյսերով...

Տեսել եմ գարնան սիրուն օրերին
Պայծառ արեւ դեռ նոր ծագելիս,
Կանաչ ալեծովի արտերի մօտին
Ձեզ ծունկ խոնարհած՝ ջերմ աղօթելիս:

Տեսել եմ, ինչպէս է ցուրտ տաղաւալի
Ձմրան գիշերներ նստած խրճիթում,
Ցոգնած ձեռքերիդ գաղար չէք տալիս—
Խոփն էք նորոգում, մանգաղը սրում:

Օ՛, հայրենիքի քրտնջան որդիք,
Որքան համբերող, քաջ է ձեր հոգին՝
Ձեզնով է միայն կանգուն հայրենիք,
Համբոյր ու օրհնանք ձեր սուրբ վաստակին:

Բասն օր գետնի տակ

2. Մելիք-Հայկազեան

1

Նա բանում էի հանքի խորքում. գործիքովս բանդում էի ապա-
ռաժք: Ընկերս ծալապատիկ նստած ճրագը ձեռքին լայս էր անում:
Յանկարծ մեր ականջին հասաւ մի խուլ հեռաւոր դղրդիւն:

— Ի՞նչ էր, — բացականչեց ընկերս, ոտքի կանգնելով վախեցած:
Մեր մօտից մի մարդ անցաւ վազէվազ. նա հեռւմ էր:

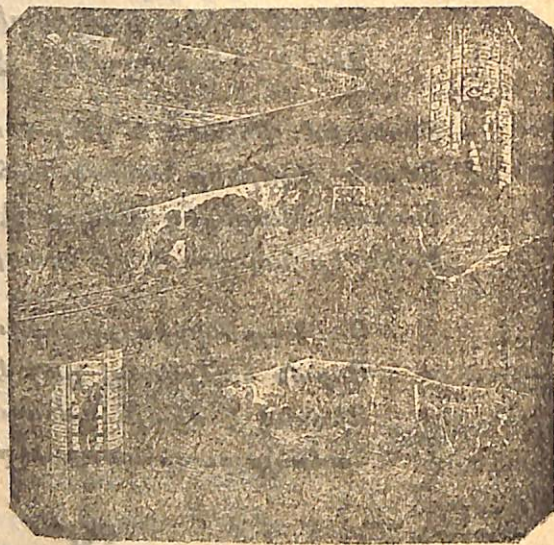
— Ի՞նչ էք կանգնել անշարժ, — գոչեց նա առանց կանգ առ-
նելու, — չլսեցի՞ք... գազի պայթիւնը... Շնուտ, դուրս փախէք: Նւ
անհետացաւ: Նոյն վայրկեանին մեր ճրագները հանդան և մենք
թաղւեցինք թանձր խաւարի մէջ: Օդը սաստիկ խեղդող դառաւ:
— Վազենք շուտ, ընկերներ, — գոչեցի ես:

Գլխապատառ վազում ենք, սայթաքելով ամեն մի քայլափոխին:
Բայց ուր ենք վազում: Մեր աջ ու ձախից ձգւում են անհա-
շիւ ոլորուն անցքեր, որոնք նոյնպէս թաղւած են խաւարի մէջ.
Նրանց վրա գտնւում է նոյն տեսակ մուլթ անցքերի մի ուրիշ շարք,
ապա երրորդը, չորրորդը:

Ի՞նչպէս գտնենք մեր ճանապարհը այդ սոսկալի ստորերկրեայ
աշխարհում, երբ զրկւել էինք նոյն իսկ մեր անբաժան ընկեր լաւ-
անքի լոյսից:

Վազում ենք շարունակ:
Յանկարծ մեր առաջ թանձր
ծախի մի պատ է բարձ-
րանում: Մոայլ, գարշելի
հոտ ունեցող խաւարը պա-
տել է մեզ չորս կողմից,
այրում է մեր դէմքերը:
Գլուխս պտոյտ է գալիս:
Խեղդւելու վրա ենք: Շաա-
պով ես ենք վազում այդ
գժոխքից:

Մենք փորձ ենք ա-
նում վերի յարկը ընկնելու:
Ճանապարհին նոր ընկեր-
ներ էին հանդիպում և նրանց էլ մեզ հետ տանում:

Բայց ափսոս, ուր որ գնում ենք, այդ անիծած գազերն անան-
ցանելի պատնեղի նման մեր ճանապարհը կտրում են ու ետ հրում:

Միևնոյն տեղում չենք կարողանում մնալ, դէս ու դէն ենք
նետւում, շրջում, պտտւում այդ մուլթ հանքում, որը չի ուզում
մեզ բաց թողնել, ոլինդ բռնած պահում է մեզ իր մոայլ ճիրաններում:

2

Քնցնում են երեք երկար, դաժան օրեր:

Թափառումների ժամանակ ընկերների մի նոր խմբի ենք հան-
դիպում: Նրանց մէջ գտնւում է Պետրոսը, որին հանդիպելը լինձ
մեծ ուրախութիւն է պատճառում:

Պետրոսը շատ հմուտ և փորձառու բանուր է: Արդէն երկար
տարիներ է, ինչ նա աշխատում է մեր հանքում: Նա ճանաչում է
հանքը իր հիմք մասների պէս. գիտի նրա բոլոր անցքերն ու
ամեն ծակ ու ծուկ: Նրանից աւելի լաւ ընկեր չի կարելի երևա-
կայել այս գժւար հանգամանքներում, մանաւանդ աչքի առաջ ու-
նենալով նրա ստան, չ'ընկճող բնաւորութիւնը, նրա խելացի, առ-
ողջ գաւաղութիւնը:

Պետրոսի հետ խորհուրդ արինք մեր անելիքի մասին: Վճռե-
ցինք առ ժամանակ դադարեցնել մեր թափառումները, թողնել վե-
րևի յարկը հասնելու ապարդիւն ջանքերը, մինչև որ անցնեն ու-
ցրւեն այնտեղ գտնուող գազերը: Իսկ առ այժմ լաւ է մի քիչ հան-
գատանաճք և զբաղւենք մեր ներկայ գրութիւնը լաւացնելու
խնդրով:

Ամենից շատ ստանջում էր մեզ ուտելիք ճարելու հարցը:

Մինչև այդ բոլէն բողց այնքան էլ չէինք զգացել ջնորհիւ
մեր լարւած ջղերի: Այժմ ստամոքսը կտրուկ կերպով ուտելիք էր
պահանջում:

Բայց ի՞նչ ուտէինք:

Հեռներս ունեցած կերակուրը թողել էինք մեր բանելու տե-
ղում և այժմ չէինք կարողանում գտնել:

Յանկարծ յիշում ենք հանքի փայտէ շինւածքը, այն փայտե-
րը, որոնք ամուր ցանցով պատւած են անցքերի պատերն ու առաս-
տաղը և պահպանում են փուլ զալուց: Նւ մենք սկսում ենք եղունգ-
ներով պոկել կաղնի փայտերի կեղեր: Դնում ենք այդ կեղեր մեր
բերանը ու թքով լաւ թրջելուց յետոյ, ծածուկ, փափկացնում,
դարձնում ծամօնի նման բան:

Այդ ծամօնը սաստիկ ծաղկաւում է մեր կեկորդը, բայց մարդ
ամեն բանի ընտելանում է, տեսէք որ մեզանից ոչ մէկը սիրա-
շքովեց այդ տարօրինակ կերակուրից:

Ջրի հարցն աւելի յաջող լուծւեց: Պետրոսը յայտնեց, որ մե-
զանից ոչ այնքան հեռու մի ազգիւր էր գտել: Մենք բաւան ուրա-
խութեամբ ընդունեցինք այդ լուրը, քանի որ ծարաւից աւելի էինք
տանջւում, քան սովից:

3

Նորից սկսեցինք մեր թափառումները. երկար տանջւելուց յե-
տոյ, վերջապէս հասանք հանքի հորի բերանին, բայց մեր բախաւից
հորի բերանը փակւած էր փլածքներով. անկարելի էր դուրս գալ:
Մեզ համար չկայ փրկութիւն, մեզ համար չկայ փրկութիւն: Մեր
բոլոր դուր գործ դրած ջանքերը պարզ ցոյց էին տալիս, որ այլ
ևս պէտք չէր յոյս ունենալ, պէտք էր հաշտուել մեր ծանր վիճակի
հետ և մեռնել:

Միայն Պետրոսը չէր հաշտուում այս գրութեան հետ և նորանոր
ծրագիրներ էր կազմում:

Մէկ էլ տեսնեմ, մթութեան մէջ քաշում է թև:

— Ի՞նչ կայ Պետրոս:

— Լսի՛ր. գիտես չէ՞, որ հանքերը կապւած են իրար հետ:

— Լաւ. յետոյ:

— Դէ՛հ, որ այս հանքում չի յաջողւում ազատուել, անցնենք
միւս հանքը: Դուցէ այնտեղ մեր բախաւը բանի:

Ծրագիրը շատ համարձակ էր:

— Ո՞նց պիտի անցնենք հարեան հանքն առանց ճրագի. անպայ-
ման կը մոլորւենք ոլորուն անցքերի մէջ, — ասացի ես:

— Ձեռք մոլորւի. հաւատա խօսքիս: Ես լաւ ծանօթ եմ հարե-
ւան հանքի ճանապարհներին. երկար աշխատել եմ այնտեղ:

Այնուհետեւս սկսեց ուշադրութեամբ զննել դէպի հարեան հան-
քը տանող ճանապարհը: Այս ճանապարհի վրա մի մեծ փլածք կար,
որ բոլորովին կապել էր անցքը: Մի լաւ զննելուց յետոյ, Պետրո-
սը գտաւ այս փլածքի մէջ մի փոքրիկ ձեղք: Նա անմիջապէս ե-
կաւ մօտս և յայտնեց ինձ ուրախալի լուրը:

— Ա՛խ, Պետրոս ջան, այդ ի՞նչ լաւ բան ես մտածել, — բուցա-
կանչեցի ես սաստիկ ուրախացած:

Երկուսով սկսեցինք խորհրդակցել մեր անելիքի մասին: Եր-

կուսս էլ այն կարծիքին էինք, որ պէտք է ծաղկնք փլածքը, մի
անցք փորենք միւս կողմն անցնելու համար:

Փորենք, բայց ինչով:

Մենք ոչ մի գործիք չունէինք, բացի մեր եղունգներից:

— Ի՞նչ արած. փորձենք եղունգներով, — ասաց Պետրոսը:

4

Մենք պատմեցինք մեր ընկերներին այս ծրագրի մասին:

Նրանք առաջւայ պէս կասկածանքով, նոյն իսկ թշնամաբար
վերաբերւեցին մեր առաջարկին:

— Աստուած սիրէք, թողէք ձեր նորանոր առաջարկները:

— Բաւական է էլի, ինչքան խաբեցիք մեզ զուր յոյսերով:

— Թողէք, որ հանգիստ մեռնենք, — լսեցին մէկը միւսի ետե-
կից ընկերների բարկացած բացականչութիւնները. կարծես նրանց
ամենաոխսերիմ թշնամիները լինէինք և ոչ նրանց վիճակակիցները:
Բայց ահա լսեց Պետրոսի ուժեղ ձայնը.

— Ընկերներ, ներեցէք ինձ. ես սխալւել եմ: Կարծում էի, որ
գործ ունեմ ուժեղ աղամարդկանց հետ, որոնք երբէք ձեռները
չեն ծալում, այլ միշտ անսքսը կռիւ են մղում թէ բնութեան և թէ
իրենց շահագործողների դէմ: Կարծում էի, թէ դուք մօհը կը գի-
մուսրէք անվրդով ու հանգիստ սրտով: Բայց տեսնում եմ, որ
սխալւել եմ: Դուք աւելի լաւ էք համարում ողբալ մահը դեռ նրա
գալուց առաջ և դողում էք խրատած առաքինիման: Դուք նոյն իսկ
չէք յանդգնում լաւ ապագայի յոյս ունենալու և իսկապէս դուք
արժանի չէք այդ լաւ ապագային: Ես, ծերունիս՝ երիտաւարդ եմ
ձեր առաջ: Ե՛կ ընկեր, — դարձաւ ինձ, — քեզ հետ միասին դնա՛ք
աշխատելու և թողնենք այդ թուլասիրտներին իրենց բախաւին:

Դժուար է նկարագրել Պետրոսի խօսքերի ապաւորութիւնը: Բո-
լոր հանքահանները վեր թռան տեղներից և մօտեցան Պետրոսին.

— Ո՛չ, Պետրոս, ո՛չ. մեզ մի թողնի՛ր. մենք էլ կը գանք ձեզ
հետ աշխատելու:

— Դու ամանչեցրիք մեզ:

— Մենք ամեն ինչ կ'ունենք, ինչ որ դու կ'արդարեւ:

Պետրոսը յուզւած բոլորի ձեռքը սեղմեց:

— Դէ՛հ, եթէ այդպէս է, ընկերներ, սկսենք մեր գործը:

Պետրոսի հրամանով բոլորս շարւեցինք մէկը միւսի ետեկից և

եռանդով կարանք գործի: Երկու օրուայ մէջ ծակեցինք մի փոքրիկ անցք, որի միջով անցնել կարելի էր:

5

Քաններորդ օրը մենք հարեան հանքում էին արդէն:

Մեր ետեւն էր ֆալկաւած հանքը, որ քիչ ֆալկաւած մեր գեղեցմանը դառնար: Իսկ մեր առջև նոր հանքն էր, որի բերանը բաց էր. դա պարզ զգացւում էր օդի թարմ հոսանքից, որը շոյում էր մեր գէմքերը:

Բոլորն ուրախութիւն էին յայտնում. նրանք, որոնք քիչ առաջ ճըթմըթում էին Պետրոսի և իմ դէմ, այժմ ուրախ ձայնով կեցցէ էին կանչում:

Շարունակում ենք մեր ճանապարհը:

Քամին մարակի ուժով դարկում է մեզ. մենք բոլորս ստատիկ թուլանում ենք. հապիւ ենք կորողանում կանգնած մնալ:

—Ո՛հ, այս ինչ հրաշալի օդ է, շշնջում է Պետրոսը. — երբեք այսպիսի օդ չեմ ծծել: Ի՞նչ ազատ է շնչում կուրծքս:

—Դէհ, առաջ, առաջ, դէպի կառարեալ ազատութիւն:

Խենթերի պէս նետւում ենք առաջ, ուրախութիւնից գլուխներս կորցրել ենք: Խոր լուսթեան մէջ, երկու շարքի բաժանւած, առաջ ենք գնում: Յանկարծ մեր աչքին մի ինչ որ լուսաւոր կէտ է երեւում առաջներս: Քանի գնում էինք, այնքան մեծանում էր լոյսը և աւելի պայծառ դառնում:

Յանկարծ ես շուռ եկայ դէպի ետևիցս եկող ընկերս և... դարձանալի բան... տեսայ... տեսայ նրա գէմքը, երկու խոշոր սև աչքերը:

Այ քեզ բան. ես տեսնում եմ, տեսնում եմ բոլոր միւս ընկերներին, որոնք սաւերների նման շարժւում են, անվստահ կերպով փոխելով ջայլերը: Տեսնում եմ նոյնպէս քաջ առաջնորդի, Պետրոսի գլուխը:

—Պետրոս, ճրագ է, իսկական ճրագ: Պետրոսը դարձնում է դէպի ինձ իր գլուխը, և ես նրա աչքերի մէջ մի ինչ որ խենթ ուրախութիւն եմ նկատում:

—Այո, դա ճրագ է, — նրա ձայնը դողում է սառտիկ յուզմանքից, — դա այն ճրագն է, որ կախւած է լինում հախազաւ պատից:

Ընկերները ճնճութեան ձայներ են հանում, և մենք բոլորս միասին ժողում ենք դէպի ճրագը:

Մհա մեր առաջ, ճրագի մօտ, կանգնած է մի բանւոր: Դեռ նրան չհասած, ձայն ենք տալիս նրան, բղաւում, աղմկում:

—Էյ դու, նշան տուր, որ մեզ համար դամբիւղ իջեցնեն:

—Ձանգ տուր, իմացրու, որ հանքից մարդիկ են գալիս:

Բանւորը շուռ է գալիս դէպի մեզ և տեսնելով՝ ապուշ կրտուռ: Սոսկալի երկիւղ էր դրոշմել: Նրա գէմքին. նա վախից դողում էր: Խեղճ մարդ:

—Ի՞նչ օր է այսօր:

—Ժամը քանի՞ն է:

—Մեզ պէս շատ մարդ է աղաւաւել:

—Մերսք ինչպէս են:

Կարկտի պէս թափւում էին նրա գլխին մեր հարցերը, բայց նա չէր պատասխանում:

—Դէհ, մի զանգ տուր, որ մեզ վերև տանեն:

—Ձանգ տուր, զանգ տուր:

Նրա ձեռքերը դողում էին. նա չէր կարողանում երկաթէ շղթան վերցնել:

Մենք երեքով վերցրինք շղթան և այնպիսի մի զօղանջիւն բարձրացրինք, կարծես թէ ուզում էինք բոլոր մեռածներին արթնացրնել: Մեզ պատասխանեցին վերևից. լուսեց իջնող դամբիւղի ճրոճը և մի բոպէից յետոյ դամբիւղը կանգնեց մեր առաջ:

Այնտեղից շտապով դուրս եկաւ ճարտարապետը բանւորներին հետ, նրանք մեզ նստեցրին դամբիւղ և մի բոպէից յետոյ մենք տեսանք լոյս աշխարհը, աղմկող ամբոխը և արևի պայծառ շողերը:

Հարուստն ու յրաւորը

Վ. Հիւզօ

Երբ ձեր հոյակապ, չքեզ տներում
Մնիւր զարդարանք ձեզ շքապատած—
Դոհար, աղամանդ, դիպի, ապրեշում,
Դուք ծիծաղում էք՝ կեանքից լիացած.
Եւ այդքան գանձերն առնաւ ու անբաւ
Ձեռն էլ շլացնում ձեր աչքը անբաւ.

Երբ դուք բախտաւոր, «կենաց» բաժակներ
Ռարա պարպում էք փարթամ խնձոյքում,
Սոսցէք դուք ինձ, ով մեծատուններ,
Սյդ զւարթ ժամին դուքսը, փողոցում
Դուք նկատում էք անճար աղքատին՝
Հալով նայելիս ձեր լուսամտերին:

Խղճուկը քաշած փողոցի անկիւն,
Քաղցած նայում է նա ձեր խնջոյքին
Եւ խուլ մրմնջում. «Ահա լիութիւն,
Առատ բարիքներ, ահա խնդագին
Եւ պայծառ օրեր, և՛ վիճակ խաղաղ,
Ահա ամեն ինչ—կեանք, վայելք, ծիծաղ...»

«Իսկ ես... ես թշուառ, ես մերկ, անօթի,
Ի՞՞մ օթեանը խարխուլ ու մթին,
Վայ ինձ... ես մի այլ դառն վիճակի
Դատապարտւած եմ երկրիս երեսին.
Կինս թոքախտում, տանս հոգս ու ցաւ:
Խեղճ զաւակներս քաղցած ու ծարաւ...»

«Եւ շատ քչերին աւած է կեանքում
Վայելել օրեր լի երջանկութեան.
Մնարգար բախտը կեանքի խնջոյքում
«Ապրիլ», առում է հարուստ մեծատան.
Իսկ ինձ՝ «դու հեռու, դու բախտին օտար,
Մնվերձ երազիր բախտալից աշխարհ»:

Օհ, նա, միայն նա կարող է պալ,
Թէ ինչ ասել են այս դաժան խօսքեր,
Ով ինքն է եղել թշուառ, տառապեալ:
Բայց դուք, դուք, բախտի հարուստ ընտելացներ,
Ձեզ ինչ փոյթ, ձեր կեանքն առատ է, լեցուն.
Բայց կըզայ և հառուցման օրը սիրուն:

Խնայողութիւն

Արեօյ Ծօրս

Ամեն մարդ պէտք է սև օրւայ համար փող խնայի, որպէս զի
ծերութեան հասակում, նեղութեան կամ հիւանդութեան օրերին
ապրելու հնարաւորութիւն ունենայ և կախած չլինի որա կամ
նրա օգնութիւնից:

Քեզ համար խնայիր

Մարդ պէտք է փող խնայէ նախ և առաջ հենց իւր համար:
Երբտաւարդ, առողջ, զօրեղ և ժիր մարդիկ դժւար կը հասկանան,
Թէ ինչ վատ վիճակի մէջ կարող է ընկնել նա, ով սև օրւայ հա-
մար ոչ մի խնայողութիւն չունի:

Յաճախ, այն, շատ յաճախ է պատահում, երբ հմուտ աշխա-
տաւոր մարդը չափից աւելի է վստահանում իր ճարպիկութեան,
ուժին և առողջութեան և չի ուզում հեռուն տեսնել, չի ուզում
ապագայի մասին մտածել: Քանի որ նա գործ ունի, քանի որ
առողջ և առոյգ է, ստանում է իր ոռճիկը և լաւ էլ ապրում
է: Բայց մի օր յանկարծ գործը պակսում է, կամ դադարում, կամ
ինքն է հիւանդանում, և կամ մի որևէ ձախորդութեան է հան-
դիպում, այն ժամանակ նա մի անգամից աղքատանում է. այժմ
ոչ բնակարանի վարձը կարող է տալ, ոչ բժշկին վճարել, հաց ան-
գամ չի կարող գնել իր համար:

Ծերութեան համար խնայիր

Կարող է մի այնպիսի բախտաւոր մարդ պատահել, որը վերև
նկարագրած աղէտներից ազատ մնայ և իր կեանքի մեծ մասն
առանց կարիք զգալու անց կացնէ: Բայց չէ որ վերջապէս գալիս
է ծերութիւնը. և եթէ այդ բախտաւորը խնայողութիւն չի արել,
նրա կեանքի վերջին օրերն անշափ դառն կանցնեն. նա նեղու-
թեան և կարօտութեան մէջ կ'ընկնի:

Տանջանքով չապրելու և աղքատութեան մէջ չմեռնելու համար
մարդ պէտք է խնայողութիւն արի:

Ուրիշներին օգնելու համար խնայիր

Քիչ մարդիկ կան, որոնք միմիայն իրենց մասին եմ հոգ տա-
նում: Ամուսինը պարտաւոր է իւր կնոջ համար փող վստահել, կի-
նը պարտաւոր է մարդուն օգնել, ծնողները պարտաւոր են զուակ-

ներին դատախազակել և խնամել: Եթէ ընտանիքի անդամներէց մէկը հիւանդանայ, կը տուժեն նաև ընտանիքի միւս անդամները: Իսկ եթէ խնայողութիւն եղած չլինի, անկարելի կը լինի օգնել հիւանդին:

Այսպիսով կարող է աշխատաւոր մարդը խսկի էլ չհիւանդանալ, բայց կարող է նրա կինը և կամ որդին հիւանդանալ, այդ դէպքում նա ստիպւած պէտք է հիւանդութեան համար փող ծախսէ այնպէս, ինչպէս եթէ ինքը հիւանդացած լինէր:

Ուրեմն ամեն մարդ պարտաւոր է խնայողութիւն անել նեղ օրերին իր ընտանիքին, բարեկամներին և օտարներին օգնելու համար:

Նորասնից սկսել խնայողութիւնը

Բռնի շուտ սկսէք, այնքան լաւ: Իսկոյն խնայողական գանձաբանի մէջ փող դրէք: Պահեստի տւած ձեր ամեն մի կտակէր ոչ միայն հրապարակ, այլ և կտակէլ ու կէս կրկնաւոր: Գանձաբանին տւած փողերն օրէ օր անում են և իրենց տէրերին ազատում են նեղութիւնից, աղքատութիւնից և յուսահատութիւնից:

Ճպտուն ու մրջյունը

Թո՛ւք-վո՛ւք մի ճպտուն
Ողջ ամառը շուռ ու մուռ,
Երգեց, ճառաց,
Ճրոճըռաց:
Մին էլ, ըն՛ը, ձմեռը
Փռեց իրա թևերը:
Բացեց գորգը սպիտակ,
Դաշտերն առաւ ձիւնի տակ:
Անցան պայծառ օրերը...
Էլ հրն ասեմ, էլ հրը.
Երբ ամեն մի թփի տակ
Թէ սեղան կար, թէ օթեակ:
Նկան օրեր ցրտաշունչ,
Ճպտուն ընկաւ լուռ ու մունջ,
Բազած փողին էլ ինչ երգ,
Ծուրար ատրու ու ու ձեռք:

Ձգըր-զնգըր դողալով,
Ծանրը-ծանրը սողալով,
Նա մըջիւնին ասում էր.
— Գլխիդ մատաղ, սանամէր,
Մի ճար արա շունչ ասնեմ,
Ցրտից, սովից չը մեռնեմ:
Կերակրի, տաքացրո՛ւ,
Մինչև վարուն ավրեցրո՛ւ:
— Ի՜նչ խաբար է, սանիկս,
Ձարմանում եմ, ջանիկս.
Չաշխատեցի՞ր ամառը,
Առա՛, ի՜նչ էր պատճառը:
— Էդպէս բանի, սանամէր,
Էլ ժամանակ ո՛վ ունէր.
Էն խոտերում բուրաւէս
Երգում էի մերոնց հետ:

— Ուրեմն դու... — Այո՛ ես,
Ողջ ամառը դէս ու դէն
Երգ երգեցի մշտապէս:

— Երգեցիր, հա՛. ըսա բարի,
Այժմ էլ բռնի վերվերի,
Բամին ծախ տայ՝ դու պարի:

Արցունքի աղբիւր

Դ. Մասաճարեան

1

Մօտեցաւ արեն Սրեմուտ սարին ու լանջին չորեց: «Գնում եմ մօրս ծոցը, ճամպայ տուր, թէ չէ՝ կըլառեմ ես քեզ»: Սարը ճամպայ տուաւ. արևը ժպտաց, սարերի գլխները, ամպերն ու երկինքը կարմրեցին յանկարծ:

Նախիրն է դառնում հեռու դաշտից, գառներ են մայում, այծեր մըկըկում, կովեր բառաչում, երեխաներ ծուռ: Ինչո՞ւ են լալիս սրանք լեղաճաք, այս ի՞նչ պատահեց:

— Վայ, Մարէ—մէրիկ, գոռում են նրանք,—օրդ խաւարեց: Սև ձորի միջում ենք խաղում ու պարում էինք, երբ վրա տւին մեզ յանկարծ փաշայի քուրդ ծառաները: Նրանք մարտկով մեզ լաւ ծեծեցին ու տուն քշեցին, իսկ քո Անուշին ամուր կապեցին ու թամբին դրին: «Մայրիկ էր կանչում, մայրիկ ջո՛ւ, մըր ես, ինձ սպանեցին»: Բայց նրանք Անուշին ապտակ խփեցին, խսկոյն լոնցրին: Նա ձայնը կարեց. քրդերը փախցրին տաքան. Անուշը կուրաւ: Վայ, Մարէ—մէրիկ, քեզ սև լուր բերինք, օրդ սևացաւ:

Դառը կսկիծը նրա գլուխն ընկաւ, ամեն չկարաց, արցունքը ցամաքեց, աչքերը պլշած ու կանգնած մնաց... Յանկարծ ծիծաղեց խելքը կորցրած...

— Եկէք, բալաներ, այսօր Անուշին ես հարս եմ շինել, հարսանիք արել... մեռնեմ ես նրա մարմար թշերին, շիճառ մատերին, մեռնեմ փետայիս բոյ ու բաւաթին... դէ, պար բռնեցէք, հարսանիք է, բալէք:

Աւ ինքը պարեց... բայց յանկարծ ճչաց, մազերը փետեց ու գուրս արշաւեց...

2

Վեր կացաւ քամին, երկինք ու երկիր իրար հեռ խառնեց, սև ու մութ ամպեր իր ծոցից հանեց, մէկ մէկին գարկեց: Լռեց ա-

մեն բան. քամին էր միայն, որ մոռնում էր, քամին էր միայն, որ սուղում, օռնում ու շառաչում էր...

Բայց ձորի միջից մի ձայն է գալիս: Նա էլ է հեծկլում, նա էլ է օռնում ու վայ է տալիս: Արգեօք բորենին, թե գայլն է սպառնում այս խուլ գիշերին, թե բուն է՝ վախից սարսափած՝ գիւղին սև շիւան բերում: Ո՛չ, ո՛չ, չի կարող ոչ մարդագելը, ոչ բուն,— ոչ մի շնչաւոր չի կարող զիմունալ կատաղած քամուն: Մարէ—մէրիկն է այն ձորում նստած, Անուշին կանչում. նա հեծկլում է, մազերն է փետում...

Անցան տարիներ: Մարէ-մէրիկը ձորը չէր թողնում. մազը զրզռեւած, տկուր ու նիհար խոտ էր ճարակում, աչքերին արցունք էր թափառելով: Անուշ էր կանչում:

Այսքան կսկիծից, այսչափ արցունքից գազան փախալի սիրաւ չկալից: Բայց ժայռը կակղեց, իր սիրտը պատուեց թշուառ մօր լացից և արատհոսեց Սև-Ձորի միջից պաղ ու վճիտ ջուր, որ մինչև այսօր այնտեղ կոչում են «Արցունքի Սղբիւր»:

Մուսաբէկն ու հայ աղջիկը

I.

«Ըօ-լօ, լօ-լօ, մերնքն սարեր,
Ծաղկոտ սարեր ճարօնի,
Լօ, լօ, լօ-լօ, մերնքն ճարօն
Վայելքներով իր բոլոր...»

Գլուխ արւէք, գոռոզ սարեր,
Անց է կենում Մուսաբէկ,
Գլուխ արւէք, վախկոտ հայեր,
Չընչին գիւղեր ու օբէք:
Ո՛ւր կայ ոսկի, ո՛ւր սիրուն կին,
Առաջ բերէք զըլիսարաց:

Ո՛ր կայ ընդէմ նըրա կամքին,
Ո՛վ է կեանքից պրտադատ...
Մըջու երկրում թուր է գորկում:

Յովհաննէս Բուսմանյան

Դողում են վան իր թափից,
Դողում են վան, մինչ Արզըրում,
Մեկ թափից, սարսափից...

II.

Գլուխ արւէք վախկոտ հայեր,
Ձըրը՛նգ, եկաւ Մուսաբէկ:

— Հէյ, դուրս արի, քէշիշ բաբա.
Ո՛վ կայ տան մէջ դուրս եկէք...

Ու սըբահի կիսամութի մէջ
Կռււ հուռ եկաւ քահանան,

Դողդոջելով, ծերուկ ու խեղճ,
Բըռնած սարսափն իր մահաւն:

— Հաւան ես ինձ, քէշիշ բաբա,
Հապա նայի մի վերե...

— Ասուած է քեզ հաւանել, աղա,
Ասուած կեանք տայ ու արե:

— Դէ բեր, հապա, որ հաւան ես,
Մղշիկդ բեր, տուր ինձ կին:

Դէհ, շուտ արա՛, քէշիշ բաբա,
Դուրս բեր սիրուն Շողիկին:

Լուռ կանգնած է ծեր քահանան,
Դէմքը դեղին, միըքի պէս:

Ծիծաղում է լացի նըման,
Թէ լալիս է ժպտերես...

— Հա՛, հա՛, հա՛, հա՛... հաւան չես ինձ...
Խնդաց խուճը՛ հա՛, հա՛, հա՛...

Ու սոսկալի էն ծիծաղից
Մարտութ ընկաւ տան վըրա:

— Ո՛վ չի հաւան Մուսաբէկին...
Եի Մուսաբէկ—մի աշխարհք...

Բախաւոր ենք՝ ես... իմ որդին...
Ո՛վ է տեսել հապէս փառք...

Միայն թէ, աղա, դուք տրա մեզ,
Ժամանակ տուր երկու օր,

Որ պատրաստենք բեկին վայել.
Ոտիդ հողն ենք նորից նոր...»
—Մի երկու օր...բայց իմացիր,
եւ եմ գալու ես նորից.
Երկինք թրուիր, գետինն անցիր,
Ձեռն ազատելի իմ ձեռնից...

«Լօ—լօ, լօ—լօ, մերն է Տարօն
Վայելիներով իր բոլոր...
Լօ—լօ, լօ—լօ...» Հաճախ «լօ—լօ»-ն
Սարի ետե հեռաւոր:

III

Ի՞նչ է զօգանջում զանգակը գուժկան,
Գիւղի զանգակը էս անվախտ ժամին.
Կարկնատ է գալիս մըթնած երկնքից,
Հրդեհ է ձրգել գիւղը թրջնամին...
—Ի՞նչ է պատահել, ծերունի տէրտէր,
Ինչ ես վրդովում էս յոգնած խաղիին:
—Եկէ՛ք, իմ որդիք, եկէ՛ք, իմ սրբեր,
Երկինքը փլաւ իմ ճերմակ դրօշին...»

Ու լաց է լինում զանգակը ժամի,
Գալիս է կանգնում ամբողջ Տաւրորիկ,
Ու ձայն է գալի, գոչում ծերունի
Իրենց քահանան ձայնով զարհուրիկ:
—Եկէ՛ք, ընկեր—հարեաններ,
Իմ Շողիկի հարսանիքին.
Ծաղիկ բերէ՛ք ալ ու կարմիր
Իր անթառամ պսակին...
Դուստր եմ պահել ես նաղելի,
Սրբախ խնդում, աչքիս լուս.
Բաւրդը եկաւ գուսարըս խրլի,
Կեանքը խրլի ծերունուս:
Հայր էք դուք էլ, դաւակի տէր,
Մի ճար գրտէք իմ ցաւին...»
Ու ծերերը՝ չոք, ալիներ,

Հառաչում են խքմբովին.

—Ափսոս Շողիկ, սիրուն Շողիկ,
Մեր աչքի լուս, մեր ալ ծաղիկ...
Վայ խեղճ ծընող, ծեր քահանայ.
Բըրգի ճամփէն տատառի դառնայ...

IV

Հայի դիշեր, հայի դիշեր,
Ցաւի անդունդ անյատակ...
—Աղջիկս, ինչու չես քրնում դեռ,
Ի՞նչ ես լալիս տեղի տակ:

—Չգիտեմ, մայրիկ, ինչու էսպէս
Գուն չի գալիս էլ աչքիս.
Աչքըս քանի փակում եմ ես՝
Գուրդն է կանդնած առաջիս...

—Գնիր, բալաս, մի վախենար,
Աստուած կայ դեռ երկնքում.
Գուրդ ու տաճիկ, դարկ ու աւար
Շատ ենք տեսել մեր կեանքում...

—Մայրիկ, մայրիկ, չեմ իմանում,
Ո՞վ է լալիս դուքսն անտէր...
Մայրիկ, մի տես՝ չի լուսանում...
Այս, ինչ ծանր է էս դիշեր...

—Գնիր, բալաս, Աստուած դեռ կայ,
Աղօթք ասա մըտքիդ մէջ,
Հիմի շուտով լինի էլ կը գայ,
Էս դիշերն էլ ունի վերջ...

Հայի գիշեր, անքուն գիշեր,
Լի տանջանքով ու մութով,
Հայի գիշեր, անհուն գիշեր,
Լի տհաւոր խորհուրդով...

Աշուղ

Յ. Յովաննիսեան

Աշուղ ախպէր, առ չունգուրդ,
մեզ բան ասա սրտալի.
Կարօտ ենք քո անուշ ձէնին,
մի բան ասա սրտալի.
Սրտի խօսք ենք ուզում քեզնից,
որ վեր հանի մեր հոգին —
Առ չունգուրդ, դարդոտ աշուղ,
մեզ բան ասա սրտալի:
Առ չունգուրդ, տուր լարերին,
կրակ վառիր մեր սրտում.
Մեզ ամենիս նոր շունչ աւուղ
մի բան ասա սրտալի:

Գիշերապահ Մկօի երազը

Կ. Մելիք-Շահնազարեան

1

Իսթան ձմեռան մի ցուրտ գիշեր էր: Թիֆլիզի մեծ փողոց-
ներից մէկում, մի շքեղ տան սայլադռան առաջ, մի մաշած քուրք
ուտերին՝ փալանի վրա պզգած էր մշեցի գիշերապահ Մկօն: Նա
աչքերը ձգած գետնին՝ տխուր մտածում էր... Լուսթիւն էր չորս
կողմը, անցուղարձը կտրել էր, միայն երբեմն երբեմն ազանների
կառքը մօտից անցնելով՝ մի բոլի նրա աչքը զբաւում էր և կրկին
զուլիւր խոնարհում:

Գիշերան երկու ժամը խփել էր և ահա մի կողմից ցուրտը,
միւս կողմից դաղբածութիւնն ու նինջը, կամաց-կամաց յաղթե-
ցին Մկօին. նա գլուխը թաղեց քուրքի մէջ, թինկ տաւ պառն և
անշարժ մնաց տեղը կուչ եկած: Հենց էն է քաղցը քնի մէջ
էր մտել, որ մէկը կողքին աքացի տալով զարթեցրեց «Տօ,
յիմար, այդպէս ես առնը նայում. քանի անգամ եմ ասել, որ
քեզ էլ քնած չաեսնեմ, թէ չէ...»

Խեղճ Մկօն քնից վեր թռաւ, տեսաւ տանտէր աղային, որ սա-

ուր քուրքի մէջ կոխուած, փնէ-փնէ տնելով, բերանից հայհոյ-
անքներ էր թափում: «Աղա, սոսցդ մեռնիմ, բաշի. ցուրտ կե-
նէք, չդիմացայ ու աչքս նոր խուփ էրի»:

— Ապա փողն ինչպէս են աշխատում. երկնքից խօ չի թափ-
ում ներքև, անքուն որ չմաս, էլ քեզ ինչու եմ փող տալիս: Սյս
վերջին անգամն եմ տոււմ, եթէ քեզ մի անգամ էլ քնած եմ տե-
սել, դուրս կանեմ:

Աղան մի քանի սպառնալիքներ էլ տալով, քաշեց տան դան-
գը, դուռը բացեց և մըթմըթալով գնաց իր տաք ոնեակում մին-
չև կէսօր խոմփալու, իսկ Մկօն վաղ-վիշ տնելով, մի քանի բողե
անցուղարձ արաւ տան դիմացը, սառած ոտները թմփթմփացրեց
գետնին, որ քիչ տաքանայ ու կրկին քաշեց սայլադռան անկիւնը
և առաջնան մտածմունքի մէջ ընկաւ:

2

Մկօի մտածութիւնները թիֆլիզի սահմանից շատ հեռու էին.
նա մտքով փոխադրել էր Վասպուրական, իր հայրենի գիւղը. յի-
շում էր իր մանկութեան քաղցրիկ օրերը՝ երբ մի խումբ ընկեր-
ների հետ ձան (վէգ) էր խաղում, լճակներ շինում, դաշտում ծա-
ղիկներ փնջում, կամ դառնուկներն առաջն արած՝ հանդում արա-
ծացնում. յիշում էր՝ երբ մտիւր վարելիս, հայրը գութանի
մածը բռնած, իսկ ինքը եզների լուծի վրա հօտաղների հետ լայ-
ւայ կանչելով, երգում, աշխոյժ էր ապրիս եղ ու դոմշուկին և
ակօսի կողքից ընկնելով, ահագին դաշտը մի քանի օրում հերկում,
պատրաստում էր...

Բայց շուտով նրա առաջ արձանացան մի շարք պատկերներ,
արիւն արտասոււնքով ներկւած. նա յիշեց այն սոսկալի օրը, երբ
հինգ տարի առաջ քրդերը մտան իրանց գիւղը՝ սուգ ու շիւան
զցեցին ամեն տուն, թալանեցին և իրանց խրճիթը, և երբ հայրը
գութանի ձիւնը ձեռին պաշտպանում էր իր ընտանիքը, իր կայ-
քը, ինչպէս քրդի նիզակը նրա կուրծքը խրեց և արիւնաթաթախ
գետնին փռեց...

Յիշեց նաև հարկահանից ոչ պակաս քաշած տաշանքները և
այն պարտքը, որ ընտանիքը պառնելու համար արել էր և տարեցա-
րի դիւլում էր ու արիւն քրտնքի վառտակը ձեռքից խլում...

Յկաւ և այն դառն քաղէն, երբ պարկն ուտին, վիզը ծուռ,

Ճառ քարոզի ասեց իր մօրը, քոյրերին, ամուսնուն, համբուրեց օրօրոցում քնած փոքրիկ զաւակը և արցունքն աչքերին՝ հեռացաւ հայրական օջախից դէպի Կովկաս պանդխտութեան...

3

Այժմ նա Թիֆլիզում, ցերեկը փալանը կոնակին, քար ու ցեխ է կրում աղաների տունը շինելու համար, աղբ է դուրս ածում, փողոցներն է մաքրում, իսկ գեշերները անքուն մնում, գիշերապահութիւն անում այն ցեխ ու ձնի մէջ, որ դարձեալ նոյն աղան նանգիստ ու ապահով քնի իր տաք անկողնում և ինքը կարողանայ մի քանի շահի յետ պցել իր աղքատ ընտանիքի համար...

Այս և սրա նման մտածութիւններ էին պաշարել Մկօի միտքը, որ յանկարծ քունը կրկին խժեժաց աչքերում. շատ էլ աշխատեց աղայի ահից արթուն մնալ, բայց չկարաց... Նինջը յաղթեց նրան, պոկը ծանրացաւ և ծուկեց կրծքի վրա:

Մկօն երազների աշխարհի մէջն էր. նրա դէմքից, շրթունքների ժպտից կարելի էր որոշել նրա ուրախ վիճակը. նա տեսնում էր իրան կրկին հայրենի տուն վերադառնալիս, շորերը նոր, քիտան փողով լիքը, մի խուրջին էլ ուսին չթեղէններով լցած: Իր դիմացն են դալիս պառաւ մայրը, կինը, քոյրերը, իրար ձուով են ընկնում. նրանց պատմում է իր երեք տարւայ քաջած պանդխտութիւնը և այժմ նրանցից էլ չի բաժանուիլ, նա հարուստ է. խուրջից հանում, բաժանում է նրանց համար բերած ընծաները, ամենքն ուրախ են, ամենքը գոհ են...

Տեսնում է նաև իր փոքրիկ Սաքօն տօտիկ-մօտիկ տունը պրծաւ, նա չի ճանաչում իրան. մայրը «քո պապօն է», ասում է նրան... «Իմ պապօն», կանչում է մանուկը և ցատկում հօր գիւղէր... «Սաքօ ջան»... սեղմում է իր գրկին հայրը և համբոյրներով ծածկում նրան...

Հենց այդ հայրական գգուանքի մէջ էր Մկօն, որ կրկին մի քերթն աքաղի դիպաւ կողքին:

Մկօն ստորափած վեր թռաւ տեղից. «ձիւ, կորուեցայ, բաշխի, աղա ջան, ոտացդ մեռնիմ», և սպասում էր աղայի նոր հայեւոյանքներին, բայց սխալեց. իր դիմաց այժմ կանգնած էր իր ընկեր Խաչօն:

— Մօ, Մկօ, հերիք քնես էս ցրտուն, էթանք բանտտեղ, լիւր բացւեր է:

Մկօն ոչինչ չխօսեց, մի դառն ախ քաշեց, փալանը ձգեց ուսովը և ցրտից քթարթալով տխուր հեռեց ընկերին...

Կ ո ու ն կ

Կոունկ, ուստի՞ կուգաս, ծառայ եմ ձայնիդ,
Կոունկ մեր աշխարհէն խաբրիկ մի չունիմ:
Մի վազիր, երամիդ շուտով կու հասնիս,
Կոունկ, մեր աշխարհէն խաբրիկ մի չունիմ:

Թողեր եմ ու եկեր մլքերս ու այգիս,
Գանի որ ախ կանեմ, կը քաղւի հողիս,
Կոունկ պահ մի կեցիր, ձայնիդ ի հողիս,
Կոունկ, մեր աշխարհէն խաբրիկ մի չունիմ:

Ես իմ աշխարհի գարունը կուգեմ...

2. Հայրապետեան

Ես իմ աշխարհի
Գարունը կուգեմ
Զւարթ ու վսեմ.
Գետակը փրփուր,
Հաւքերը կայստոս,
Ծաղիկը պայծառ:

Ես օտար երկրի
Գարունն է մօայլ,
Ծաղիկն անփայլ,
Արեւ կրակ,
Գետակը տխուր,
Թռչունները լուռ:

Մեր սիրուն ձորի
Զեփիւնն է քնքոյշ,
Արեւ անուշ...
Ախ, իմ աշխարհի
Գարունն եմ կարօտ,
Անուշ ու հոտոտ...

Հայրենասիրութիւն

Արեօլդ Dorus

Հայրենասիրութիւն նշանակում է իւրաքանչիւր մարդու սէրը զէպէ իւր հայրենի երկիրը: Եւ զարմանալի էլ կը լինէր, եթէ մենք չսիրէինք այն երկիրը, ուր ծնւել ենք և որի երջանկութիւնից մեր բախան է կախւած:

Ուղիղ հասկացւած հայրենասիրութիւնը շատ է օգտակար մարդկանց համար. այն մարդը, որ սիրում է իր հայրենիքը և պարծենում նրա անցեալով, կաշխատէ մի այնպիսի բան չանել, որ նախատինք բերէ հայրենիքի անւանը: Միւս կողմից էլ նա ջանք կը թափի, որ իր հայրենիքը առաջինը լինի բոլոր ազնիւ և արժանաւոր գործերում:

Այդ է պատճառը, որ շատ անգամ մարդիկ իրենց կեանքն ու ունեցածը զոհում են ոչ թէ իրենց ազգականների ու բարեկամների համար, այլ որպէս զի իրենց հայրենիքը վտանգից փրկեն և նրա փառքը մեծացնեն: Եւ մենք, այսօր ապրողներս, շատ բան ենք պարտական նրանց, որոնք տանջւել են և ամեն բան նւիրել իրենց երկրի օգտի համար:

Հայրենիքը շեք միւրով սիրող մարդիկ միշտ էլ պատրաստ են ծառայել նրան, առանց մտածելու, թէ քաջալերութիւն կամ գովասանք են ստանալու:

Երբեմն մարդիկ գործում են իրենց հայրենիքի օգտի համար մինչև անգամ այնպիսի ժամանակ, երբ ժողովուրդը նրանց լաւ գործը ոչ տեսնում է և ոչ էլ գնահատում, ոչ միայն չի գնահատում, այլ նոյն իսկ հալածում է և տանջում նրանց:

Կենդանութեան ժամանակ արհամարւած և հալածւած լաւ մարդկանց ցանած սերմերը միայն նրանց մեռնելուց յետոյ են պտուղ բերում: Որոշ ժամանակ անցնելուց յետոյ, ժողովուրդը սկսում է օգուտ քաղել նրանց գործերից, արածներից և նրանց ճշմարիտ հայրենասէրներ է հռչակում:

Սակայն պէտք է չմոռնալ, որ հայրենասիրութիւնը մի կեղծ և վատ կողմ էլ ունի. կան հայեր, որոնք հայի արած ամեն մի բան գովում են ոչ թէ նրա համար, որ լաւ բան է, այլ որովհետեւ անոգները հայեր են: Այդպէս մտածելը շատ սխալ է և կարող է վնասներ պատճառել մեզ: Անիրաւ և վատ բանը չպէտք է պաշտպանել, այլ պէտք է հալածել:

Կ ա ղ Օ տ

Յ. Ղաթրեան

Ես մեր այն խաբխուլ խրճիթն եմ ուզում,

Հայրենի գիւղիս խրճիթը այն հին.

Մեր ուռիների կարօտն եմ քաշում—

Դալար ու ճղնոտ թաւ ուռիների:

Արեն է այնտեղ մեղմ վերջալուսին

Իր վերջին դադար—հանգիստը առնում,

Ու վեհ Մատիսի ճիւնադատ գլխին

Իր վերջին ոսկի շողերը փռում:

Ի՞նչ լաւ է այնտեղ, իմ հայրենիքում,

Մօրս ծնկանը զլուխս դրած՝

Այնտեղ եմ ես միշտ հանգիստս գտնում,

Ծառերի անուշ հովումը պառկած:

Ծ ու շ ա ն ն ւ ն ք

Ա. Իսահակեան

Ամառն էր: Մայրական գրկից, հայրական օձախից պոկւած՝ ես գնում էի հեռու, շատ հեռու երկիր, ուր ամեն ինչ խորթ էր ինձ համար:

Ահա ճանապարհին հայրենիքիս կապոյտ լեռները սևին են տալիս... ես նրանց լոկ ծոցումն եմ:

—Հայրենիքին կարօտող սրտիս մի նւէր տւէք, լեռներ, սիրուն լեռներ... Ժայռի սուրբում զոգողաց ծերուկ—դալուկ շուշանը: Ես խոնարհեցի, քնքշութեամբ քաղեցի նրան, զրեցի կրծքիս վրա... վերցրի ինձ հետ նաև հայրենի հողից մի քանի բուռ և շարունակեցի ճանապարհս:

Անցայ լեռները, անցայ հայրենիքիս սահմանը, ինձ հետ տանելով հայրենի երկրի թանկագին յիշատակները՝ հողն ու թօշնած շուշանը:...

Ապրում եմ այժմ օտար աշխարհի մի խուլ ու խաղաղ անկիւ-

նում. ծագկամանի մէջ եմ լցրել հայրենիքիս մի քանի բուռ հողը
և մէջը թաղել գունատ շուշանի սերմերը:

Օրեր անցան. ահա դուրս եկան հողի կրծքից մեռած շուշանի
մատաղ ծիւերը, աճեցին և դարձան սպիտակափառ շուշաններ:

Նեղիկ սննեակս նրանք լցրել են անուշ հոտով և ես սուգւում
եմ այդ խնկարոյր հոտի մէջ, միանում եմ հայրենիքիս հետ, մեղ-
մելով կարօտիս զգացմունքը:

Մի գիշեր, հոգիս սիրով ու կարօտով, վշտով ու իղձով լի, նայե-
ցի նազիկ շուշաններին... սիրտս փղձկաց, ջերմ արցունքերս թափ-
ւեցին հեղիկ ծաղիկների վրա. սրբազան յափշտակութեամբ, անհուն
կարօտով աչքերս յառել էին նրանց վրա և չէի կշտանում նայե-
լուց հայրենիքս յիշեցող ծաղիկներին:

Ծիծեռնակ

Դոդոխան

Ծիծեռնակ, ծիծեռնակ,
Դու գարնան սիրուն թռչնակ,
Դէպի հըր ինձ առա,
Թռչում ես այդպէս արագ:

Ախ, թռիւր, ծիծեռնակ,
Ծնած տեղըս Աշտարակ,
Անդ չինիւր քո բունը
Հայրենի կտուրի տակ:

Անդ հեռու արևոր,
Հայր ունիմ սրգաւոր,
Որ միակ էր որդուն
Սպասում է օրէ օր:

Երբ տեսնես դու նրան,
Ինձնից շատ բարեւ արա,
Ասա, թող նստի լա
Իր անբախտ որդու վրա:

Դու պատմիւր, թէ ինչպէս
Անտէր ու խեղճ եմ ես,
Միշտ լալով, ողբալով
Կեանքս մաշուել, եղել է կէս:

Ինձ համար ցերեկը
Մութ է շրջում արեգը,
Դիշերը բաց աչքիս,
Բունը մօտ չի գալիս:

Ասա, որ չը բացւած
Վաղուց եմ թառամած,
Ինչպէս ծաղիկ սիրուն՝
Հայրենի հողից զրկւած:

Դէհ, սիրուն ծիծեռնակ,
Հեռացիր, թռիւր արագ
Դէպի հայոց երկիրը
Ծնած տեղս—Աշտարակ

Փոքրիկ լրտես

Է. Դ. Ամբիս

1.

Յունիս ամսի մի գեղեցիկ առաւօտ մի փոքրիկ հեծելազօր
վաշա, ուշադրութեամբ դիտելով ամայի ճանապարհը, հանդարտա-
քայլ առաջ էր գնում թշնամու դէմ: Վաշաի առջնից լոկի գնում
էին սպան ու յիսնապետը, շարունակ իրենց շուրջը նայելով և
ամեն վայրկեան սպասելով, որ ծառերի մէջ թաղնւած թշնամու
առաջադահ գինւորներին կրտսնեն: Վաշա մօտեցաւ մի գիւղա-
կան տան, որ սօսիներով պատած էր: Դուռն մօտ նստած էր
տասներկու տարեկան մի աղայ և փայտ էր տաշում դանակով:

Տղան վաշաը տեսնելուն պէս փայտը դէն ձգեց ու գլխարկը
հանեց: Սիրուն աղայ էր՝ արեւադէմ, խոշոր ու կապոյտ աչքերով,
երկայն ու շէկ մազերով, առանց բաճկոնակի, պարզ շապկով,
կուրծքը բաց:

—Ի՞նչ ես անում այստեղ,—հարցրեց սպան, իւր ձին կանգ-
նեցնելով—Ինչո՞ւ դու էլ ծնողներիդ հետ չես փախել:

—Ես ծնողներ չունիմ,—պատասխանեց աղան,—որը աղայ եմ,
Ֆուսիլ եմ՝ պատերազմ տեսնելու:

—Թշնամիներն անցան այստեղից:

—Ոչ, ահա երեք օր է, որ չեն երևում:

Սպան փոքր ինչ մտածեց, յետոյ ձիուց վայր թռաւ, ներս
մտաւ՝ տանիքի վրա բարձրացաւ: Տնակը ցած էր. առնիքի վրա-
յից հեռու նայել չէր կարելի:

—Հաւ կըլինէր ծառի վրա բարձրանալ,—ասաց սպան, վայր
իջնելով:

Ամբարի առջև բուսած էր մի մեծ սօսի, որի գագաթը ձօճւում
էր կապուտակ օգի մէջ: Սպան մէկ ծառին նայեց, մէկ գինւորին,
և յետոյ յանկարծ աղային դարձաւ:

—Ա՛յ աղայ, աչքերդ սփռ եմ:

—Ի՞մ աչքերը,—պատասխանեց աղան,—մղոնից հեռու թռչող
ճանդուկին էլ կըտեսնեմ:

—Կարող ես այս ծառի ամենաբարձր գագաթը ելնել:

—Ա՛յս ծառի. կէս քաշում կը բարձրանամ:

—Կարող ես տեսածներդ ինձ պատմել: Արդեօք թշնամիներ չեն երևում, փոշու ամպեր, փայլատակող հրաքաններ, ծուխ ու ձիեր:

—Կարող եմ:

—Ի՞նչ տամ քեզ դրա համար:

—Ի՞նձ, այդ բանի համար, — կրկնեց տղան: — Ի՞նչ էք ասում: Եթէ թշնամիների համար լինէր, — ի՞նչ էլ տային, չէի բարձրանալ, — իսկ մերոնց համար... ես հօ լաւ հայ եմ:

— Լաւ ասացիր, դէ ուրեմն բարձրացիր:

— Մի բոլոյէ ժամանակ տւէք, որ կօշիկներս հանեմ:

Կօշիկները հանեց. վարտիկի կապը քաշեց, գլխարկը գետնով տաւ ու գրկեց ծառի բունը:

— Սպասիր, գոչեց սպան, ա՛հ զգալով:

Տղան իւր գեղեցիկ կապոյտ աչքերով հարցական նշան արտա:

— Բան չկայ, բարձրացիր... ասաց սպան, Տղան կտուի պէս վեր մագլցեց: — Իսկ դուք ձեր շուրջը նայեցէք, — գոչեց սպան զինւորներին:

2

Մի քանի բոլոյէից յետոյ տղան արդէն գագաթի վրա էր. ճիւղերը նրա ոտքերը ծածկում էին, շապիկը մինչև գօտին սխալ տակ սխալ տակ փայլում էր, շէկ գլուխն արևի տակ պսպղում: Հագիւ կարելի էր նշմարել նրան — ափսոսանքով բարձր էր:

— Հեռու նայիր, — գոչեց նրան սպան:

Աւելի լաւ տեսնելու համար՝ տղան աջ ձեռն արձակեց ու ճակատին դրաւ:

— Ի՞նչ ես տեսնում, — հարցրեց սպան:

Տղան գլուխը ցածացրեց ու կանչեց ձեռի միջով: — Երկու ձիաւոր ճանապարհի վրա:

— Այստեղից հրչափ հեռու:

— Մի կէս մղոն:

— Շարժւում են:

— Ոչ, անշարժ կանգնած են:

— Էլ ի՞նչ կայ. ապա նայիր դէպի աջ:

Տղան նայեց դէպի աջ:

— Գերեզմանատան մօտ, ծառերի մէջ, մի բան է փայլում...

— Մարդիկ տեսնում ես:

— Ոչ. երևի պահուստ եմ արտերի մէջ:

Նոյն վայրկեանին մի գնդակ սուր շշելով՝ բարձրացաւ ու գնաց ընկաւ տան ետեւ:

— Իջիր, իջիր, — աղաղակեց սպան, — նրանք քեզ նշմարել են... էլ ոչինչ հարկաւոր չէ. վայր իջիր...

— Ես չեմ վախենում, — պատասխանեց տղան:

— Իջիր, — կրկնեց սպան: — Էլ ի՞նչ է երևում ձախ կողմից:

— Ձախ կողմից:

— Այո, ձախից:

Տղան գլուխը դէպի ձախ թեքեց... Մի ուրիշ սուր շաշիւն աւելի մօտիկից ծակեց օդը: Տղան սոսկաց: — Մի քեզ բան, բռնւած եմ, — գոչեց նա: — Գնդակը մօտովս թռաւ:

— Իջիր, — կրկնեց սպան հրամայաբար:

— Իսկոյն, իսկոյն, — պատասխանեց տղան: — Սակայն ծառն ինձ պաշտպանում է: Ուզում էք իմանալ, թէ ձախ կողմում ի՞նչ բան կայ:

— Այո, ձախ կողմը, — բայց իջիր իջիր...

— Ձախ կողմը, — կանչեց տղան, մինչև գօտին դուրս կախւէլով տերևների միջից, — այնտեղ, ուր կանգնած է մատուռը, տեսնում եմ, կարծեմ այնտեղ...

Մի երրորդ սաստիկ շաշիւն... տղան սկսեց ցած իջնել ու յանկարծ գլխովայր ընկաւ:

— Անիծւի՛ն, — աղաղակեց սպան, վրա հասնելով:

Տղան ընկաւ մէջքի վրա և փուկեց բաղկատարած. կրծքի ձախ կողմից արեան վտակ էր հոսում: Յիմնապետն և երկու զինւոր վայր թռան ձիերից. սպան կռացաւ, շապիկը պատռեց — թըշնամու գնդակը մտել էր ձախ կողքը:

— Մեռած է, — գոչեց սպան:

— Գնդանի՛ է, — պատասխանեց յիմնապետը:

— Ափսոս, կարիշ տղայ, — աղաղակեց սպան: Բայց մինչև նա այս ասաց ու թաշկինակով վերքը կապելու վրա էր, — տղան մեռաւ: — Խեղճ տղայ, — կրկնեց սպան տխրազին, — պատուական, կարիշ տղայ:

Սպան մօտեցաւ տնակին, հանեց պատուհանից եռագոյն դրօշակն ու փռեց մեռելի վրա, իբրև ծածկոյթ, բաց թողնելով երեսը:

Յրանապետը հաւաքեց և տղայի մօտ դրաւ նրա կօշիկները, դիտար-
կը, գտնակն ու փայտը: զինւորները մի վայրկեան լուռ կեցան:
Սպան զիմեց յիսնապետին:

— Մարմնի ետևից մարդ կուղարկենք, մեռաւ իբրև զինւոր,
զինւորներն էլ կրթադէն: Նա համբուրեց փոքրիկ աջը և հրաման
տուաւ.— Հեծէք: Վաշտը առաջ խաղաց:

3

Արեգակը մայր մտնելու վրա էր: Նոյն ճանապարհով անց էր
կենում հետեակ զօրքի մի գունդ:

Պատանու մահաւան լուրն արդէն յայտնի էր զինւորներին: Նը-
բանց ճանապարհը ձգւում էր անակի մօտով սահող մի առակի
երկայնութեամբ:

Առջևից գնացողները տեսան սօսիի արմատի մօտ փոքրիկ դիա-
կը՝ ծածկւած եռագոյն դրօշակով, և զինւորական պատիւ տւին:
Սպաներից մէկը ծաղիկներ քաղեց առւի ափից ու սիրեց մեռելի
վրա: Յետոյ բոլոր զինւորներն էլ անց կենայիս ծաղիկ քաղելով
նոյնն արին. դիակը միանգամայն ծաղիկներով ծածկւեց: Ամենքն
էլ նրան ողջունում էին, միաս բարև ասում.— Ապրիս փոքրիկ
տղայ:— Կեցցէս, քաջ պատանի:— Մնաս բարև, խարտեաշ մանուկ:
— Ապրէս.— Փնրք և պարծանք:

Մի սպայ իւր քաջութեան մէղայլը ձգեց մեռելի վրա, միւսը
համբուրեց նրան. իսկ ծաղիկներն անվերջ թափւում էին նրա մերկ
ոտքերի, արիւնաթաթախ կրծքի և շիկաներ դիտի վրա:

Իսկ ինքը ննջում էր բարձր խոտերի մէջ, դրօշակի տակ,
սպիտակ ու ժպտեղես, կարծես թէ ողջոյնները լսելով և երջանիկ,
որ տւել էր կեանքն իւր թանկագին հայրենիքի ազատութեան
համար...

Հայրենիք

Ա. Իսահակեան

Է՛յ ջան հայրենիք, ինչքան սիրուն ես,
Մարերդ կորած երկնի մօվի մէջ,
Ջրերդ անուշ, հովերդ անուշ,
Մենակ բալէրդ արիւն. ծովի մէջ:

Բո հողին մեռնեմ, անդին հայրենիք,
Ախ, քիչ է, թէ որ մի կեանքով մեռնեմ,
Էրնէկ ունենամ հազար ու մի կեանք,
Հազարն էլ սրտանց քեզ մօտազ անեմ:

Ու հազար կեանքով քո դարդին մեռնեմ,
Բալէքիդ մօտազ, մօտազ քո սիրուն.
Մենակ մի կեանք թող ինձի պահեմ,
Էն էլ քո փառքի գովքը երգելուն, —

Որ արտուտի պէս վեր ու վեր ճախրեմ
Նոր օրւայ ծէգիդ, աղիդ հայրենիք,
Ու անուշ երգեմ, բարձր ու զիլ դովեմ
Կանաչ արեդ, սիրուն հայրենիք:

Քաջ քնքանայր

Է. Դ. Ամիրջան

1

Մի վաշտ տեղաւորւել էր բլրի վրա շուկ կանգնած մի տան.
Վաշտն ունէր երկու սպայ և մի բարձրահասակ, նիւար, ալետր ու
խիտ գնդապետ: Վաշտի թմրկահարը մի տան և չորս տարեկան
թխադէմ ու սեւաշեւ տղայ էր:

Թշնամին զըջապատել էր անաղը և քանի գնում, օգտին այն-
քան նեղացնում էր: Վաշտի դրութիւնը ծանր էր:
Գնդապետը մի տոմսակ գրեց, ծալեց և բեռեց թմրկահարի վրա
իր գորշագոյն, պող աչքերը, որոնք ստորափ էին ազգում զին-
ւորներին:

— Թմրկահար:
Թմրկահարը դիտարկին դրաւ իւր ձեռքը:
— Ծէ՛կ մեզ մի ծառայութիւն արա, կարծո՛ւ ես:
Պատանու աչքերը ցոլացին:
Կարող եմ, պարոն գնդապետ:

—Նայիր,— գնդապետը պատուհանից դուրս ցոյց տուաւ, տեսնում ես, մօտերքում, այ այն հովտի մէջ սւիչներ են պսպղում.— այդ մերոնք են: Ահա մի տոմսակ. բռնիր այս պարանի ծայրը, պատուհանից վայր սահիր, վազելով անցիր դաշտի միջով մերոնց մօտ և տուր տոմսակս առաջին քեզ պատահող սպային: Հանիր գօտիդ ու պայուսակդ:

Թմբկահարը գօտին ու պայուսակը հանեց և տոմսակը ծոցը դրաւ: Յիսնապետը պարանի մի ծայրը պատուհանից վայր ձգեց, իսկ միւս ծայրը երկու ձեռքով բռնած ունէր. գնդապետն օգնեց աղային դուրս ելնել պատուհանից:

—Միտդ պահիր. ամբողջ վաշտի փրկութիւնը կախած է այժմ քո քաջութիւնից և ոտքերիդ արագութիւնից:

—Վատան եղէք իմ վրա, պարոն գնդապետ,— պատասխանեց պատանին, վայր իջնելով:

—Ճկւիր դաշտի միջով վազելիս,— աւելացրեց գնդապետը, ինքն էլ պարանի ծայրից բռնելով:

—Միամիտ կացէք:

Մի բոլակից աղան ոտք դրաւ գետնի վրա, յիսնապետը պարանը քաշեց ու հեռացաւ: Գնդապետը շտապով դուրս կախեց պատուհանից. աղան արագ ցած էր վազում գառիվայրից. գնդապետն արդէն վստահ էր թէ փախուստը յաջողեց: Բայց յանկարծ աղայի առջևից ու ետևից փոշու ամպիկներ երևացին. Թշնամիները նշմարեցին փախչողին: Փոշու ամպիկներն առաջ էին գալիս այն հողից, որ փորում ու բարձրացնում էին գնդակները: Սակայն պատանին կարեցածի չափ վազում էր: Յանկարծ նա տատանւեց ու ընկաւ:

—Ա՛, սպասիր,— որոտաց գնդապետը. բայց Թմբկահարը նոյն վայրկեանին ոտքի ելաւ:

—Ա՛, միայն ընկել էր...

Գնդապետն ազատ շունչ քաշեց: Թմբկահարն, իրաւ, շարունակեց վազել բոլոր ուժով, բայց կաղում էր:

—Ոտքը ցաւեցրած կրիսի... մտածեց գնդապետը. Դարձեալ փոշու մի քանի ամպիկներ վեր ուղացան, բայց աղան արդէն հեռու արտառքով նայելուց:

Այժմ ամեն բան կախած էր ժամանակից. եթէ պատանին

չկարողանայ ժամ առաջ լուր հաղորդել իւրայիններին, նրանց, որոնք կանգնած են հովտի մէջ, եթէ անմիջապէս մի օգնութիւն չհասնի, բոլոր վաշտը կրկնաորւի և գնդապետը գերի կառնւի:

Տղան վազում էր մերթ արագ, մերթ քայլերը փոքրացնելով, երբեմն կաղում, սայթաքում, կանգ էր առնում:

—Դույցէ վիրաւորւած լինի...— մտածեց գնդապետը ցնցւելով, և հետևում էր աղայի ամեն մի շարժման: Ամեն բոլակ տալանալուից աչքերով չափում էր նա փախչող պատանու և այն սւիչների միջև եղած տարածութիւնը, որ պսպղում էր արևախալ արտի մէջ:

Ստորին յարկի սենեակում շաշում էին գնդակները. լսում էր սպաների հրամանը, վիրաւորների աղակէց հառաչանքը, առաջաւոր կան կարասիքի զորդիւնը, վայր ընկնող ծեփի շփնչը:

2

Գնդապետը ներքև վազեց:

—Արիութիւն,— գոռում էր նա.— մի վնասիր, ամուր կացէք: Շուտով օգնութիւն կը հասնի:

Թշնամիները բոլորովին մօտեցել էին. արդէն կարելի էր ծխի միջով նշմարել նրանց երեսները, հրացանների որոտման հետ լրսւում էր և նրանց վայրագ աղաղակը, որով պահանջում էին անձնատուր լինել:

—Անձնատուր եղէք,— գոռաց մի ձայն:

—Ոչ,— որոտաց գնդապետը պատուհանից:

Եւ հուրն սկսեց երկուստէր նորից տեղալ աւելի ուժգնութեամբ և սասակութեամբ: Օրհասական ժամն արդէն մօտենում էր:

—Չէն գալիս, չէն գալիս,— գոչեց գնդապետը, իւր սուրը ձօճելով, և մոլեգնաբար առաջ անցաւ մեռնելու հաստատ որոշմամբ:

Մի յիսնապետ, վայր իջնելով օձորքից, բարձրաձայն աղաղակեց.— Դալիս են:

—Դալիս են կրկնեց գնդապետը խնդափն ցնծութեամբ:

Այդ ձայնը հնչելուն պէս՝ յիսնապետներն ու սպաները թէ առողջ, թէ վիրաւոր, միահամուռ պատուհանների վրա ընկան, և կրկին զիմադրութիւնը սաստկացաւ:

Մի քանի վայրկեան անցնելուց յետոյ, Թշնամիների մէջ մի տեսակ անկարգութիւն ու վարանման նշան երևաց: Օգնութեան եկած հեծելազունը հարւածեց Թշնամուն թիկունքից: Թշնամին տականւեց, շփոթւեց, փախուստ տուաւ: Գնդապետը կուլի մէջ գընդակի վէրք ստացաւ ձախ թևից:

Ճակատամարտից յետոյ գնդապետին ցոյց տւին մի եկեղեցի, որ շտապով զինուորական հիւանդանոցի էր փոխարկւած: Նա գնաց այնտեղ: Եկեղեցին լիքն էր վիրաւորներով. ոմանք պառած էին անկողիններում, ոմանք էլ յատակի վրա: Երկու բժիշկ ու մի քանի սպասաւորներ զբաղւած էին հիւանդներով. լսուած էին սրտաձմլիկ աղաղակներ ու հառաչանքներ: Գնդապետը կանգ առաւ շեմքի մօտ և որոնում էր իւր օգնականին ու զինւորներին: Յանկարծ մի խաղտաւ ձայն նրա անունը տւաւ:

— Պարոն գնդապետ...

Գնդապետը շուռ եկաւ. կանչողը փոքրիկ թմբկահարն էր: Տղան պառկած էր անկողնում՝ ձգւած, գունատ ու նիհար, բայց աչքերը աղամանդի պէս փառլուռն:

— Այստեղ ես դու, — հարցրեց ապշած գնդապետը:

— Ապրենս — պարտքդ լաւ կտտարեցիր:

— Ինչ որ կարողացայ՝ այն արի, — պատասխանեց թմբկահարը:

— Վիրաւորեցինք քեզ, — հարցրեց գնդապետը, ման ածելով աչքերը միւս մահիճների վրա՝ իւր օգնականին գտնելու համար:

— Ինչ արած: — Ես վազում էի, հնար եղածին չտփ կռահում էի, բայց և այնպէս նրանք իսկոյն նկատեցին ինձ, եթէ վերջ չստանայի, քսան ըսպէ առաջ տեղ կընտանէի: Ծարաւը հագիս հանում էր. վախենում էի, թէ կուշանամ. լաց էի լինում զայրոյթից ու սարսափից. կարծում էի — գնդապետում եմ: Ես արի, ինչ որ միայն կարողացայ, և գոհ եմ... Բայց ներեցէ՛ք, պարոն գնդապետ, արիւն եմ տեսնում ձեր մատների վրա:

Եւ իրաւ՝ գնդապետի վերջը վատ էր կապւած և արեան կաթիլները ձեւի վրայից հոսում էին:

— Թոյլ տւէ՛ք կապն ամրացնեմ, պարոն գնդապետ: Թոյլ տւէ՛ք, ես մի վայրկեանում կամրացնեմ:

Գնդապետը ձախ ձեռը մեկնեց, իսկ աջովն օգնում էր պատանուն վերջի կապը բաց անել. սակայն թմբկահարը բարձի վրա յենւելուն պէս՝ երեսի գոյնը նեանց ու վայր ընկաւ:

— Հերիք է, թող — ասաց գնդապետը, նայելով վրան ու ձեռք ետ քաշելով, որ պատանին գեռ բռնած ունէր. — լաւ է՝ դու քո խնամքին, կարող եմ ստատիկ վստահուի:

Թմբկահարը գլուխը թօթւեց: Գնդապետն աւելի ուշադրութեամբ նայեց վրան:

— Երեւի դու շատ արիւն ես կորցրել, որ այդ աւտիճան թուլացել ես:

— Շատ արիւն, — ասաց աղտն ժպտալով: — Ոչ միայն արիւն... Նայեցէ՛ք... Նա մէկդի քաշեց վերմակը:

Գնդապետը զարհուրելով ցնցւեց, պատանու ձախ ոտը կտրւած էր, այլանդակ կոճղը փաթաթւած էր արիւնոտ լաթերով... Անց էր կենում հաստիկ բժիշկը:

— Ա՛, պարոն գնդապետ, — ասաց նա արագ, ցոյց տալով պատանուն. — այդ զժժախտ պատահար. չէ՛ որ կարելի էր ոտը փրկել, եթէ դրա վերջը սաստիկ զրգուած չլինէր. սնիճած բարբոթում. ձոր չը կար... հարկ եղաւ կտրել ոտը... Ո՛հ, բայց... կտրի՛չ տղայ է, հաւատացէ՛ք, մինչև անգամ ձայն չհանեց, մի կաթիլ արտառուք չթափեց:

Բժիշկը գլուխ տաւ ու շուտով առաջ գնաց: Գնդապետը յօնքերը կլիտեց, վերմակը աղայի վրա ծածկեց և երկար նայեց՝ յօնքերը կլիտեց, վերմակը աղայի վրա ծածկեց և երկար նայեց՝ աչքերն վրան յառած. յետոյ հանդարտ, առանց հայեացքը շրջելու, պլխարկը հանեց և զիււորական պատանշան տւեց:

— Պարոն գնդապետ, — գոչեց ապշած պատանին. — Ինչ էք անում: Պարոն գնդապետը իմ առջև...

— Ես գնդապետ եմ, իսկ դու հերոս, — պատասխանեց գործմանքով այդ կոշա մարդը, որից երբէք ստորագրեալ զինւորները մի բարի խօսք չէին լսած, — և խոնարհելով գէպի մանուկը, երեք անգամ համբուրեց նրան:

Կոռուակներ

Գ. Մանուկ

Ուր էք գնում շարան-շարան,
Շէյ դուք սիրուն կռուներ,
Ուր էք թաչում այգպէս արագ
Մեր աշխարհից հիւրասեր:

Ձբ լինի արգիծք մեր վաթմար
Դուք նեղ դառք ձեզ համար
Եւ շտապով թաչում էք
Մի երջանիկ նոր աշխարհ:

Բայց մի, գիտեմ, զուր էլ ինձ պէս եւ պիտի գաջ դարձեալ շատապ
Այս վաթանին գերի էք, Այս վաթանը մեր սիրուն,
Դուր էլ ինձ պէս, եւ, կասեցինք, Երբ Կեանքայ ցարտ մտեալ,
Մեր լեռները փերին էք: Երբ որ քաջ-ի նոր դարուն:

Մանիստար շուկը

Կուի ժամանակ զինուորը ուսից և ձեռքերից լիբերալեց և
զարեց ուղտթափ:

Նրբ նա սւշի եկաւ, արգէն գիշեր երևաւ իմ առաջ, ծառերի արանքով թոյլ փայլում էր լուսնի լոյսը:

Ոչ ոք չկար. արժեքային հանգրիւտ ու խաղաղ էր. նա վախճնուում էր և
քիչ էր մնում երեխայի պէս լաց լինելը:

Ժամանակը գտնիւոյ տնցնում էր... Ակտնի է դնում, ոչ ոք չը-
կայ. քիչ էր մնում առնչող ծախուից մեռնէր... գլուխն աջուում
էր տաքութիւնից:

Յանկարծ մօտերըում շփշփոցի ձայն լսեց, մէկը մըթմըթում էր... վերաւորը մտածեց որ գայլ է. շառ եկաւ և ճիշտ որ նկատեց մի ինչ որ գազան, որ դէպի իր կողմն էր գալիս. պաշտպանւելու համար նա չէր կարող տեղից շարժւել: Արեւն մանր մօտե- նում էր...

Գագանը մտանցաւ նրան, հաստաւաց և ապա լիզեց ձեռքը:

Վերաւորի ուրախութեանը չափ չկար. առջեւ կանգնած էր
սանիտար շուներ, մէջքին երկու պայուսակ ամրացրած, որտեղ կա-
յին վիրակապներ և այլ պարագաներ:

Խեղօք կենդանին ոչ ու ձախ կողմից կախւած պայուսակները
մօտեցնում էր վիրաւորին, բայց նա անկարող էր ձեռքերը շար-
ժել, որովհետեւ երկուսն էլ վիրաւորւած էին:

Յանկարծ շունք վեր կացաւ, վազեց մի կողմ, դռնչը վեր ցը-
ցեց և սկսեց կաղկանձել, յետոյ էլ սկսեց կարճ ու ընդհատուժնե-
րով եռջել և աղա շտապ հեռացաւ:

Մօտ կէտ ժամ անցաւ: Յանկարծ շվիկոցի է յետոյ էլ քայլերի ձայն լսեց: Ներքէ մարդիկ են գալիս մօտս, մօտածում են վերա-
բեր: Ուրախութեամբ շափ ձկն է բզակեց:

— *Եղբայրներ, բարձրացրե՛ք թիւ:*

Սանխատրները լսեցին ձայնը, օրոնեցին և դառն նրան, պահ-
կեցրին պառզաբաղի վրա, իսկ աղաառաքաբ շունը փախաւ հեռան՝
ուրիշ վերաւորնեղ պոնելու ճամաղ:

Սուրբ ևեք բաժանյալ

Ս. Մկրտում

Տասն օր էր, ինչ առից աւելի էր սաստկանում մեր բանա-
կում և աւերածութիւններ գործում: Զինքն ընկնում, սաստկում
էին վարսակ ու դարի չլինելու պատճառով. իսկ մեր ուսեր եւ
վերջին մնացորդները սպառել էին և երկու օր էր, ինչ ապրում
էինք մի քանի կտոր հացով ու ջրով:

Մօտենում էր սոսիալի, սպանալից քաղցը. մեր զենալ, համ
դուռը ծեծել, ամեն տեղ նոյն գրութիւնն էր. Նոյն իսկ ոսպաուե-
լու վրա էր շաքարի շատ փոքր պաշարը. վերջի վերջոյ պէտք է
թէյից ել գրկէէինք:

Զինուորների մի մասը շամփուրե վրա կրեայ է գորտ էր խո-
րովում և ուտում։ Նրանք, որոնք շատ էին թուլացել և չէին կա-
րող պահակ կանգնել, գնում էին պառկում և երկար ժամանակ
քնում։ Նրբ դարձում էին և բնկերների երեսին ծիծաղ չէին նկա-
տում, նորից էին պառկում քունը շարունակելու համար։ Յա-
տում, նորից էին պառկում քունը շարունակելու համար։ Յա-
տում, նորից էին պառկում քունը շարունակելու համար։

Մենք մեր վերջին յայտը գրել էինք մեր ընկեր Տիգրանի վրա, որը առաջին կանոնի գնացել էր ու դեռ չէր վերադարձել: Հեռա-
յալիս նա երգել էր անպատճառ ուստի ու մի բան բերել: Ամբողջ
օրը սպասում էինք. նա երկու զինուորի հետ գնացել էր հարեալ մի
գիւղ, որանդից քաջել էին թուրքերը:

Վեշալույսի ցուքերն անհետանում էին լեռների յետեր ու գի-
շերն արդէն իր մթնշաղն էր ձգել, երբ յանկարծ գիւղի ծայրին
երևաց Տիգրանի վիթխարի հասակը:

Մենք մտածում էինք, թէ նա ինչ կտրող է բերած լինել—
անշուշտ հայ, գուցէ մի ոչխար, բայց եբբեկաւ ու գեանի վրա
դրեց մի տեսակ բոյս, մեր ուրախութիւնը շուտով փոխւեց տխրու-

Սպանեցաւ և վերջին ոյժն էլ ծնկներին—
Դէպի վեր, սարն ի վեր, քաջաօրբա զինւոր:

Աւելի կարծրածան թող այս սե ժայռեր,
Աւելի թող սպառնայ անդունդն ահաւոր,
Դեռ շունչ կայ բերանումս, շարժւում են ձեռքեր—
Դէպի վեր, սարն ի վեր, ով արի զինւոր:

Դեռ հեռու է կատարն անոմայ ու յստաի,
Բայց եթէ չհասնենք այնտեղ մեծ տյոօր,
Վազն այնտեղ ենք անշուշտ, մերն է յաղթանակ—
Դէպի վեր, սարն ի վեր, անվեհեր զինւոր:

Արտաւազդ

Չարկեցէք, դարբիններ, կըռանը սալին,
Չարկեցէք կըռանը—շղթայքն ամրանան
Անխձեալ արքայի կապանքն ամրանան,
Չարկեցէք, դարբիններ, կըռանը սալին:

Ահարկու ամպերը եկան ժողվեցան,
Ծեր Մասեաց ճակատին սե քօղ փաթթեցին,
Դռում է փոթիկ զազանի նըման,
Հառաչում, սուլում է կատաղած քամին:

Յ. Յովաննիսեան

Չարկեցէք կըռանը. խորունկ քարայրից
Ահա չար հոգմի հեռ համնում են ձայներ...
Ճողացաւ փայլակը—արքայի աչքից
Դէպի վեր թռչում են բարկութեան կայծեր:

Կամի նա եխել վրէժխնդիր հոգով
Իւր անվերջ տանջանքի թոյնը մահաբեր
Աշխարհի չորս կողմը շաղ ապուռ մաքսով,
Բայց ամուր են նրա ծանրը շղթաներ:

Մտերիմ գամփռներ կըծում են կապանք,
Կըծում են անդադար կապանքն արքայի...
Յրտաւազդ, վերջ չունի հոգուդ տառապանք,
Եւ դեռ շատ հեռու է վախճանն աշխարհի:

Չարկեցէք, դարբիններ, կըռանը սալին,
Չարկեցէք կըռանը—շղթայքն ամրանան,
Անխձեալ արքայի կապանքն ամրանան,
Չարկեցէք, դարբիններ, կըռանը սալին:

Ուխտագնացութիւն

Սեյրի

Այգիների նեղլիկ, սուերոտ փողոցներից դուրս եկանք լայն ու
արեւոտ դաշտը:

Մեր առջեւ ընկած էր փոշոտ, աւազածածկ հարթ ճանապարհը:

Ուխտաւորները, կարծես շղթայից ազատւած, մէկէն քշեցին
ձիերն ու տարածեցին լայն ճանապարհի վրա. Հրճանքի անգուպ
աղաղակը, միախառնելով ձիերի վրա կախւած զանգակների ահագին
զրնգոցին, թնոացրեց օդը՝ ազատ լայնարձակ դաշտի մէջ: Փոշե-
ղէն ամպերի թանձր քույաներ բարձրանում էին վեր, հրը-հրբում,
փաթթւում էին իրար և արագ քշւում, կորչում էին փողոցի քա-
մու առաջ:

Իրար խանւած, ուրախ ու ցնծագին՝ արշաւում էր քարւանդ:

Ամենքը հրճւում էին:

Նայում էի թեթեւ ու դարդաբուն ձիեր նստած երիտասարդնե-
րին, որոնք՝ քարւանից առաջ ընկած, խաղացնում էին ձիերը,
պտոյտներ էին դործում դաշտի մէջ և բաց թողնելով ձինաց սանձե-
րը, մըրկի նման արշաւում էին բաց դաշտի մէջ, դէպի առաջ: Մենք
տեսնում էինք նրանց ետեից բարձրացող փոշու սիւները և լսում
էինք ձիանց ամբակների հետզհետէ նւազող ուժգին տոփուները:

Սիրաս հալւում էր. ես նայում էի և այնպէս ջերմ փափագում
էի լինել երիտասարդ, նրանց պէս հագնել շողողուն գէնքեր, սան-
ձել մի կտուղի ծփոյդ, ճանկել նրա բաշը և կաշտերի վրա վազ-
վզող հոգմին մրցութեան կռնչել:

Բայց անա երկատարդներն արշաւեցին աւելի առաջ և ան-
յայտացան մեր աչքերից:

Աւ եւ իմ խեղճ ձիու վրան էի և սաւերս թափահարելով խե-
թում էի նրա կողքերը: Դին հազիւ արնկորնկալով վազում էր, իսկ
ես և մօրաքոյրս վեր-վեր թռչելով ծիծաղում էինք:

Ուրախ ու զւարճալի էր քարւանը, իսկի չէին լուռ և երգը,
դրոյցը, կանչն ու ծիծաղը: Փոքրահասակ տղաներն ու աղջկանե-
րը. վառ-վառ սօնական հագուստներով, ձշում էին ձիերի վրա և
ձեռները վեր բարձրացնելով՝ ծափ էին գարկում: Զարմանալի շա-
ախօս էին դարձել կիները: Շատերը քնքշութեամբ գրկել էին
կրծքերի վրա փոքրիկ երեխաներ և գլուխները խոնարհած նրանց
ժպտացող գէմքերի վրա, մանկական լեզւով թոթովում էին ա-
նուշ ու սիրուն բառեր:

Պառաւններն ու ալևորները ձիերի վրա կուճ եկած՝ շարունակ ետ
էին մնում ու կանչում էին, որ առաջ չվազենք:

* *

Մեր ճանապարհն ընթանում էր մերթ արևի տակ, բաց դաշ-
տի միջով և մերթ երկու կողմից բարձրացած սաղարթախիտ սևոն-
ներների տակով:

Ճանապարհի երկու կողմերում, հեռու, մինչև լեռները, գե-
ղեցիորէն ձգւում էին ուռենիների երկար շարքերը, և հարթ դաշ-
տավայրը զանազան ուղղութեամբ խաղաղում էին մանր ու խո-
շոր առուկներ:

Շուտ-շուտ անցնում էինք բոստանների մօտով և ամեն ան-
գամ մի քանի ընկերներ կանչ ու աղժուկով վար էինք ցատկում
սեխն ու ձմերուկը կարծես գառ ու մաքիների հօտեր լի-
նէին:

Բոստանի ծայրում, ջրի ափին՝ ուռենիների առկ շինւած է
բոստանչիներ ֆոխկը, որի մէջ նրանք պատասպարւում են անձրևից
և որի կառուրից գիշերները հսկում են բոստանի վրա:

Մյնաեղ՝ սիրաշահ ժպտը գէմքին՝ մեզ ընդունում է թուրք
բոստանչին, իսկ նրա աղաները փէշերով ու ջալներով բերում են
մեզ մօտ հասած սեխ ու ձմերուկներ: Էլ ժամանակ չենք տալիս

դռնելու, վճարում ենք և ամէն մէկս՝ գրկած մի կամ երկու սեխ,
ձմերուկ, շնչառապառ համոռւմ ենք քարւանի ետևից:

Եւ ամեն անգամ մեր ձիավորներն ստանում են մեղանից ի-
րանց բաժինը: Նրանց վարպետութեամբ ուտում են ձմերուկը՝ ճա-
նապարհ գնալիս: Կտոր-կտոր չեն տնում, այլ կճեպը կտր կտում են
վրայից մինչև կէտը և այնպէս, ձեռքի մէջ բռնած, ուտելով գնում
են և միևնոյն ժամանակ բղաւում ձիերի վրա ու քշում են նրանց:

* *

Բարձրացանք և իջանք մի քանի սարեր. անցանք գեղանկար,
կանաչազարդ ձորեր:

Միջօրէի արեգակը շեշտակի այրում էր:

Ճանապարհի վրա ընկած գետափի կանաչկուտում փոքր խնչ
հանգստանալուց յետոյ՝ ճանապարհը շարունակեցինք: Գնում էինք
ու անդադար առաջ նայում. — ահա կերևայ վանքը: Օրւայ երեք
քարտորդն անցել էր, բարձրացել էինք մի բլուր:

— Վանքը, վանքը, — արտա-
արով կանչեց ուխտաւորներից
մէկը: Հեռւում նշմարւում էր սա-
ճարի սպիտակ կաթնուղիկէն:

— Վանքը, վանքը, — կրկնեցին
մէկէն ուխտաւորները:

Օհ, ինչպէս գիւթեց մեզ,
բոլորիս լեռնալանջում բազմած
այն փոքրիկ, կախաբաղանիս գլու-
թէթը:

— Իհ, էհ, շուտ, — հրճելով
խեթեցինք ձիաների կողքը: Զիտն-
քը քայլերն շաապեցրին: Եւ քանի
մօտենում էինք, այնքան աւելի սւժգին բարախում էին մեր
սրանքը:

Ահա բոլորովին մօտիկ էինք վանքին: Ինչքան վրաններ էին
թափւած: Ընդարձակ լեռնադաշտում կարծես մի մեծ վրանէ քա-
ղաք էր բուսել: Ու ծուխը բարձրանում էր, ու երգը հնչում էր,
կեանքն ուրախագին աղաղակում էր այնտեղ:

Բռնեցինք ձիաները ու մի յարմար տեղ ցած բերինք բեռնե-

ըրէ Բոլորս գործի կ'աշխատէր. մի քանի բողոքում վրանն արգէն կան-
գուն էր և նրա կողքին ինքնաեղը կընկնում էր իր երգը:

Հասաւ զով ու անուշ երեկոն:

Վրաններում հեռագնեւէ վառեցին մոմերը:

Նստել էինք վրանի առաջ փռած կապերտին ու լռութեամբ
ապրում էինք լեռնային խաղաղ երեկոյի քնքոյշ ու խոհուն հա-
ճոյքը:

Հաս-հաս խօսքեր, կարծես մոլորւած, երբեմն դուրս էին
ընկնում ու իսկոյն կորչում:

Մեր գլխի վրա անհամար աչքերով թարթում էր գիշերային
երկնքի հազար խորհրդով, հազար երգերով ապրող կամարը: Այն-
տեղ էլ երկինքը նոյնն էր, ինչպէս մեր գիւղում: Ամենքին իրանց
տեղում՝ տեսնում էի այն բոլոր աստղերը, որոնց ես ճանաչում
էի: Ահա ուղիղ մեր ղիմաց—արեւելքում հորիզոնից նոր բարձրա-
նում է և այն պայծառ, շողշողուն աստղը, որին գիւղում սիրում
էինք նայել ամեն երեկոյ: Ամենից մեծ, ամենից մօտիկ աստղն
էր նա:

Այստեղ, այնտեղ երբեմն լսում էին երգող մանկական զիւ
ձայներ ու կրկին լսում:

Ու մինչդեռ մենք պառկոտած վրանի առաջ, նայում էինք
աստղոտ երկնքին կամ ականջ էինք դնում լսող երգերին, հնչուն
ու բարձր՝ լսեց բոլոր ուխտաւորներին ծանօթ Գիւլինի ձայնը:

—Սուս, լսե՛ք՝ ինչ է երգում:

Խաղաղ օդի մէջ ձայնը հնչում էր բարձր, գնում էր հեռուն և
թւում էր թէ նա երգում էր ուղիղ մեզ մօտիկ: Ուղղւած, գլուխներս
բարձր բռնած, մենք լսում էինք երգը, իսկ օդի զով հոսանքը հաս-
ցնում էր մեր ականջին նրա ամեն մի խօսքը:

Գ ի շ ե ռ

Հ. Հայրապետեան

Գեղեցիկ ու զով

Գիշեր է պայծառ.

Անուշիկ քնով

Բնած է աշխարհ:

Ծառերը մեղմիկ

Քամուց օրօրւում,

Հեղիկ ու նազիկ

Երգ են սլալում:

Գետափին թէ ուր
Վույվույում է բուն,
Գետափն էլ տխուր
Հրաժեշտ է երգում:

Իսկ լայնատարած
Երկնքի վերով
Լուսին էլ կամաց
Մնցում է սողալով:

Աստղերն էլ սիրուն
Ժլպիտով փայլում,
Իրանց թագուհուն
Ճամփայ են դնում:

Գեղեցիկ ու զով
Գիշեր է պայծառ.
Անուշիկ քնով
Բնած է աշխարհ:

Ու քնած երկրին

Գետափին ու բուն

Երգելով միասին

Օրօր են ասում...

Բ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Պարզրկայ գիշեր

Պարզրկայ գիշեր...

Սասողերն երկրնքում լուռ պըսպըզում են,
Լուսնի շողերը գիպել են սարի
Ձիւնոտ կողերին, կողերը ցալում,

Պէծին են տալի:

Քամին ցրտաշունչ

Թեքը փրոած փնչում է, թռչում,
Երկիրը սառած ճաքում-ճաքճըքում,
Ձեան հաաիկներով քարափի կուրծքը

Ծեծում ու ծեծկում...

Անծայր ճանապարհ.

Առաջ եմ գնում. ուր. ես չը գիտեմ.

Սառոյց ու ձմեռ.

Առաջ եմ գնում անյայտ, անընկեր,

Քամի ու գիշեր:

Զմեռ

Խ. Աբովեան

Ձիւնը եկել, գիգւել էր, սառ ու ձոր բռնել:

Պարզրկայ գիշերը էնպէս էր գեաինը սառցրել, որ ամեն մէկ
ուր կոխելիս հազար տեղից տրաք-տրաքում, ճրճում, ձըքճում
էր ու մարդու մարմինը սարսափեցնում, ձէն տալիս

Ամեն մէկ ծառի ճիւղքից, ամեն մէկ տան գլխից հազար տե-
սակ սառցի լուլայ, հազար տեսակ ձիւնի ըսւլայ կախ էր եղել ու
բեղ-բեղ իրար վրա սառել: Հէնց դէտես՝ սառ ու ձոր կամ նոր էր
ծաղկել, կամ նոր ծերացել, մաւան գունն բնկել. շունչն էր մնա-
ցել՝ որ տայ ու աշխարհքիս բարով մնայ ասի:

Թռչուն, գաղան, անտառն, սողուն, սրը փէտացել, էստեղ
էնտեղ վէր էր ըսկել, որն էլ վազուց, ամսով տառջ բռնը մտել,
ձէնը կտրել, պաշարը փայելում, դարնան գալուն սպասում:

Գետերի, առուների երեսները սառայրը մէկ գաղ եկել հաստա-
ցել, իրար վրա դիգւել, էնպէս էր ջրի, աղբիւրի բերնին ճուղ
տւել, որ մօտներիս կանգնողը միմիայն նրանց խուլ ձէնն էր
լսում, որ սառցի տակին տխուր-տրտում ըլլելում էր ու էլ ետ
էստեղ էնտեղ կամաց ձէնը կտրում, ցտպանձում, սառչում:

Արեգակը էս ոտաւօտ որ գլուխը քնի տեղիցը ու աղօթարա-
նիցը չը բարձրացրեց ու աչքը աշխարհքի վրա դցեց, շողքը սա-
րերի գաղաթին, դաշտերի գլխին էնպէս էր պէծին տալիս, պըս-
պըզում, փայլում ու սառցի, ձիւնի նետ խաղում, ծիծաղում, կա-
նաչ ու կարմրին տալիս. որ նենց իմանաս՝ աղամանդ, յակինթ,
զմբուխտ ու հազար տեսակ անգին քարեր լինէին դաշտերի, սարե-
րի գլխին, երեսին ու դօշին փռած:

Սարերի սառը բուքը, ձորերի դառնաշունչ քամին էնպէս էր
հրապարակ բաց արել, գոռում, փչում, հոսան անում, ձիւնի թի-
փը իրար գլխով տալիս, որ ճամփորդի քիթն ու պոռնուղը կպցնում,
ճաքեցնում, երեսը պատում, գլխին, գէմքին հազար անգամ խը-
փում, աչք ու բերան լցնում, շատին կամ ձորերն էր գցում, խեղ-
գում կամ ձիւնի մէջ թաղում, շունչը կտրում, կամ սո ու գլուխ
փէտացրած ճամփից խոկում, սառ ու չու գցում, խեղդում կամ
քարեքար տալիս:

Առաջին ձեռագրիկները

Թարգ. Կ. Միրխանով

Երկար ու սպիտակ միրուքով մի ծերունի նստել էլ ալեխառն յօնքերը կիտած ու մտածում էր։ Մաթ ու ցուրտ էր նրա շուրջը։ «Աշխարհի երեսին ոչ ոք այքան բան չի արել, որքան ես», մտածում էր ծերունին և հարիւրերորդ անգամ սկսում էր համարել իր գործերը։

Կիսկատար խաղաղութիւն էր աւելում շուրջը, բայց յանկարծ ինչ որ աղմուկ ընդհատեց ծերունու մտածումները։

«Այս ինչ բան է։ Ո՞վ է համարձակում ինձ խանգարել։ Ես ամենքին հրամայել եմ, որ լռեն ու անշարժ մնան... Այդ ձայները նման են ջրի կարկաչին, բայց չէ՛ որ ես հրամայել եմ ջրին էլ, որ այլևս չխոխոջի։ Իսկ սա ինչ բան է։ Ասեա թռչունների երգը լինի... Բայց չէ՛ որ ես թռչուններին ուղարկել եմ հեռաւոր հարաւ»։ — ասում էր ծերունին աւելի և աւելի խոժոռելով թաւ յօնքերը։

Այդ ժամանակ ծերունի տեսաւ, որ իր պռաշ կոնգնած է ու կեփայլ գանգուրներով ու կարծրաթուշ դէմքով մի պատանի։

— Բեզ ո՞վ թոյլ տաւ այստեղ գալ, — բարկացած փնթփնթաց ծերունին։

— Ինչ դժգոհ ես երևում, պապի, — ասաւ պատանին... — Ներիւր, որ եկել եմ առանց քո թոյլտուութեան։ Բայց մի նայի՛ր, տես՝ ինչպէս ամենքն ուրախ են գալուս։ Կարծում էի, թէ դու էլ...

— Ո՛չ, ոչ, ես ուրախ չեմ, — մռայլ մըթմըթաց ծերունին։

— Ես շատ եմ լսել մեծամեծ գործերիդ մասին, — շարունակեց զարթոյնով պատանին, — և եկել եմ հաստատ տեղեկանալու, ճիշտ է արդեօք այն ամենը, ինչ որ պատմում են քո մասին։

— Ես արել եմ աւելին, քան թէ դու կարծում ես, պապ, ոչ ոք չի կարող թւել իմ կատարած բոլոր հրաշքները...

— Ասա ինձ, ծերունի, ինչ է արածդ, ես կարծում եմ, թէ բացի ինձանից ոչ ոք հրաշք չի գործում։

— Ես կրփչեմ գետին, ու նա կծածկւի սառուցով, — սկսեց ծերունին։

— Իսկ ես կրփչեմ սառուցին ու կաղաւթեմ կաշկանդւած գետը — պատասխանեց պատանին։

— Ես կը թափահարեմ ալեգարդ գլուխս, ու երկիրը կը ծածկւի ձիւնով։

— Ես թափ կը տամ օսկեհեր գանգուրներս, և պայծառ կը ժպտալ արեգակը ու կը հալւի ձիւնը։

— Ես կը հրամայեմ թռչուններին, որ լռեն ու հեռանան, և թեւերը բանալով՝ կը դիմեն դէպի հեռաւոր երկիրներ։

— Իսկ ես կասեմ՝ «Թռչնիկներ, վերադարձէ՛ք»։ Կը գան նրանք, կը պտտւեն գլխիս ու օդը կը լցնեն զիւր երգերով։

— Ոչ ոք չի կարող մէկ մէկ համարել այն բոլոր տերէները, որ սարսափեց գողգողալով թափւում են գետին, երբ ես կպչում եմ նրանց սառցէ մատներովս, կամ փչում եմ իմ ցուրտ շունչը։

— Ես երբէք չեմ տեսել տերէները ծառերից թափւելիս, այլ տեսել եմ նրանց միշտ մատղաշ, կանաչ, իմ երեւալուս ուրախ գողգողալիս, — առարկեց պատանին։

Եւ ծերն ու պատանին խօսում էին ամբողջ գիշեր։ Ծերունին սկսեց յոգնել, իսկ պատանին հետզհետէ աւելի զլարթանալ։

Լուսաբացին արեւ փայլեց ու օդը լցւեց թռչունների ուրախ ծլւլսցով։

Պատանին հասկացաւ, որ արդէն բոլորն իմացել էին իր գալստի մասին ու իրան զիմաւորում էին ուրախ զլաթ. նա նայեց իր շուրջը երջանիկ ժպիտով, ապա գարձաւ ծերունու կողմը, որ մնաւ բարեւասի նրան...

Բայց ծերունին էլ չկար...

Այնտեղ, ուր նա նստած էր մի քիչ առաջ, երևում էին մի քանի սպիտակ բծեր՝ ձիւնի վերջին մնացորդները։

Պատանին մօտեցաւ նրանց, — ու ժպտաց։ Բծերը ոչ թէ ձիւնի մնացորդներ էին, այլ սպիտակ ձնծաղիկներ, գարնան առաջին ծաղիկներ, որոնք դեռ յիշում էին ձմռան մասին։

Ծաղիկների երգը

Քովհ. Քուլանյան

Մեծ զօրն ընկաւ, ձրնհալն ընկաւ,
Հողը շքնէջ, գեփիւնն եկաւ,
Արնն ելաւ վառ ճառագած,
Հարցմունք արաւ հողին հակած.

— Միբուն աղջիկ, ինչ գրքիմ քեզ:

Ա Ղ Ջ Ի Կ Ո

— Ես ծաղիկներ կուգեմ պէս պէս

Ա Ր Ե Լ Ո

— Այ աղբիւրներ, այ գետակներ,
Սառցի ներքե քրնած էք դեռ.

Դուքս եկէք, դուքս,

Շնտ, գէպի լուս,

Նոր աշխուժով

Ու նոր ուժով

Կարկաշեցէք

Ու կանչեցէք

Հոգում քնած սիրուններին,

Ծաղիկներին ու ծիլերին:

Զ Ր Ե Ր Ո

— Վաւ-վաւ, վաւ-վաւ,

էս ինչքան ուշ...

Աղջի, աղջի, ծիւ-ծաղիկներ,

Բանի քրնէք վեր կացէք, վեր:

Բանի քրնէք հողի միջին,

Ծկէք էստեղ, սարի լանջին,

Առի ափին, հով ըստերում,

Ժայռի տակին, հովիտներում,

Կանաչ խոտով,

Անուշ հոտով,

Միծաղեցէք

Ու ծաղկեցէք:

Ծ ա ղ Ի Կ Ն Ե Ր Ո

— Բարե, բարե, կարմիր արե,

Ախ, ինչ լաւ է դէպի վերե—

Ազատ, լին, տաք,

Կապոյտ, յըստակ...

Ա Ր Ե Լ Ո

— Մերում էք ինձ...

Ծ ա ղ Ի Կ Ն Ե Ր Ո

— Ախ, էնպէս եմ սիրում, էնպէս,

էլ առանց քեզ չեմ ապրել ես...

— Ես քեզ հետ եմ ուր որ գրնառ...

— Ես կը տըխրեմ՝ որ հեռանաս...

Ա Ր Ե Լ Ո

Ապա եթէ քեզ համբուրեմ...

Ծ ա ղ Ի Կ Ն Ե Ր Ո

— Ես հաճոյքից կը կարմրեմ...

— Ես կը բուրեմ...

— Ես կը մարեմ...

Ա Ր Ե Լ Ո

Այ, անուշներ,

Այ քրքուշներ,

Ապրեմ չապրեմ, բուրեմ-մարեմ,

Բաժակները բացէք իմ դէմ,

Հազար զոռնի, հազար ձեի,

Պայծառ, ծաւի ու ծարաւի,

Լըցնեմ շողով,

Գոհար ցօղով,

Ջերմ եթերով,

Նուրբ թըրթիւով,

Կեանքի հիւթով,

Նուրիկ հոտով,

Այ անուշներ,

Այ քրքուշներ...

Ա Ղ Ջ Ի Կ Ը

Էս ինչ անթիւ ծագիկներ կան.
Ոսկի դեղին, կարմիր, դեղձան,
Մու, ծիրանի, ճերմակ, պսւտ-պսւտ,
Այ, նարնջի, մաւի, կապուտ,
Բացւել, լըցւել ծագիկել են... վառ,
Ողջ ինձ համար, ողջ ինձ համար...

Փարնանային առաւօտ

Առաւօտ էր. Արարատեան դաշտի
լուսապայծառ առաւօտներից մէկը.
Արեւի առաջին ճառագայթների տակ
Մասիսի սպիտակափառ գագաթը փայ-
լում էր վարդագոյն շողքերով, որոնք
աչք էին շլացնում:

Արագածի պռակած գագաթը
չէր երևում: Նա դեռ պատած էր ձիւ-
նի պէս ճերմակ մշուշով, որպէս մի
ամօթեամբ հարսիկ, որ ծածկւում է
իւր գէմքը անթափանցիկ շղարշով:

Կանաչազարդ գաշտավայրը, ցօղ-
ւած վաղորդեան մարգարիտներով,
վառւում էր ծիածանի ամենանուրբ գոյներով: Փչում էր մեղմ
հովիկը, ծագիկները ժպտում էին, դալար խոտաբոյսերը ծփում ու
ծածանում էին, և գաշտի խաղաղ տարածութիւնը օրօրւում էր
սքանչելի ալեկսոսութեամբ:

Գեղեցիկ էր այդ առաւօտը: Թռչուններն ուրախ-ուրախ ճախ-
րում էին մի թռիկից դէպի միւսը: Դոյնզգոյն թիթեաները ցան-
ւած էին օդի մէջ: Սպիտակ արագիւր, կարմիր ոտները հարկոնա-
կան դերձով ուղիղ մեկնած, լայն թևերը թափահարում էր, շաա-
պելով դէպի Արաքսի ճահիճները:

Արեւը բարձրացաւ, և որքան բարձրանում էր նա, այնքան
Արարատեան ընդարձակ գաշտավայրը, որպէս մի հսկայական բուր-

Բ ա Յ Յ Ի

վառ, խնկարկում էր իւր առաւօտեան ամուշահոտութիւնը: Ամ-
բողջ հովիտը ծխում էր, գոլորշիանում էր: Յողապարդ բուսակա-
նութիւնը յետ էր տալիս երկնքին իւր ընդունած մարգարտեայ
կաթիլները:

Ս ա ր ա ռ ր

Վ. Միքայել

1

Ծագում է մոնուկ արեւ գորնան
Կովիտս լեռների ձիւնի պատնէշից.
Ջարթնում են մէկ-մէկ սարերն աննման
Ձմռան անվրդով քրնի մշուշից:
Անա Լաւարի վիթխարի ուսին
Բազմում է արփին թարմացած ոյժով,
Սարեր ու ձորեր իրար երեսին
Նայում են, ժպտում ամալի մշուշով...
Վերջին ձիւներն էլ արդէն հալ ընկան,
Արտասուեց իսկոյն լեռների հսկան.
Ամեն մի ձորից աղբիւր է հոսում,
Ամեն մի թփից բխելով է խօսում.
Եւ գալար հովիտ, և ժայռի կրճերը
Արձազանք տալով գարուն են հնչում.
Ձբման փարախից հովաւան երգեր
Զեփիւռի թևով սարերն են թռչում:

2

Անա գորնան հետ և շարան-շարան
Դաշտավայրերից դէպի գոլ սարեր
Ձբուեց սայլերի, ուղտերի քարւան.
Փախչում են շրջից թէ թուրք, թէ հայեր:
Թընգում են ձորում զանգի հրնչիւններ,
Ձիերի խրրիւնջ, պայտերի դոփիւն.
Մէկ մէկի կցւած անվերջ քարւաններ
Բաշում է նաւը, անեղ մոնչում:
Գիշերը հասաւ, մըթին է ճամփան,
Գիշերը հասաւ, մըթին է ճամփան,

Մարում է կամաց աղմուկը քոչի.
 Առակի ափին քարաւաններ իջան.
 Կանչում են՝ «Տըղերք, ապրանք չը կորչի»:
 Ձիերի շփեր, ուղտերի քարաւան,
 Սայլերի ճռռոց, ոչխար ու տաւար,
 Գրանցելով ձորում գիշերն իջեան,
 Հանգիստ են առնում միւս օրւան համար:
 Կրրակի վրա, առակի ափին
 Մի տեղ ընթերիք են շտապ պատրաստում,
 Մի տեղ էլ կորած գառանն ու հորթին
 Սար ու ձոր ընկած հովիւն է կանչում.
 Մի այլ տեղ ուրախ շրջան բոլորած՝
 Ուտում են նրբանք կաթն ու խորոված:
 Գիշերն էլ արգէն մնում է, լուռ,
 Յաղած քոչւորին հանգիստ քուն բերում.
 Միայն մի կով է դարձեալ բառաչում
 Եւ քունը կըտրած հորթուկին կանչում:

3

Անցնում են ծէգին քոչ-քոչի միջով,
 Գարնան արևից փայլում են գէնքեր.
 Եւ թաքմ կենսաբոյր թաւիշ կանաչով
 Բացւում են, ժպտում սարւորի դէմքեր:
 Քարաւանի ծայրը սարերը հասաւ,
 Հասաւ ու ձուլւեց թուխ ամպերի հետ.
 Վրբան-վրբանի եակից բխաւ
 Ծաղիկների մէջ գոյն-գոյն սիգաւէտ:
 Այաչուխ, գազա, անվերջ վրբաններ,
 Շըրջան կազմելով սառն աղբրի ափին,
 Ինչպէս ծեր արծւի կարկառած բըններ,
 Յնուեցին մէկ-մէկ բարձր քարափին:
 Գուգարք սարերի սիգաւէտ լանջին
 Բազմել են հայի, թուրքի բիւաներ,
 Բայց դարձեալ խառնւած քոչ-քոչի միջին՝
 Դեռ երբեքում են ուղտի քարաւաններ.
 Խրինջում է ձին, կովը բառաչում,

Բոլորն էլ իրենց իւրթն են ձանաչում.
 Մայում է անուշ ամիկը գառան.
 Սարեր ու ձորեր նորից կեանք առան:

Մի պատկեր գարնանային կեանքից

Կ. Մելիք Շահնազարեան

Ա.

Գարուն էր. տաքացել էին օրերը, բարձր սարերի հալ ընկել
 ձիւներ, քըջքշան առուներ ու աղբիւրներ դաշտ ու ձոր բռնել:
 Կանաչել էր խոտը, ծաղիկներ ծաղկել և անուշ բուրմունք ամեն
 տեղ սփռել: Մարդ ու անասուն, թիթեռ ու թռչուն ուրախ ու
 զւարթ ամեն կողմ լցել...

Մաճկալը հանդում իր փարն էր անում, նախըջին՝ դազա-
 նակն ուսին՝ կով ու գոմշուկին արօտը տանում. հորթարածը իր
 հորթերն առած, խոզաբաժն իր խոզն ու գոճին, գառնարածը՝
 փափիկ ու նախշուն գառներն առաջին, ինչպէս և հովիւք խուր-
 ջինը շալկած, բրդաւ ոչխարները առաջը ձգած՝ «հի, հէ, հօ, հա»
 բարձր բզաւում, կանչում ու շրոււմ և կանաչ խոտում արածա-
 ցընում:

Իսկ մեր թռչնիկները՝ բմբուլա հաւիկները, ծիծեռնակ, սար-
 եակ ու քաղցրիկ սոխակ, լոր ու մշահաւ, արտուտ ու կաքաւ սի-
 բուն ճվվոցով, անուշիկ երգով թփից ծառ թռչում, ծառից դէպ
 ծաղկունք, ամենքի սիրտը իրանց են զբաւում...

Բայց այն թիթեռներ, նախշուն բզէզներ, որ խոտերի մէջ
 փեր-փար են ցաւակում, բզգում ու տղղում ու յանկարծ խոտից
 մի այլ տեղ թռչում, զըռըռաւ, ձայնով թռչոց երգերի դամբ
 լաւ պահում, ինչքան քաղցրութիւն են մեզ պատճառում...

Բայց այս գեռ ոչինչ. ահա կէս օր է. արեւ վերելից կբակ է
 թափում, բաց դաշտավայրից ամենքին քշում գէպ խոր-խոր ձորեր
 և կամ տերևոտ ու դով անտառներ:

Հանգն ու արօտը պահ մի լռեցին, թռչկան հիւրերից շուտով
 զրկւեցին, միայն գեռ հովաւում քըջքշան առւի վշտոցն է լաւում:
 Ահա մեր մաճկալն իր մաճը թողեց, եգներ զից սամբըն արձա-
 կեց, հօտաղ ու մշակ իր շուրջը առած՝ թանէ սպասը մէջ տեղը
 դրեց...

«Գերէք, տղէք ջան, ձեր ջանին զուրբան, այսօր լաւ օր է, աշոյ
է մեր բան»:

Բ.

Բայց ահա հովտում մի ձայն է լսւում. լուռ կացէք, այդ հո-
վուն է իր սրինգը փչում, բրդոտ ոչխարներ ջրելու տանում: Ահա
ոչխարի ծայրը երևաց. գլխները քարշ՝ գնում են գնում, մի-մի
բառաչում, կամ թէ խոտ կծում ու սաստիկ տաքից հազիւ հազ
բայրում: Վերջապէս հասան առւի ափին, գլխներն իսկոյն ամենքը
մեկնեցին ու պաղուկ ջուրը անուշ փստցով իրենց քաշեցին:
Սրանք մայրերն են, բայց ուր են գառներ, սրանց զաւակներ:
Նրանք քիչ հեռու՝ մի բլրի վրա խոտ են արածում, գլուխները
ծռում, դէս ու գէն նայում. անուշ մայիւնով կանչում, բղաւում:
Եւ ահա հասաւ կթելու ժամը. ոչխարը նստած տեղից վեր կացաւ,
իսկ բլրից գառները խունջիկ ու մունջիկ՝ առւի մօտ եկան... մայ-
րը գառնուկին, գառը մայրիկին պտրում, որոնում է հարիւրի մի-
ջին... բառաչ ու մայիւն ու իրարանցում շարժում է ամենքի
սիրան ու հոգին...

Տես, ահա ձայնով գտան մէկ մէկու. լռիկ ու մնջիկ կանգնեց
մեր մաքին. գառնուկն առաջի երկու ոտք ձկեց և մօր ստինքներն
իր բերանը քաշեց. անուշ մշշոցով ծծում է, ծծում, իր փոքրիկ
դնչով մօր կրծքին խփում, երբեմն էլ մօր ծիծը ատամներէ տակ
ձգում ու կծում ու խիստ ցաւեցնում. բայց ներող մայրը իր լե-
զուն հանած՝ որուն զաւակի դնչիկն է լեզւում ու մեծ հրճանքով
նրան զուրգուրում...

Անցաւ մի րոպէ. ահա կովիկներ, կաւէ պառակներ շրջիկ
ու թրճիկ մէջ տեղ շարեցան և հարս ու աղջիկ՝ ձեռքերնին ծա-
ն ձայներ, փրփրուն կաթով լցւում ամաններ, իսկ մեր հեզ մա-
քին միամիտ կանգնած է տիրոջ առաջին...

Երբ վերջացրին, հովիւներն իսկոյն մայրն իր որդուց նորից
բաժնեցին, առաջւայ կարգով արօտ քշեցին...

Գարուն

Յ. Թումանյան

Բարի լուսի դանգեր զարկին
Ջրնգնգալէն անուշ, անուշ,
Լուսը բացւեց մեր աշխարհին
Ճըղճըղալէն անուշ, անուշ:

Կունկն եկաւ երամ կապած
Կրակըղալէն անուշ, անուշ,
Կաքաւ քարին զիր է կարդում,
Կըղկըղալէն անուշ-անուշ:

Հովտում առուն խոխովում է
Գըղգըղալէն անուշ, անուշ.
Քամին բարակ շրնկշրնկում է
Ջըղըղալէն անուշ, անուշ:

Հարսն ու աղջիկ հանգերն ելան
Շորորալէն անուշ, անուշ,
Ծաղկանց բուրմունքն անմահական
Սըլըլալէն անուշ, անուշ:

Արագած

Ա. Ահարոնեան

Մեր առջին է Շիրակի հարթութիւնը և լայնանիստ Արագածը,
որ մի մօր պէս բազմել է շրջակայքի բլուրների մէջ:

Անճւշ Արագած...

Նա ունի ջրառատ, հարուստ հովիտներ, կանաչ մարգագետին-
ներ, սիրուն ձորեր ու ձորակներ, խոխովուն ջրեր, որոնք քարերի
տակից դուրս են բղխում կաթնի պէս և ցօղում նրա կուրծքը:

Ոչ ոք զժգոհ չէ նրանից. ոչ թափառական թաթարները իրանց
հօտերով, ոչ քիւրդերը և ոչ էլ շինարար, աշխատասէր հայ գիւղա-
ցին, որ կպել է նրա կրծքին, վարում է ու ցանում և պաշտում
է իր մօր պէս:

Սիրուն Արագած:

Առաւօտուայ մշուշն ինչպէս մի քօղ իջնում է նրա կատարից
մինչև ստորոտները: Արեւ բացւելուն պէս այդ քօղը հեռոնստ
պատառում է և նրա տակից երևում է լեռը:

Նրա գլուխը ծածկւած է ձիւնով, որ պատան էլ ձի հալչում:
Նրա ձիւնոտ կատարներին նստած են սպիտակ ամպեր: Արագածից
աջ և ձախ գնացող բոլոր լեռները նոյնպէս սպիտակ ամպեր ունին
իրանց կատարներին:

պառուկները կարկանդակ եղած: «Վայ իմ աշխատանք, ափսոս իմ
այգի», ասաց, հեռացավ՝ աչքերը լցած...

Արամատեղը գնաց իր արար հաստաւ. թուլացան ոտները, սեւ-
ցան աչքեր, երբ տեսաւ հասկը ջարդւած, փշրւած. «Կորաւ իմ
յոյսը, փչացաւ իմ արտ», — ասաց ու գնաց, սիրտը մորմորած...

Դրսում մնացած հաւքերն էլ թռան, գտանը իրենց բուն, բայց
անի, ինչ տեսան. բունը աւերւած, ձագուկներն ընկած. չարսից
միայն մինը ողջ էր մնացած. իսկ այն միւսները թափւած
ցեխի մէջ՝ անշունչ ընկել են, աչքները փակել, որի գլուխը, որի
թևիկը կարկառից ջարդւել:

Ճուրլաց թռչունը, սգաց իր ձագուկ...

Իէ՞ս ու զէն ընկաւ, արաւ ողբ ու սուգ...

Այսպէս ամեն տեղ, ուր մի ժամ առաջ

Տիրում էր յոյս, կեանք, ցնծութիւն անբու,

Այժմ յաջորդեց կարկտի շնորհիւ

Յուսահատութիւն, տառապանք ու ցաւ...

Ամպերի քարտանք

Դ. Դեմիրճեան

Տես, հեռւիցն անա շարան ու շարան,
տընկ հա տընկ, եկաւ քարտանք ամպերի,
ու սար ու քարտանք իրարով դիպան.

— Բարով ձեզ, սարեր, տէրեր աշխարհի:

«Այ, բարով, բարով.

էս ո՞ր ծովերով»:

— Պոնտիցն ենք գալիս մենք շարէ շարան,
գնում ենք անցնենք հարթերը կասպեան,
դէպի Հիմալայ...

Այսպէս մի կարճ իջևան

գալիս է հիւր ամեն օր

ամպերի ձիգ քարտանք

եւ ճամփայ է ընկնում նոր:

Ու գնում են լողալով
հորիզոններն հեռուը,
արեւելեան առաղերին
որպէս կարօտ ուխտաւոր:

Հ ե դ ե դ

Վ. Փափագեան

Մի առաւօտ մեծ եզրայրս մտածեց եկեղեցու գմբէթի մէջ
ապրտատանող աղանձներին մի քանի հառ բռնել: Մյնքան էլ շատ
էին այդ թռչունները: Հարկւրներով բռնել էին ներսի խորութիւնը
և ընակւում, բաղմանում էին այնտեղ:

Եւրանը առաւ, մտաւ գմբէթի մէջ: Մենք էլ տանիքի վրա
ցցւող փերիկ զանգակատան խորքում նստած՝ զիւղաքաղաքն էին դի-
մում, երբ յանկարծ հեռուոր մի խուլ աղաղակ, հեռունից իջնե-
լով՝ եկաւ ցնցելու օդը:

Սոսկալի մի աղաղակ էր այն, որ կարծես դուրս էր գալիս
անգուղներէ և հեռագնեռէ մեծանում ու աթաժւում էր հովիտի մէջ:

Վախեցած՝ վաղեցիկը տանիքի միւս ծայրը: Նոյն բուլէին
լուսեցին ամեն կողմից չարաշուք զանգառութիւններ. յետոյ տե-
սանք, թէ ինչպէս գիւղաքաղաքի բարձրերը գտնուող ծառատան-
սանք, թէ ինչպէս գիւղաքաղաքի բարձրերը գտնուող ծառատան-
ները արագ խոնարհւում էին դեպի՝ հնձուղ խոտերի նման, իսկ
նրանց դատարկ տեղում երևան էր գալիս ինչ որ հսկայական մի
սե կոյա, որ քայլում էր ահաւոր դանդաղութեամբ ու սրբում —

սե կոյա, որ քայլում էր ահաւոր դանդաղութեամբ ու սրբում —

հարթեցնում առաջն ելած տուն, ծառ և այգի...

Կարկամել էինք: Վիշապ էր թլւած մեզ. վիշապ, որ կուլ տա-
լու էր ելել ամբողջ գիւղաքաղաքը և սպառնալից գալիս էր դէպի մեզ:

Եկեղեցու բակն էին ներս խուժում կին, մանուկ: Լալիս էին

ամենքը, գլուխնին ծածում... իսկ ժամկէջը տանիքի վրա ելած, մօ-

տեցել էր զանգակներին և սարսափաւոր հնչեցնում ախուր ու

երկար...

— Հեղեղ, հեղեղ... կանչում էին ամեն կողմից, կանչում խեն-

թերի պէս ու վաղում առանց ջուրջը նայելու:

Յորդանոս գետը փայրել էր վերերում գտնուող ճողային մի բը-

լուք և ցեխի անագին զանգւածը լեռան պէս գալիս էր դէպի գիւ-
ղաքազար:

Յնչու՞մ էր գետինը, տները միմիանց ետեից անհետանում
էին փայլող հեղեղին բախւելով. ծառատառնները հնձու՞մ էին—հընձ-
ւում. և մարդ ու կին, ինչ որ կարողացել էր զոհել էին ու գալիս
լցւում էին եկեղեցին, աղատաճում մեր առն բարձրագիւր բակում:

Մի կէս ժամայ ընթացքում լցւեցին մեր պատշգամբն ու սե-
նեակները լաց ու կոծով: Մայրս խենթի նման վազում էր ապաս-
տանողներին ընդունելու. մառան էր բաց անում, օգնում էր, մը-
խիթարում, լալիս էր նրանց հետ...

Իսկ հայրս... նա այդ ընդունելին մոռացել էր մեզ ու առանց
զլիարկի դուրս էր նետւում անգագար, գնում էր օղէտի մէջ, մարդ-
կանց օգնում, ցեխի մէջ մինչև ծնկները խրւած՝ մանուկներն խը-
լում հեղեղի բերանից...

—Մի գնա, գոռում էր մայրս յուսահատ ճիչերով, մի գնա:

—Թող կին,—կանչում էր նա. —այնտեղ մարդիկ են օգնութեան
կանչում, հասկանում ես, մարդիկ...

Ու տյլես չտեսայ նրան երկար. Յետոյ, միւս առաւօտ պատ-
մեցին միայն, որ գրեթէ քաջել-հանել էին հեղեղի բերանից և ցե-
խաթաթախ տուն բերել:

—Ահ,—գոչում էր նա պառկած. —տարաւ, սրբեց ամեն ինչ
այդ անիրաւը, էլ ոչ ծեր խնայեց, ոչ մանուկ...

Գիշերն եկաւ...

Ա. Իսահակեան

Գիշերն եկաւ—առողջն էլան,

Լուսնեակն անա շողշողաց.

Փաղիկները նոր քուն մտան

Ամպի ցօղով,

Լուսնի լուսով

Տոգորւած,

Հովի երգով,

Բամու շնչով

Գուրգուրւած:

Գետակիւն

Հ. Հայրապետեան

Ժայռոտ լեռան սիպտակ լանջից Մէկ ինձ տաս ինչ ես երգում
Թներ առած կըգաս գետակ, Յյդպէս տխուր ու միայր.
Ծերուկ սարի խորունկ ծոցից Ինչ է թափնւած այդ քո խորքում,
Կըգաս կերթա, երազ գետակ: Ինչ ես փնտրում դու քեզ համար:

Մէկ հոսում էս անձայն ու լուռ, Ժայռոտ լեռան սիպտակ լանջից
Մէկ հառաչում անյայտ ցաւից, Կըգաս կերթա, պղտոր գետակ,
Մէկ էլ յանկարծ ճշում, տխուր, Բա խոր ծոցում կիւտւած վշտից
Ափիդ դարկում, փրփրում, լալիս: Մի բան չասած, մոլոր գետակ...

Ա. ք. ա

Բարսեղ Կ. Սիրիանեան

Ա. ք. ա*). այսպէս էր իմ փոքրիկ կաթիլիս անունը: Թէպէտ
փոքրիկ ու աննշան էր նա, բայց շատ հետաքրքրական բաներ էր
տեսել իր կեանքում:

Ա. ք. ա-ն աղբում էր ծովում, մէծ, կապոյտ ծովում: Մի տաք
ու պայծառ օր էր, երբ նրա զարմանալի ճամփորդութիւնն սկսեց:
Արեգակը շքեղ լուսաւորում էր ծովը, նրա ոսկէ շողերը ցոլցւում
էին ջրի կաթիլների մէջ, կաթիլներն էլ ուրախ դարձ խայտում
էին ձկների արծաթափայլ մէջքերին ու ծովի փրփրուն ալիքների
բաշերի վրա: Երկար ժամանակ խաղում, թռչկոտում էր փոքրիկ
Ա. ք. ա-ն, վերջապէս յոգնեց... Նայեց կապուտակ երկնքին, ուր
լողում էին ձիւնաթոյր ամպերը, նայեց ու սաստիկ փափագ դգաց
երկնքում զբօսնելու, այն ձիւնաթոյր ամպերի հետ զրկախառնւած:

Ու նա աղաչեց արեւին, որ օգնի իրեն այնտեղ ելնելու:
— Սիրուն արեւ, ինչ կըլինի պատւիրես ջերմ շոգերիդ, որ Թե
առն ինձ, թռչեմ ձերմակ ամպերի մօտ ու նրանց հետ զրկախառ-
նւած լող տամ կապուտակ երկնքում...

Եւ արեւ իր ջերմ շոգերն ուղարկեց, Ա. ք. ա-ին տաքացրեց,

*) Ա. ք. ա.—լատիներէն նշանակում է ջուր:

Թեթև գոլորշի դարձրեց, ու Աքւան բարձրացաւ վեր, վեր: Նա հետզհետէ սառչում էր, սառչում և վերջապէս միացաւ այն ամպիկի հետ, որին նայում էր ներքեւից, երբ գետ ինքը գտնւում էր ծովում:

Յանկարծ քամի ելաւ, ամպը քշեց ծովի վրայով: Ինչ հեռաքրքրական էր ցած նայելը: Շողենաւերը բոլորովին փոքր էին երեւում, իսկ նաւաւիներն ասես մանրիկ տաշեղներ լինէին:

Քամին քշում էր ամպը հեռու, հեռու: Ծովն արգէն մի կողմը մնաց, ու ամպը ծանրացաւ, կախւեց երկրի վրա:

Եւ տեսնում է Աքւան, որ սպիտակին են տալիս տնակները, կանաչին՝ այգիներն ու մարգագետինները, իսկ դրանց միջով ժայռէնածէ ձգւում անցնում են ճանապարհները:

Բայց ահա մօտենում է երեկոն, արեւ կամաց-կամաց իջնում է դէպի ցած, փչում է երեկոյեան հովիկը: Վերջապէս արեգակը բոլորովին թաղնւեց լեռան ետեւում. մութն ընկաւ և Աքւան այլևս չէր կարողանում զանազանել տները, ծառերը:

Գիշերային խաւարի մէջ նա միայն տեսնում էր փայլփլոց կրքաւներ. դրանք այն ճրագներն էին, որ մարդիկ վառել էին իրենց բնակարաններում:

Տեսնում էր Աքւան այդ բոլորը, կարօտն էր քաշում և ուզում էր վերադառնալ իր հայրենի ծովը... Օգը հետզհետէ սառչում էր, և Աքւան զգում էր, որ ինքը ծանրանում է, ծանրանում. ահա պոկ եկաւ ամպից և միւս կաթիլների հետ թռաւ ու վայր ընկաւ...

Գիտէ՞ք՝ ուր: Ծովը, ցամաքի վրա:

Ո՛չ ծովը, ո՛չ էլ կոշա հողի վրա, այլ ինչ որ կակուղ, թաւշանման, անուշաբայր անկողնի մէջ: Պառկեց Աքւան ու քուն եղաւ. չէ որ նա սառտիկ յոգնած էր ճամփորդութիւնից: Ամբողջ գիշեր քնած էր Աքւան: Հետեւալ առաւօտը, հենց որ արեւն ելաւ ու իր շողերը գցեց Աքւայի վրա, Աքւան զարթնեց, բացեց աչքերը և նայեց տեսնի, թէ ո՞րտեղ է քնել գիշերը, և այդ ի՞նչ բուրավետ կարմիր անկողին է, ուր ինքը ննջել է մուշ-մուշ:

Ի՞նչ էք կարծում, ո՞րտեղ էր քնել Աքւան:

Մի մեծ կարմիր վարդի տնաւահոտ ծոցում:

Գիշերւոյ քաղցր քունը բաւական կազդուրել էր Աքւային: Նա հիմա նորից ուզում էր շարունակել իր ճամփորդութիւնը. և ահա արեւի շողերը կրկին օգնութեան հասան նրան: Եւ Աքւան

շողի թևին թռչում էր օդի մէջ մինչև կէս օր: Նա սաստիկ, սառտիկ շոգում էր, բայց չէր կարողանում ճարել ոչ դաշար խոտ, և ոչ ծաղիկ, որ նրանց սաւերում պաշտպանէր օրւոյ տապից: Եւ նա աղաչեց արեւին:

—Նախընտն արեւ, թող էլի ետ գնամ ծովն և ազատ լողամ այն հով ու զով ջրերում...

Դեռ խօսքը բերանումն էր, որ փչեց ցուրտ քամին: Սեւ ամպերով ծածկւեց ամբողջ երկինքը: Աքւան էլ միացաւ այդ ամպերին ու ծանրացաւ: Ծանրացան նաև շատ ուրիշ կաթիլներ ու նրբանք բոլորը թաւայ-թաւալ, իրարու առաջելով, շրփշրփալէն դարձնւեցին գետին... Թարմ, յորդ անձրեւը կենսարար բերկրանքով լցրեց պապակած արտերն ու արօտները:

Աքւան այս անգամ ընկաւ մի բարձր լեռան լանջին, նրա հետ ընկան շատ ուրիշ կաթիլներ, Աքւայի ընկերները: Նրանք բոլորը արագութեամբ սահեցին դէպի ցած, իրար բռնելով ու քաջքնելով:

Ճանապարհին հանդիպեցին մի գլղլան առակի, միացան նրան և աղմուկ շաշխնով առաջ վազեցին քարերի վրայով, թռչելով դէպի ցած, գէպի ստորոտը: Նրանց պատահում էին նոր առակներ, սրունք հոսում էին նոյն լեռան լանջով: Եւ այսպիսով հետներ, սրունք հոսում էին նոյն լեռան լանջով: Եւ այսպիսով հետներ, սրունք հոսում էին նոյն լեռան լանջով: Եւ այսպիսով հետներ, սրունք հոսում էին նոյն լեռան լանջով: Եւ այսպիսով հետներ, սրունք հոսում էին նոյն լեռան լանջով:

Լեռան ստորոտին մօտենալով՝ Աքւան լսեց ջրի աղմկալի շաշխն ու թշնոց, նայեց, տեսաւ, մի ահագին անիւ պտտում է...

Ջրաղաց էր:

Հզօր հսկաներն էին շարժում այդ վիթխարի անիւը:

Ո՛չ, հսկաները չէին նրան շարժողը, այլ փոքրիկ կաթիլներն էին, որ իրար օգնելով ու միահամուռ աշխատելով՝ թափով դարձնում էին ահագին անիւը և վազում առաջ...

Ահա նրանք ընկան մի լճակ, մի խաղաղ լճակ, որի երեսին լողում էին բաղիկներ, իսկ յատակում ապրում էին գորտեր, կրակըր ու գորտեր: Լճակ էր լճակը կաթիլների համար. նրանք երբեմն օդում էին լողացող բաղերի մէջքին, և այդ ժամանակ թռչում, նստում էին լողացող բաղերի մէջքին, և այդ ժամանակ նրանց թռում էր, թէ զբօսնում են նաւակով: Երբեմն էլ կոչում էին ոստոսող գորտերի մէջքին և ուրախանում էին անսահման, կարծելով թէ ձի են հեծած:

Բայց Աքւան շատ չմնաց լճակում, ընկաւ լճակից դուր եկող

գեառակի գիրկը, և գեառակը գաւրս բերեց նրան իր ջրերի հետ: Գեառակը հոսում էր հարթ տեղերով, մեղմ ու հանդարտ և հեազհեազ լախանում, խորանում իր մէջ թափւող առաւելներից ու վտակներից: Նրա ափերին երևում էին գիւղեր, գործարաններ ու քաղաքներ, նրա վրա լողում էին մեծ շոգենաւեր զանազան ապրանքներով բեռնաւորւած:

Արւան ու իր ընկերակիցները սաստիկ հեաքքբբւում էին այդ բոլորը տեսնելով, ուզում էին մի լու գննել այդ ամենը, սակայն չէին կարողանում կանգ առնել, վազում էին առանց, առանց...

Եւ յանկարծ մի գեղեցիկ, մի պայծառ օր Արւան նկատեց, որ իրեն առաջ օփւած է մի մեծ կանաչաւուն փայլուն տարածութիւն: Արւան ճանաչեց իր հայրենի ծովը, ցնծագին ընկաւ նրա զով ալիքների մէջ ու զրկախառնեց նրանց հետ, այն հավ ու աղի ալիքների հետ:

Սիրելի մանուկներ, զբօսնել էք զուր արդեօք երբ և իցէ ծովի ափին: Լսել էք ալիքների շփշփոցն ու թշնոցը... Այդ Արւան է, որ ընկերներին պատմում է իր անվերջ ճանփորդութիւնների մասին...

Հրաժեշտ

Հ. Հայրապետեան

Տխուր, պզտոր գետն է հոսում
Վշտալով, շտապով,
Ոլոր-մոլոր ափին զարկւում
Շառաչելով, երգելով:

Ես ես կըգամ գարձեալ ձեզ մօտ
Բամու ուժով երկնքով,
Մաղկեցնելու գաշա ու արօտ
Մեղմ, զովարար անձրեւով:

Մնաք բարով ծառ ու ծաղիկ,
Այգի, անառ, կանաչ խոտ,
Սիրուն ժայռեր, գառն ու ուլիկ...
Պիտի մնամ ձեզ կարօտ:

Գետն է հոսում տխուր, պզտոր,
Հառաչելով, երգելով,
Ափին զարկւում, ոլոր-մոլոր
Առաջ գնում գէպի ծով:

Արաքս

(Ծրասի, Արագ)

Յ. Թումանեան

Արաքսը մեր Մայր գետն է:

Նա ծնունդ է առնում ու վերջանում հին Հայաստանի սահմաններում: Արաքսի ափերին են անցել մեր պատմութեան փառաւոր շրջանները: Արաքսի ափերին են ծաղկել հին հայոց մայրաքաղաքները և այժմ էլ նրանց աւերակները գտնւում են Արաքսի ափերին:

Արաքսը իր սկիզբն առնում է Կարնոյ լեռների Արծաթի աղբիւրներից և Քիւրակնեան լեռների այն անթիւ աղբիւրներից, որոնցից մինը, մեր ժողովրդի ասելով, Անմահական ջրի աղբիւրն է: Ասում են զբանից է, որ այնքան անուշ է ու առողջարար մեր Մայր Արաքսի ջուրը:

Սրբնթաց է Արաքսը: Արգէն Աստածաշունչը նրան անաւում է Գեհն, որ կընշանակի օրընթաց: Քիւրակնեան սարերի նում է Գեհն, որ կընշանակի օրընթաց: Քիւրակնեան սարերի գէպի ծովը: Տեղ տեղ, ինչպէս Բաօնի ու Գողթանի ձորերում ու հենդ կիրճերում, կատաղում, փրփրում է նա ու օտեղծում է տանդիւր տեսարաններ: Այդ տեսարաններից ամենից հոյակապը Գողթանի հռչակաւոր Բարաճագն է, որին պարսիկները անւանել են Հալլաշի բաղար՝ բամբակի կամ փրփուրի հանդէս: Տեղ տեղ էլ, ինչպէս Սուրմալի, Միլի ու Մուղանի տափաստաններում, հանդիպում է, մարմանդում է Արաքսը ու բազմաթիւ առուներով առատ ջուր է բաշխում իր շրջակայ գաղտերին:

Արաքսը անցնում է մօտ 200 վերստ տարածութիւն, Մուղանի անապատում միանում է Քոին ու գնում, թափում Կասպից ծովը: Արաքսը վաղ ժամանակները Բոքից առանձին է եղել թափւածով: Բայց ինքն էլ, Բոլոն էլ այնքան հող ու աթոյն են ւելիս ծովը, բայց ինքն էլ, Բոլոն էլ այնքան հող ու աթոյն են ւելիս ծովը, որ ժամանակի հետ ծովը հեռացել է ու իրենք, երկու մեծ գետերը, հանդիպել են իրար:

Արաքսը տեղ տեղ, մի քանի անգամ փոխել է իր ճանապարհը ու միշտ կամուրջներ է խորտակել: Դրա համար էլ հնում Արաքսին անւանում էին Կամուրջների թշնամի Արաքս:

Արաքսի ափերին շատ ուրիշ հանքերի հետ հարուստ ազահան-
քեր կան, որոնցից նշանաւոր է Կողբայ ազահանքը:
Առանձնապէս հռչակած է Արաքսի հովիտի մրգեղէնը:
Անհանգիստ է Արաքսը, բայց անուշ է ու առատ:

Թ ա ռ թ ա ո ռ

Հարաբարի մեծ ու անւանի գետն է: Երեք ճիւղերով սկիզբ
է առնում Հարաբարի լեռներում ու սրբնթաց իջնում Զրաբերդի
ձորով, ապա գնում խառնում Բրուին:

Թարթառը գարնանը բազմաթիւ առուներով առատ ջուր է
տալիս իր ներքին հոսանքի դաշտերին: Երախտագէտ ժողովուրդն
էլ երգ է հանել, ասում է՝ վաթսուն առու կը տաս, Թարթառ, էլ
էն ես, ինչ կաս, Թարթառ. իսկ տարւայ միւս եղանակների ու
երաշտ ժամանակի բարակ Թարթառին ծաղրում է, ասում է՝
մուկն էլ քեզանից կանցնի, Թարթառ:

Բայց ամենաբարակ ժամանակ էլ Թարթառին ծաղրելը վտան-
գաւոր բան է: Հերիք է, որ մի հեղեղ եկաւ Հարաբարի լեռներում,
յանկարծ ամենի վիշապի նման որոտալով մուկը ձորերից գուրս
կըգայ Թարթառը ու ծաղրողի թուքը կը ցամաքի:

Թ ա ռ թ ա ո ռ

Բ ա Յ Յ Ի

Գնում ես, գնում ես, միւսնոյն լուծեան, միւսնոյն անշար-
ժութեան միջով: Յանկարծ նիրնող անտառի խորհրդաւոր հան-
գտութիւնը ազմկում է և կարծես լսում ես մի խուլ, ստորերկ-
րեայ սրտի ծանր զրդոցը: Որքան առաջ ես գնում, շրջապատող
լեռները սկսում են այնքան աւելի որոտալ:

Նայում ես դէպի երկինքը. տեսնում ես նոյն մանիշակագոյն
կապուտակութիւնը իր նուրբ ժպիտով, նոյն լուսաւոր արեգակը
իր պայծառ ճառագայթներով: Ամպի մի փոքրիկ պատառ անգամ
չի երևում:

Բայց մրտեղից է լուում այդ խուլ, սարսափեցնող որոտի
ձայնը: Մտածում ես՝ անպունդի մէջ կատարւում է մի սոսկալի

խռովութիւն. կատաղի տարրերը մարտնչում են միմեանց հետ:
Ժայռերը, աղառածները մոնչում են: Խաղաղ մթնոլորտը սկսում
է երկկղածութեամբ զողզողալ: Եւ ուղեորին տիրում է մի
ապրտում:

— Դա Թարթառ գետի ձայնն է լուում,— հանգստացնում է
քեզ առաջնորդը:

— Շուտ կը հասնենք:

— Այդ սարի միւս զողմն է:

Անցնում ես սարը, անցնում ես սարի միւս կողմը: Բո առջև
բացւում է մթին անդունդ: Նայում ես անդունդի խորութեան մէջ,
աչքերդ սեանում են, գլուխդ պտոյտ է գալիս, ոչինչ չես տեսնում:
Յետոյ երևում են ծառերի հաւասար կատարներ, որոնք կարծես
մկրատով հարթւած լինեն: Այդ ծառերը աստիճանաբար ցած են
իջնում և լցնում են կանաչապատ ձորի ամբողջ խորութիւնը:
Ուրիշ ոչինչ չի երևում:

— Ահա Թարթառը,— ցոյց է տալիս առաջնորդը, ձեռքը մեկ-
նելով դէպի ձորի խորքը:

Բայց Թարթառը չի երևում: Նա կտրել, անցել է ժայռերի
աճրութիւնը. նա առջել է միապաղաղ աղառածների զանգւածը.
նա հազարաւոր քայլերով ցած է իջել դէպի երկրի սիրտը. նա
դաբերով գործել է այստեղ, մինչև քարերի միջով բաց է արել իր
համար մի նեղ և անձուկ ճանապարհ: Այդ ճանապարհի մէջ
խեղդած, ճնշւած, մի հսկայ վիշապի նման գալարւում է նա,
պառայաներ է գործում, որոտում է, մոնչում է, և կատաղի կեր-
պառայաներ է գործում, զայրանում է, թէ ինչու չէ կարողանում
պով աղմուկ է հանում, զայրանում է, թէ ինչու չէ կարողանում
աւելի լայնացնել իր ուղին: Իսկ վիթխարի լեռները երկու կողմից
աւելի և աւելի սեղմում են նրան, և նա բարկացած՝ աւելի ազա-
ղակ է բարձրացնում:

Դ ե թ ե դ ռ

Յ. Բումանյան

Դերեղը մեր հին Զորագետն է: Դերեղի զխաւոր ճիւղերը եր-
կուսն են. մէկը Փամբակայ լեռներից՝ Փամբակայ ձորովն է գալիս.
միւսը գալիս է Մթին (Ղարաթաշի) սարերից: Դալիս են Լոռու

ձորում միանում, կազմում Դերեղը: Դերեղը սրբնթաց է ու գիծ: Եւ, օրովհետեւ մեծ ջրաբաշխ ունի, շատ է վտանգաւոր հեղեղներէ ժամանակ: Դերեղի վրա է Սանահնի նշանաւոր կամուրջը, սր շինել է տեւի XI դարում հայոց Նանէ թագուհին:

էն Լօռու ձորն է, ուր հանգիպակաց
ժայռերը՝ խորունկ նոթերը կիտած,
Դէմ ու դէմ կանգնած՝ յամառ ու անթարթ,
Անվերջ իրարու նայում են հանգարա:

Նրանց սաքերում գազազած գալի
Գալաքում է գիծ Դերեղը մօլի,
Խեղազար թըռչում քարերի գլխով,
Փրփուր է թըրքում անգուսպ երախով,
Թըրքում ու զարկում ժեռուտ ափերին,
Փընտրում էն ծաղկած ափերը հին հին,
Ու գոռում գիծ — գիծ,
— Վաշ-վիշ-վաշ-վիշ...

Սահարան

Ե. ՏԱՐ

Արդեօք գիտէք, թէ ինչ բան է Սահարա անապատը. դա երկ-
բազնդի վրա եղած ամենաառաքափելի անդերից մէկն է. Հաղիւ
թէ բեեռային սառցադաշտերն այնքան զարհուրելի լինեն, որքան
այդ ընդարձակ անապատը. Ահագին տարածութեան վրա չկայ ոչ
շուր, ոչ ծառ, ոչ թուփ, ոչ խոտ, այլ միայն աւաղ, աւաղ ու
աւաղ:

Երկինքն եռացած երկաթի նման հրաշէկ է, ոսկու նման դե-
ղին. արեւն իր ուղղածիդ ճառագայթներով այրում, առջորում է.
Նա լողում է ոսկէ — հրային երկնքում, իր փայլով ու թուլանցնող
շերտութեամբ այրում է ճանապարհորդին. ոչ մի կտոր ամպ, ոչ մի
զովաքուցիչ քամի: Ամենափոքր սոււերն անգամ չի նկատում ոչ
մի տեղ. չորս կողմն ամեն բան լուսաւորում, ամեն բան այրում,
առջորում է:

Երեկոյեան դէմ արեւի ճառագայթները հանգչում են, իսկ արեւ
հրային գնդի նման անյայտանում է հորիզոնի ծայրին, ոսկէ մշու-
շի մէջ, բայց դարձեալ զովութիւն չի լինում: Կրակ կտրած աւա-
ղը գիշերւայ հովի փոխարէն ճշող գոլ է արձակում:

Անապատում առաջացող քամին այրում է բոցի պէս: Մանր
աւաղի շիկացած հատիկները թափւում են ճանապարհորդի չորա-
ցած կոկորդի, պայծառ լոյսից թուլացած աչքերի, թթի ու բերա-
նի մէջ և կամ կաշւում ամբողջ մարմին: Անտանելի ծարաւը ընկ-
նում է ճանապարհորդին. նրա աչքերը կսկծում են. նա ոչինչ չի
տեսնում. յոգնած տեսողութիւնը հրաժարւում է նրան ծառայե-
լուց:

Աւելի ուժեղ քամին ալէկոծում է աւաղի դաշտավայրը և
բարձրացնում աւաղի անթիւ ալիքներ. անապատը ծոփնման շար-
ժում, տատանւում է. նրա վրա աւաղի բարձր և խոր ալիքներ են
կազմւում, սկսում են օդի մէջ աւաղի ամպեր բարձրանալ և պա-
տել երկինքը: Հրեղէն մշուշը ծածկում է արեւը, որն այդ ժամա-
նակ եւեւում է հրաշէկ, բայց անփայլ գնդի նման:

Հետզհետեւ աւելի է ալէկոծւում աւաղը, աւելի տաքանում
օդը. երկու քայլ հեռու բացի հրային ոսկէ փոշուց այլևս ոչինչ
չի երևում: Սա մի սարսափելի բուք ու բորան է, բայց ոչ թէ
ձիւնի, այլ կրակ կտրած աւաղի:

* *

Լուսնակն անուշ, հոգն անուշ,
Շինականի բուռն անուշ.
Մազեց լուսնակ երկնուց.
Հովի փողն էր անուշ:
Հօտաղն եղներ կարածայ,
Մաճկալ պառկեր՝ բուռն անուշ:
Ջրղզղուռն քամին կը փչէ
Մովային հոգն էր անուշ:
Դաշտեր, ձորեր մնջեր են,

Ջրերը գելզլան՝ ձէնն անուշ,
Հաւքերը թառան իրենց բուն,
Բլբլուկի տաղն էր անուշ:
Անձահական հոտ բուրէր,
Բաֆուր վարդի հոտն անուշ:

Մեր քրեաները

Շիրվանգադէ

Մենք սնէինք հինգ թթենի—մէկը բակում, չորսը փողոցում:
Հենց որ թթի ժամանակը գալիս էր, այդ ծառերը գառնում
էին իմ պարծանքը և հոգսը:

Ազատ ժամերիս մեծ մասը նրանց էի նւիրում:

Չարաճճի մանուկները հանգստութիւն չէին տալիս խեղճերին:
Ո՞վ ճարպիկ էր—բարձրանում էր նրանց վրա և կռակի պէս ճիւղից
ճիւղ ուստոստալով, ուտում էր համեղ պտուղները: Ով չէր կա-
րող—ցածից քարեր և փայտեր էր զցում և թռլթռլ թափում գետ-
նին: Ել չէին սպասում, որ պտուղը հասունանայ, կարգին թափ
տանք և բաժանենք ամենքին:

Այդ բանը շատ էր վշտացնում ինձ: Հազիւ անմեղ պտուղները
զարգարում էին կանաչ ճիւղերը, հազիւ ծառերը սկսում էին
հալաբու-հալարա մալիկ անել դէպի վեր—կապոյտ երկնքին, դէպի
վար—անցորդներին, կողոպուտն սկսւում էր:

Ես ասում էի ամենքին.

—Տղէք, որքան, ուզում էք կերէք թուփը, բայց ծա-
ռերին մի չարչարէք: Մեզը է:

Ո՞վ էր լսում ինձ: Չար ձեռներն օրը միջև երեկոյ քարեր
ու փայտեր էին տրձակում խեղճ ծառերի վրա և նրանց տանջում:
Շատ անգամ մի երկու թթի համար ահագին սասեր էին կոտրում:

Ես էի միայն նրանց պաշտպանը: Ա՛խ, այդ կոնաչազարդ ու-
տերը, որպիսի ճշով և աղաղակով էին պոկում ճիւղերից և ընկ-
նում գետնի վրա: Սմէն անգամ երբ տեսնում էի նրանց սալայա-
տակի վրա ափուած, սիրտս էր մղկտում: Ինձ թւում էր, որ զը-
րանք իրանց մայրիկի կրծքից խլած և սպանւած երեխաներ են,
և մայրերն ողբում են նրանց:

Ամենից աւելի կարմիր թթի ծառերն էին չարչարւում, որով-
հետե նրանց պտուղն աւելի համեղ էր: Լացա էր գալիս, երբ վայր
ընկնող սասերի հետ ընկնում էին հասունացած հատիկները: Կճր-
ծես, դրանք ծառերի արցունքները լինէին. կարմիր արցունքներ,
արեան արցունքներ:

Սիրելի թթենիներ, քանի—քանի անգամ ամառայ շոգ օրե-
րին պատուարել էք ինձ ձեր հովասուն ճիւղերի տակ և զովացրել:
Քանի—քանի անգամ ես ձեր պատճառով ծեծւել եմ և ծեծել: Ահա,
հիմա էլ գլխիս վրա մնում է այն վէրքի տեղը, որ սառցայ մի պա-
տանու գցած քարից:

Օ, սիրելի ծառեր, մանկութեանս սքանչելի ընկերներ, երե-
սուն և հինգ տարի է ձեզ չեմ տեսել. չորացել էք արդեօք, թէ
անգութ կացինը կտրել է ձեզ բնից: Եթէ դեռ կենդանի էք, ո՞վ է
ձեզ պաշտպանում ձեր ծերութեան հասակում, ազնիւ բարեկամներ:
Այժմ էլ յիշում եմ ձեզ անհուն սիրով և երախտագիտութեամբ:

Ա շ ու ն

Վ. Միքայել

Աշունն էլ եկաւ. և մեր աշխարհում
Մարին ու դաշտին այլ կեանք է եռում.
Լեռներին զլարթ, գիրացած հօտեր,
Ձմեռուան համար իջել են դաշտեր,
Իւրդերը դատարկ օւկն են տալիս,
Աղբիւր ու ծաղիկ ողբում են, լալիս.
Մենակ խաղում է, թռչկոտում պախրան,
Սարեր ու ձորեր մընացին նրբան:

ՄԱՐԴ ԵՒ ԿԵՆԴԱՆԻ

Շէկօն ու Մարալը

Ա. Աճարոնեան

Գեղեցիկ էին Շէկօն ու Մարալը իրանց հաստ պարանոցով, իրանց լայն ու լեքկ գաւակներով, իրանց հարթ թիկունքով և հպտառ, խրոխա շարժումներով: Գեղեցիկ էին մանաւանդ նրանց գլուխները: Զոյգ սրածայր եղջիւրները բարձրանում էին հարթ ու լայն գանգերի վրա և գեղանկար ու սպառնական ձևով աղեղ-ւում էին գէպի ճակատը. ուռուցիկ և խոշոր աչքերը իրանց շարժուն գնդերով փայլում էին ճակատի վրա, ինչպէս շիկացած ածուխներ, և լայն ուռնգներից նրանց ուժեղ շունչը դուրս էր գալիս լիքը փնչոցով:

Գեղեցիկ էին Շէկօն ու Մարալը, գիւղի պարծանքն էին, բոլորի սիրոյ և հիացմունքի առարկան: Եւ նրանք իրար թշնամի դարձան, կատաղի հակառակորդներ: Ո՞վ էր մեղաւորը, ո՞վ արդար, գիւղում չէին ասում. յայտնի էր միայն, որ Մարալը աւելի կուտար էր, աւելի անհանգիստ, բայց և ամենքը գիտէին, որ Շէկօն նրանից եւ չի մնայ:

Ոչ ոք նրանց չէր տեսել միասին դաշտում կամ գիւղում, արածելիս կամ ամուլին լծած գութանի տակ. նրանք արածում կամ աշխատում էին ջուկ-ջուկ, իրարից հեռու:

Անաղարձ, անհաշտ հակառակորդներ էին:

Նրանք երբեք չէին հանդիպում իրար, Շէկօն ու Մարալը. բայց ամեն մէկը կործնա իմանում էր, որ գիւղում ինքը մենակ

ի, որ իրանից հեռու, հակառակ կողմի դաշտերում, արածում է մի ուրիշը, իր հակառակորդը: Նրանք իրար չէին տեսնում, բայց զգում էին իրար ներկայութիւնը հեռաւորութիւնից և երբեմն-երբեմն դուռնները վեր ցցած՝ փնչացնում էին, հտուտում, փնտում իրար:

Աշխարհը նեղ էր գալիս Շէկօնի ու Մարալին:

Եւ մի անգամ դարձան կոխը պատահեց յանկարծ:

Մարալն այդ օրն առանձնապէս անհանգիստ էր, չէր արածում, կճգակներով քաղում էր հողը, հոտոտում էր օդի մէջ, տնքում էր, փնչացնում, ապա դուռնը բարձր ցցած՝ մոնչում էր անգին ձայնով: Յանկարծ նա թափ առաւ և խելագար կերպով վազեց հակառակ կողմը, սաքի տակ տալով դաշտեր, արտեր, բանջարանոցներ:

Մարալը վազում էր ու վազում: Վերջապէս նա հասաւ մի կանաչագարդ թմբի դիմաց, եղջիւրները դէմ արեց ու սկսեց քանկանաչագարդ թմբի դիմաց, եղջիւրները դէմ արեց ու սկսեց քանկագել ու հողը ցրիւ տալ, ապա դուռնը վեր ցցեց և անգին ձայնով մոնչաց:

Եւ յանկարծ, որտեղից որտեղ, սրան ի պատասխան լուեց Շէկօի մոնչոցը հակառակ կողմից: Մարալը աչքերը չուեց, աւանշ-նեքը ցցեց աւելի լաւ լսելու համար, բթածակներն ուռցրեց և այնպէս մըռնչաց, որ լեռ ու ձոր թնդաց: Դարձեալ մի անգամ լուեց հակառակորդի պատասխանը և շուտով հեռու բլրակի թիկունքից բարձրացաւ Շէկօի գլուխը:

Ախոյեաններն իրար տեսան:

Առաջին անգամ, երկար տարիներից յետոյ Շէկօն ու Մարալը տեսան իրար: Այնուհետեւ կատարեց մի դարձանալի բան. կենդանիները նախ կանգ առան դէմ առ դէմ, մի առժամանակ գլուխները նախ կանգ առան դէմ առ դէմ, մի առժամանակ գլուխները դէպի երկինք ցցած, վերջին անգամ տնքացին անգին ձայները դէպի երկինք ցցած, վերջին անգամ տնքացին անգին ձայները նով, փնչացրին բթածակներից և աչքերից կրակ ցայտելով իրար վազեցին կատաղի արագութեամբ:

Կրակ կտրած կենդանիների սրբնթաց վազքից գետինը թրնգում էր, նրանց տոների տակից փոշու ամպեր էին բարձրանում և նրանք տարւում էին դաշտերի միջից, ինչպէս երկու բուլբուլներ. եկան, եկան և անգին թափով դարկեցին իրար:

Նրանց գանգերի թրխիցը և եղջիւրների ճարճատիւնը բռնեց շրջակայքը: Ստրասափած հոտաղները վազեցին դէպի գիւղ օգնութիւն կանչելու:

Շէկօն ու Մարալը փշրում էին իրար:

Գիւղը ոտքի թռաւ ու շարժեց:

Վազում էին ամենքը՝ մարդ, կին, մեծ, փոքր, շատերը դիտելու զարհուրելի կռիւը, ուրիշները զտապում էին բաժանելու կենդանիներին. աղամաքդիկ գնում էին մահալիներով, խարազաններով, հաստ պարաններով:

*
**

Հասան...

Հոտաղների և գիւղից հասած ջահէլների ահագին շրջանակի մէջ Շէկօն ու Մարալը գլուխ գլխի աւած սկսել էին զարհուրելի կռիւը փոշու ամպերի մէջ: Կուռղ կենդանիների փնչոցն ու տնքոցը, եղջիւրների չրթկչրթկոցը, մարդկանց ճիչն ու աղմուկը իրար էին խառնուել և շրջակայքը թնդում էր:

Տեսարանը ահաւոր էր:

Կախւեցին գոմէշների պոչերից ետ-ետ քաշելու համար. փայտերով, խարազաններով հարւածեցին գլուխներին, դունչներին, ոտներին, — ոչինչ չօգնեց:

Շէկօն ու Մարալը, հարւածներից աւելի կատաղած, աշխատում էին ոչնչացնել իրար:

Արգէն Մարալի աչքն էր պտտուած, Շէկօյի կուրծքն ու պարանոցը մի քանի տեղից վերաւոր, արիւնը ծորում էր երկսից և եղջիւրները կարմիր էին ներկւած, գետինը նրանց ոտների տակ տկուտել էր վարած արտի պէս, բայց չէին բաժանուում, չէին թողնում և ոչ մէկը չէր մտածում տեղի տալ միւսին:

Չարհուրելի տեսարան էր:

Շէկօն ու Մարալը փշրում, խորտակում էին իրար. կարծես նրանց երկուսին միասին տեղ չկար երկրիս վրա: Բազմութիւնը սոսկում էր, շարել էր:

*
**

«Ձւան բերէք», ճչացին այս ու այն կողմից:

«Շուտով չւան», կանչեցին հոտաղները:

Եւ բերեցին հաստ չւանները, միաժամանակ ձգեցին երկսի

կրծքերից և երկու կողմից սկսեցին ետ-ետ քաշել ահագին բազմութեամբ, նրանց իրարից զատելու համար:

«Բաշեցէք, քաշեցէք»:

Բազմութիւնը տնքում էր ու ձգում չւանները. կուռղները բոլոր ուժով ձգնում էին վերստին մօտենալ, առաջ էին նետւում գլուխները ցնցում կատաղաբար, խոժոռ աչքերով իրար էին լափում. իզմւր: Ձւանները ձգում էին ու ձգում և կենդանիների ահագին մարմինները հեռանում էին իրարից: Շուտով երկսի արանքում ներս ընկան մահալաւոր ու խարազանաւոր հոտաղներ, վերստին հարւածներ նրանց գլխին ու ոտներին, վերստին ճիչ, աղմուկ, ուրախաձայն բացականշութիւններ, և Շէկօն ու Մարալը իսպառ բաժանւեցին իրարից առանց իրար յաղթելու:

Եւ ամեն մէկին շրջապատած խարազանաւորների ու մահալաւորների ահագին բազմութեամբ, քշեցին հակառակ կողմեր, յանդիմանելով հոտաղներին նրանց անզգուշութեան համար:

Կռիւը վերջացաւ:

*
**

Ո՛չ, կռիւը չվերջացաւ:

Այնուհետեւ ինչ կատարւեց, ոչ ոք չէր կարող ասել. միայն վերստին հնչեց նախ մէկի, ապա միւսի կատաղի մոնչոցը, նրանք համարեա միաժամանակ ետ դարձան, թափ առան և բազմութիւնը ոտքի տակ աւին:

Իզուր անցան մահալիների և խարազանների հարւածները, իզուր ճիչերն ու աղմուկները. Շէկօն ու Մարալը բոց կտրած հեւալով, տնքալով, փնչացնելով, ոտքերի տակ ամեն ինչ և ամենքին արորելով իրար վրա վազեցին:

«Փախէք, փախէք...»:

Բազմութիւնը հագիւ կարողացաւ նրանց ոտների տակից խոյս տալ իրար արորելով, ճչալով:

Կատաղած ախոյեանները մի վերջին անգամ իրար վրա գնացին բոլոր ուժով. վերջին անգամ նրանց գլուխները դէմ առ դէմ եփան ահագին թափով, վերջին անգամ նրանց զանգերը զարկեցին իրար, ինչպէս կարծր ժայռի երկու կողմեր. զարկեցին, լուեց մի խաղուցիչ, մի սարսափելի որոտ, և նոյն վարկեանին երկու թանձր մարմիններ ետ-ետ գնացին և միաժամանակ խորտակւած գետին ընկան, տնքալով ու փնչացնելով:

Բազմութիւնը միաբերան ախ քաշեց, հեռու կանգնած կա-
նայք ճշացին ու ծնկներին աւին, ծերերը գլուխները օրօրեցին
վշտով:

Հարւածը զարհուրելի էր, յետին հարւածը:

Շէկօն ու Մարտիը ընկան վշրւած գանգերով, ռունգերից
ժայթեց թանձր սև արիւնը, աչքերը շագւեցին, ոտները շղաձգա-
բար ցնցւեցին քանդելով գետինը, և նրանք փուկեցին դէմ առ դէմ:
Երկուսն էլ անշնչացան ու ձգւեցին լայնարձակ գաշտում:

Աղետի ուրբաքը

Գ. Մեհեան

Սոված աղւէսը մի օր մոլորւած
Անտառ դուրս եկաւ,
Ոտները թոյլ-թոյլ, գլուխը կախած
Առջիկ անցնող մի շաւիղ ընկաւ:
Բաւական գնաց այդպէս զխաւոր,
Պոչը քաշ ապուլ, մտքի ծովն ընկած.
Բայց մին էլ ընդ, պանրի մի կտոր
Մի երկաթի մէջ, շաւղումը դրած:
Սոված աղւէս, պանրի կտոր,
Մտածելու էլ հարկ կմը որ:
Վրա վազեց, որ վեր առնի,
Բայց որ այնպէս մի բան չանի,
Որ փոշմանի,
Ասաւ.— ճիշտ է գեռ թող մնայ.
Անշուշտ այստեղ մի բան կայ:
Թէ չէ պանիր ու անտառում:
Ասեմք թէ՛ հենց պանիրը, լաւ,
Պատահումն էր՝ առաւ եկան.
Բայց թէ երկաթ, շղթայ, բընթը,
Եկ ու փոշմանք մի համարի:
Ձէ, սա գործ է աղամորդու,
Փորացաւ կայ գուցէ մորթու:

*
* *

Սո գարձաւ աղւէսը, մէկ էլ

Տեսաւ հեռում ահա մի գէլ
Դունչը ցրցած մի սև սարի,
Վազում, դնում էր ոչխորի:
— Հէյ գէլ ախպէր,— կանչեց նրան,
Ուր ես գնում, այ բաց բերան.
Ի՞նչ ես այդ սարին դէմ առել,
Ուտ, այստեղ եկ, որս եմ ձարել:
Որսի անուն ու սոված գայլ.
Էլ ուշացաւ, գոնէ մի քայլ.
Իսկոյն ծուկեց ու ետ դարձաւ,
Չորս սաք աւնէր, չորսն էլ առաւ.
Շունչը կտրած եկաւ հասաւ.
Ու աղւէսին «բարով» ասաւ:
— Հը, խէր ըլի, քաւոր աղւէս,
Էլ ի՞նչ բարին հարցնեմ ես քեզ:
— Բարով տեսնո՞ւք, գայլ սանահէր,
Էլ ի՞նչ հարցնես, խէր է ու խէր:
Մի մեծ պանիր, այ, այ այստեղ,
Որ աեղովը եղ է ու եղ:
Հալալ է քեզ, եկ կեր, սանահէր,
Գուցէ այս էլ Աստու բան էր:

*
* *

Գայլն իրեն հազիւ զսպեց
Ու աղւէսին միայն հարցրեց.
— Բա ինչպէ՞ս, քեզ, աղւէս քաւոր,
Այդ պանիրը չի հարկաւոր:
— Ձէ, մեզ ուրբաթ է. ես պաս եմ,
Թէ չէ իսկի քեզ կըսպասեմ:
Յիմար գայլի խելքը գնաց.
Էլ մի վայրկեան ետ չը մնաց.
Հենց որ պանրի հոտն առաւ,
Եղած խելքն էլ դիմեց թաւ:
Երբ որ լսեց պաս— ուրբաթ,
Էլ չը տեսաւ շղթայ, երկաթ:
Վրա ընկաւ ինքը կորցրած,

նում վայր գցեցին նրան և այն է, ուզում էին նրան օրի բերա-
նը առլ, որ Բողարը հասաւ տիրոջն օգնութեան. նա թաւ սուրը
բարձրացնող աւազակի վրա, բռնեց նրա վզակովից. աւազակն
ուժասպառ վայր ընկաւ: Նրա ընկեր միւս աւազակը թողեց Մինա-
սին, հասաւ շանը, սուրը պատեցրեց օդում և, որքան թափ ունէր,
իջեցրեց Բողարի մէջքին, ուսաթառն:

Մինասն այդ վայրկենին փախաւ, իր կեանքն աղատեց, և մի
հարկւր քայլից երբ ետ նայեց, տեսաւ, թէ ինչպէս Բողարն ահա-
գին վերքն ունին, արիւնի մէջ ներկւած՝ վազելով հասաւ իրեն, մի
ցաւագոր մոռնչ արձակեց, փուեց նրա ոտքերի առաջ ու սկսեց
իր կողմանձիւնն աւելի զօրեղ, աւելի սրտալի դարձնել, որով կարծես
ասում էր. «հայ հաւար, հասէք, օգնեցէք. հօտը քշեցին, տարան...»

Այս ձայնի վրա մօտիկ եզնարածները հասան, իմացան բանն
ինչու՞ն է, իմաց աւին գիւղին, որից յետոյ գիւղացիները օգնու-
թեան եկան և փախցրած հօտն աւազակների ձեռքից ետ խլեցին:

*
* *

Բողարի այս արարքը Մինասն ամենեւին չէր կարող մոռանալ,
մինչդեռ հիմա նրա կինը՝ Օսանը պահանջում էր, որ նա Բողարին
տանէր հրացանազարկ անէր և կամ գայլերի առամներին բաժին
դարձնէր...

«Ինչպէս, ինչպէս ես իմ կեանքը փրկողին տանեմ իր կեան-
քից զրկեմ», այլաւս սրտով ինքն իրեն խօսում էր Մինասը և ցա-
ծրը, զսպւած հառաչ արձակում:

— Տար, ի սէր Աստծու, տար էդ անտէրը. այսօր էլ դունչը
կոխել էր թանի կնուճը. մի շարաթ առանց թանապուրի ենք մնա-
լու, — կատաղած գոռում էր Օսանը:

«Ի հարկէ, քաղցած որ մնայ, զլուխը թանի մէջ էլ կըկոխի ու
մաճնի մէջ էլ», ուզում էր կնոջը պատասխանել Մինասը, սակայն
կուռ տեղիք չտալու համար, լուռ մնաց:

— Կացնով գլխին զարկի, որ սատկի՝ բայց չսատկաւ. ախր ին-
չի պէտք է այդ շունը, որ սող ես թողնում:

Մինասը թոնրատնից դուրս նայեց և տեսաւ, թէ ինչպէս շունը
ծանր հարւածից զլուխը մի կողմ ձգած՝ սատակի բարձր կողման-
ձում էր և բրդոտ բաշը ցնցում, որի վրա էր գտնւում վերքը:

Բողարը մի խղճալի հայեացք ձգեց Մինասի երեսին, կարծես

զանգատուեց, որ էլի ծեծել են. նորից զլուխը կախեց և կողման-
ձիւնը շարունակեց:

Խեղճ, խեղճ Բողար...

Մեր Բուրջուկը

Ս Ի մ ա կ

1.

Մեր Բուրջուկը մի եղն էր, մի աննման եղը. ամեն բանով
լաւ ու գովական. տեսքով, շէնքով շնորհքով, սաղական: Ինքը
կարմիր էր, պոզերը չալ, վերն կոացած, աչքերը նախշուն, ճա-
կատը լայն, վիզը հաստ, ունն ուժեղ, պոչը երկար — ծայրը փունջ:

Բայց չկարծէք, թէ միայն արտաքինով էր գրավիչ. ոչ, ոչ,
ա հասկացող, ըմբռնող, խելօք, շատ խելօք եղն էր: Մեր բոլոր
նարտերի տեղը նա ինձնից լաւ էր ճանաչում, մի անգամ իր գնա-
ցած ճանապարհը երբէք չէր մոռանում: Նրա սայլը շուռ չէր գալ,
ճանապարհին չէր մնալ — նրա ախօսը ծուռ չէր լինել, հօտաղը նրան
ճանապարհին չէր թափել: Ժամերով ուշք էի դարձնում, հետեւում էի, և
նրա անիւը, թէկուզ վատ ճանապարհին, մի փոսի մէջ չէր ընկնել,
քարի վրայով չէր անցնի:

Մեր Բուրջուկը զգում էր իր տիրոջ հոգու ուրախ ու տխուր,
բարկացած ու վշտոտ դրութիւնը և գիտէր նաեւ իր անելիքի տե-
սակը:

Ուժեղ էր նա, օ շատ ուժեղ. նրա համբաւը, նրա անու-
նը, նրա փառքն ու պատիւը հենց այդ իր ուժն էր. մեր գիւղում
չկար հետը մրցող, նրա հետ լուծ անող և ոչ մի եղն:

Շրջակայ գիւղերում նոյն խել յայտնի էր նա:
Անթիւ, անհամար դէպքեր եմ յիշում, երբ նա իր ուժով զար-
մացրել է բոլոր գիւղացոց. մի դէպք պատմեմ, որ ասէք դուք էլ:

Թէ արժէր գովել, որ տեսնէք դուք էլ, թէ ինչ ուժեղ եղն էր:
Մեր գիւղի հանդում մի փոքրիկ հովիտ կայ, որով անցնում է
մի փոքրիկ առու. շուրջ կտրել է հողը, քարեր են մնացել և ճանա-
պարհը խիստ վատացել է, բոլոր սայլերն այդտեղից անցնելիս դէմ

են առնում քարերին և ահագին գծաքուծիւններով առաջ անցնում:
Մի անգամ քարձած սայլով երբ այստեղ հասաւ, ուղեցի իբր
թէ հեշտ տեղով ոչ թէ Բուրչուկին, այլ միւսին քշել, բայց, հակա-
ռակի պէս, չկարողացաւ և երկու անիւն էլ միասին մեծ քարին դէմ
ընկան: Մոլորեցի, մնցաւ:

Հենց այդ ժամանակ Զիլաւանց գութանի տասներկու լուծ եղն
ու գոմէշք բերեցին շուրտալու. առանց երկար մտածելու, թողեցի
սայլը և գնացի Զիլաւանց Թաթոսի յայտնի Սէլան գոմէշք քշեցի,
որ բերեմ, Բուրչուկի հետ լծեմ, սայլը դուրս հանեմ:

—Մի լծիր, այ աղայ, էդ գոմէշք մի լցիր. եղբ մեղք է, էն
մէկէլը տար,—ասում էին գութանաւորները:

Ես յամառել էի, կտարւել չուղեցի: Երբ լծեցի գոմէշք և ու-
զում էի լծանը նստել—«եզար ճիպոտի»—ասացին նրանք. բայց
ես ամուր խփեցի Սէլանի կողքին,—ուսիդ մատաղ Բուրչուկ,—ա-
սացի: Մոնչաց եզս, ճոնչաց սայլը, կռացաւ գոմէշք, Բուրչուկը
չոքեց, ճանկրւաեց, քիչ յետ-յետ գնաց, բայց նորից ձգեց և ա-
նիւր հանեց:

Սայլը դուրս եկաւ անգունդի միջից:

Այն ժամանակ ծեր Թաթոսը, այդ յայտնի մտճկալն ու ունչ-
պարը, որ հարկւրաւոր եղ ու գոմէշ էր բռնացրել, աչքերը լցւած,
կռացաւ, համբուրեց եզան ճակատը, ապա, գառնալով հաւաքւած-
ներին, ասաց:

—Մի ոտս գերեզմանումն է, ես էսպէս բանը տեսած չեմ, հա-
լալ է Բուրչուկին իրան կերածն, անունն ու պատիւը:

Էլ որ մէկն ասեմ, որը թողնեմ, շատ, շատ բաներ էտել մեր
Բուրչուկը, անտառի ճանապարհին, թէ քարւանի ժամանակ, թէ
սարից իջնելիս, թէ խուրձ կրելիս, թէ գութանումը, թէ հենց կա-
լումը:

Այսպէս Բուրչուկը մեր ամեն ինչն էր, մեր տունն ու տեղը,
մեզ հաց աւողը, մեր փայտ բերողը, մեր աջու ձեռը, մեր մի ախ-
պէքը:

Միքում էին նրան մեր բոլոր բարեկամները. իսկ անեցիք,
մանաւանդ երեխաները անչափ էին սիրում նրան: Երբ նա տա-
ւարից կը գար, դադի առաջը կը կանգնէր և հսկայ բառաշոժ
մօքս իմաց կը տար, թէ ինքը եկել է, մայրս միշտ կ

ջան, Բուրչուկ ջան:

Անունիդ մեռնեմ, արեիդ մեռնեմ,
Դռնաղիդ մեռնեմ, ես ուսիդ մեռնեմ,
Բուրչուկ ջան:

2.

Այսպէս տասը տարի եղնութիւն արաւ Բուրչուկը, հալալ ու
ուրախ, կտրիչ ու զւարթ:

Բայց սկերես լինի ծերութիւնը, մեր Բուրչուկի գլխին էլ
գժքախառութիւն բերեց: Աչնան ցեղերին, անտառի ճամփին, սայլն
իջեցնելիս, եղբայրս Բուրչուկին չի լծում, խնայում է ծերու-
թիւնը, բայց միւս եղները չեն կարողանում սայլն իջեցնել, և
ստիպւած նորից Բուրչուկին է լծում... և ինչ սոսկալի բան...
աղիլ գալիս է, կաշում է ոտին և պատռում կճղակը: Վայ է տա-
լիս խեղճ եղբայրս, անիծում ճամփէն, անտառն ու փայտը, հայ-
լիս հոյում, թքում միւս եղներին, բայց էլ ինչ կարող էր անել: Մի
կերպ տուն է հասնում և լուծն ուսից վերցնում:

Էն էր ու էն, էլ չառողջացաւ, էլ հոռովել չլսեց, էլ սայլ
չքաշեց մեր Բուրչուկը:

Ամբողջ ձմեռը անքալով, վրչալով աղբեց խեղճը: Գարունը
որ եկաւ, Բուրչուկին թողինք ազատ իր կամքին, ուր ուզի, գնայ,
ուր ուզի, արածի:

Նա խելօք էր. երբէք, երբէք արտի մէջ չէր մանիլ, մի ծիւ
չէր կտի տալ, մի հասկ չէր ծռիլ—երկու արտերի մէջ զգուշու-
թեամբ կարածէր, իւր կող ոտը քաշ տալով:

Այդ ամառ մի օր մի սայլ խուրձ ունէինք բերելու. մեր եզ-
ները գութանում էին, բայց հարեանի մի եղբ կար և Բուրչուկին
էլ եկել էր աղ լիզելու: Թէն չէինք ուղում Բուրչուկին լծել,
բայց տեսնելու համար, թէ կարող էր լուծ քաշել, լծեցինք և
գնացինք խոտը բերելու:

Ճանապարհին զգում էի, որ անգթութիւն է Բուրչուկին լծե-
լը: Շուտ-շուտ յետ էր նայում, կեռ-կեռ պողպեով լծանը խփում.
սայլը բարձելիս, ամեն մի կիտուկի տակ նստում էր, մի բան,
որ երբէք, երբէք տեսած չէինք:

Երբ յետ էինք գալիս սայլը բեռնած, լծակիցը նրան սղմում
էր, ճանապարհից հանում և այդ բանը սուր սլաքի պէս ծակում

էր սիրտս: Մի աեզ էլ յանկարծ խիստ ծանր ջնչեց. նայեցի դէմ-
քին, օ, անհուսալի բան—արտասուքի խոշոր կաթիլները գլոր-
ւում էին Բուրչուկի աչքերից. նա լաց էր լինում իւր ծնրութիւ-
նը, սգում իւր բախար, անիծում օրը:

— Ախպէր, եղբ լաց է լինում,—ասացի ես յուզւած:

— Կողքից մի գնալ,—ասաց եղբայրս լացակումած և եր-
կուս էլ անցանք սայլի յետեւ և լուռ ու մունջ հետեւում էինք
սայլին: Այսպէս մինչև տուն յետևից եկանք:

Երբ քաց էինք թողնում եղները, եղբայրս համբուրեց Բուր-
չուկի ուսը և լալով ասաց.

— Հալալ արա, Բուրչուկ ջան, ինձ քո ամազը:

Բուրչուկը լիզում էր եղբօրս ձեռքերը, իսկ նա, յենւած նրա
պոզերին, լալիս էր:

Սիրտս շարժեց, թոզեցի և տուն մտայ...

Փիսօն ու փեսան

Ջալալեդին

Մարիամ աքիրը մածուն էր մերել,
Մածուն էր մերել, մառանը դրել,
Որ երեկոյեան նոր փեսան որ գայ,
Սեր—ձեւածեղով մի լաւ պատիւ տայ.
Ու երեկոյեան եկաւ նոր փեսան,
Խաչկաթ աղուիւր լիք բերնէ-բերան:
Խաչկաթ աղուիւր լիք բերնէ-բերան
Կաղին քիչմիջով, համով կանֆետով,
Բազառ-խուրմայով, չիւր ու փշատով...
Կաղին քիչմիջը՝ տան ջահէններին,
Չիւր ու փշատն ահէլ հարսներին,
Բազառի խուրման՝ պառաւ Գիւլնանին,
Համով կանֆետն էլ չար մանուկներին:

Ու մեր փեսան եկաւ, եկաւ նստաւ
Հով թոնրի վրա, ալ դօշակի վրա,
Հպարտ բազմեցաւ:

—Այ բարով եկար, դու աղիդ փեսայ,
Իմ աղիդ փեսայ, դուն բարով եկար,
Դուն բարով եկար, աղուիւրով եկար,
Դուն ինձ հիւր եկար, ինչ լաւ որ եկար,
Էս գլխիւ եկար:

Մածուն եմ մերել, մառանն եմ դրել,
Երեսի տերը քեզ համար պահել,
Կարմիր ձեւածեղն երեսին դրել,
Քեզ միայն վայել...

Մարիամ աքիրը գնաց, որ բերի,
Գնաց, որ բերի ու փեսին պատիւ,
Գնաց, ինչ տեսնի.

Գող փիսօն մտել, մածունը թափել,
Ձեւածեղն անուշ կերել ու լափել,
Կճուճ—քրեղան սիրուն լպտտել,
Իր աղիդ փեսին ոչինչ չի թողել...

—Վա՛յ, քուտնում ես, բոռօ սե-երես,
Գետինը մանեա, ու հողն անցնես.
Ո՛ր ջուրն ընկնեմ, ինչ ձիւն տամ գլխիս,
Էլ ինչով պատւեմ իմ աղիդ փեսին...

Այն բոռօ կատու,
Վա՛յ բոռօ կատու,
Թէ ձեռքս ընկնես գու...

«Ի՞նչ, Մարիամ աքիր, էտ ինչ է եղել,
Երկինք է պատուել,
Գետին հող կտրել,

Թէ տառաքելքն են չոր ոսկոր դառել»
—Է՛հ, ինչ ես ասում, փիսայ ջան, դու էլ,
Հանաք անելու ծածանակ ես գտել...
Կատուն է մտել, մածունը կերել,
Սե-երես կատուն կերել է, լափել,
Իմ աղիդ փեսին բաժին չի թողել...

Այն բոռօ կատու,
Վա՛յ բոռօ կատու,
Թէ ձեռքս ընկնես գու...

«Ի՞նչ տաք, դօքանչ, այդ ինչ է եղել,

հատուն է մտել, մածունը կերել,
կերել է, լափել, փեսին չի թողել...

Վախ բոռո կատու,
Իմ փայտ տաս դու
Թէ չանեմ ես քեզ
Հալալ երկու կէս...

Չօքանչ, այդ լրբին պէտք է պինդ փակել,
Պէտք է պինդ փակել ու մի լաւ թակել,

Որ չը յանդգնի իր կեանքում մէկ էլ
Փեսի փայտ ուտել,
Մերածին թողնել...
Ախ բոռո կատու,
Թէ ձեռքս ընկնես դու...

Ու ելաւ փեսան, մեծ մահալին առաւ,
Մեծ մահալին առաւ և մառան մտաւ.

— Դէ, դուան դէմ կաց ապա մի, զօքանչ,
Տես, թէ ինչ կանի քո փեսան էս քաջ,
«Ըմմ... միան...» կանչում է կատուն

Թարաքից թաքուն,

Մլաւում, խնդրում է մեր Մարիամ աքսր,
Կնուճի ետքից խնդրում, աղաչում.

«Էս անգամ ների, ես էլ չեմ տնի:
Թէ մէկ էլ անեմ՝ զրոյը տանի,
Երդում եմ ահա մկների սիրուն,

Այդ փեսիդ խաթրուն,

Ըմմ... միան... միան...

— Ինչ ներել-մերել, մածունն ես կերել,

Բոլորը լափել,

Էլ հնց թէ ներել

Այ թէ քեզ ներել:

Ու թրմիւկ, մահալին ուղիղ թարաքին...

Կնուճ ու ափսէ թափան յատակին,

Մատանայ կատուն թարաքից թռաւ,

Խեղճ Մարիամ աքսր քիթ երես ճաւիտաւ,

Ու դուան ճեղքից փըշտ արաւ, փախաւ,

Դուրս փախաւ, պրծաւ...

Ախ, բոռո կատու,

Վախ բոռո կատու,

Թէ ձեռքս ընկնես դու...

Էջը մեզանում եւ Երոպայում

Ա.

Կ. Մ. Շահնագուրեան

Ձեռն կարծում, որ էշ տեսած չլինիք, այն կենդանին, որին
երկայնականջ էլ են ասում մեզանում և մեծ թէ փոքր համազ-
ւած են, որ նրա պէս յիմար արարած չկայ աշխարհումս: Յիրաւի,
կանգնիր էշի դիմաց, մի լաւ նայիր նրա քիթ ու մոռթին, դը-
ղումի պէս կախ ընկած կարկաժ գլխին, լատան-լատան ախանջ-
ներին, խոշոր ու թըմբած աչքերին, տգեղ կերպարանքին ու շար-
ժաւածքին և կըտեսնես, որ «էշ» անունը շատ սազ է գալիս նրան:

Մեզանում իշուկը, քանի որ մէջքին փալան չի դրել ու կող-
քերին ճիպոտ չի դիպել, մի շատ ուրախ ու կայտառ կենդանի է.
նա մարդից չի քաշում, ում ասես՝ մօտենում է, հօտոտում, խլը-
շում, լոք լոք անում, աջ ու ձախ թռչկոտում, կապկութիւններ
անում, մի խօսքով՝ նա շատ գրաւիչ է իր խաղերով:

Մեր իշուկի տաբին դեռ չլրացած, տեսում ես խեղճի մէջքին
մի ծանր փալան դրին, փորքաշով պինդ կապեցին ու մի քանի
փութ ծանրութիւն բեռնեցին, գիւղ կամ քաղաք տանելու: Մեր
իշուկի ուժը չի պատում այդ բեռանը. նա ճըկըռ-ճըկըռ է անում,
մէջքից երկաթալուծ է, ոտքերը դողդողում են, ուզում է ճիւղել
բեռի տակ, մէկ էլ յանկարծ տիրոջ ճիպոտը դաւակին այնպէս է
շրջմիտում, որ զամանքից թէ սարսափից երկու գազ տռաջ է
թռչում: Էլ կըհամարձակի մեր իշուկը տեղը կանգնել կամ ճը-
կուկ. ճիպոտը միշտ շարժում է ետեից. ինչքան ուզում է թող
մէջքը կոտրւի, ով է նրան հարցնողը...

Գնում է անջալով մեր իշուկը, քրտինքը ջրի պէս փազում է
նրանից, բերանը փրփուր է կապում, աչքերը մթնանում են, ու
ծուռում է ճանապարհից. ճիպոտն ուղղում է նրա ծուռ բայը. ուշ-
քը դուրս է գալիս, տեսում է, որ իր երազած երջանիկ աշխար-
հը չէ սա, ուր միշտ կարելի է տրտիմներ տալով ապրել:

Շարունակում է լուռ ու մունջ իշուկը իր ճանապարհը, ահա
յանկարծ տեսնում է քթի տակին գլխները բարձրացրած փափուկ
ու զիւր-զիւ խոտեր, բանջարներ, ախորժակը բացում է, գլուխը
ծուռում է դէպի բոյսը, բերանը լայն բաց անում ու հենց որ ուզում է
հափ—կծել, տիրոջ դադանակը՝ թըրճիկ՝ դիպում է չոր գլխին. աչ-
քեր կրակ են կտրում ու դատարկ ծնօտները կրաք չըխշրկում...

ևել է՝ այդ ծեծի եզանակն է. իրա կաշին ծնւած օրից սկսած դադանակի հարւածների տակ այնպէս թմրել անզգայ է դարձել, որ էլ թակը նրան չի ներդորժում. այժմ հետադէտ տէրը բղած փայտ է բանեցնում, որ դըղըղալով ծակում է լեզգի կաշին ու աչքերից ջրեր թափեցնում. վայ, երբ պառաւ էլը ցելսի մէջ մնայ կամ սառուցի վրա գնալուց սահի ընկնի ու չկարողանայ տեղից շարժւել. էլ ոտ, քէթ, բերան, գլուխ, ողջ տեղ չի մնալ, շարդու-փշուր կը լինի: Նա ամենայն ուրախութիւնով իր շունչը կը փչէր ընկած տեղը, եթէ մարդիկ պոչից, ոտից, գլխից բռնած՝ ծեծելով չբարձրացնէին ու բղղելով էլի առաջ չքշէին...

Այսպիսի դառն օրերի մէջ անց է կացնում մեզ մօտ էլը իր կեանքը և տասը-տասնհինգ տարին գեռ չհասած, մի օր բեռան տակ ընկնում, ոտքերը մի քանի անգամ գետնին խփում ու յաւիտեանս աչքերը փակում:

Խեղճ անասունին սատկելուց յետոյ էլ հանգիստ չի թողնում տէրը. աքցանով հանում է սմբակներից մեխերն ու պայտը, կաշին մաշկում արեւնների համար, իսկ զիակը՝ մի թոկ կապելով, քարշ տալիս դէպի ձոր... Այնտեղ միայն ազատւում է նա իր փաւանից ու ախրոջ դադանակից...

Բ.

Բայց բոլորովին ուրիշ կեանք է մեր էշերի այն ազգակիցների կեանքը, որոնք բախտի բերմամբ ընկել են Ներսիսի հողի վրա:

Նա չեմ խօսիլ մարդած էշերի մասին, որոնք յայտնի են կրկէսներում իրանց խաղերով, ոչ էլ այն ուշիմ, կաթ բաժանող էշերի մասին, այլ վեր կառնեմ Պրանսիայի գիւղացու բեռնակիր էլը, որ նոյն չորքոտանի երկայնական շարքածն է, ինչ որ մեղանում, միայն այն տարբերութիւնով, որ տէրը կովկասցի չէ, այլ եւրոպացի:

Նա կըսկանէ էլի իշուկից:

Իշուկին սիրում են ամենքը. նրան տեսնելիս թէ մարդ, թէ կին, թէ քաղաքացի, թէ հարուստ և թէ աղքատ փողաքշում են. «ճ, ինչ աղնիւ է, ինչպէս խելօք է», ասում են փոքրիկները, շփում նրա թաւ ճակատը, ճգոտ աչքերը, քէթուպոռնգը. ով մի քաղցր բան ունի, իշուկին է համեցէք անում. նա էլ խունջիկ-մունջիկ մօտենում է ամենքին, առնում համեղ պարզենքը, հոտ-

ոտում, լիզում նրանց ձեռքն ու երեսն ու թռչկոտում է նրանց շուրջը:

Քանի մեծանում է իշուկը, տիրոջ խնամքն էլ շատանում է. նրան ամեն օր թիմարում է, տարին մի քանի անգամ լողացնում, միշտ լաւ խոտ ու դարման, աղած զարբ ուտեցնում, անմատ չի թողնում և քաղցր ճակնդեղից, կաղամբի ու սիմինդրի տերեւներից, ուտեցնում է և տանը մնացած հացի աւելցուկը, այնպէս որ իշուկի աչքը միշտ կուշտ է մնում. նրա գոմը ևս կսէն է, տաք, մաքուր, յատուկ խոտով ծածկած. շուրջ ու քաւակի համեմատ փոխւում է. մի խօսքով՝ իշուկը գոհ է մնում իր վիճակից...

Գալիս է բեռ քաշելու ժամանակը. տէրը զիտէ, որ նա դեռ թոյլ է, ոսկորները չեն ամրապնդւել, նրա ուժի համեմատ մի թեթեւ սայլակ է կապում ետեից, մի փոքր բան դնում մէջը և ծախալարն ընկնում ուղած աեղը: Իշուկը թռչկոտում է. սայլակի չըխելակոցը նրան դարձաւթիւն է պատնտում. տէրը դադանակի փոխանակ նրան գուրգուրում, աշխոյժ է տալիս, ամեն քալափոխին ճանապարհին պատահած խոտից կտրում, բերանն է կոխում և նա տոփ-տոփ անելով միշտ ուրանում է:

Հասնում է սուրն իշուկը. նրան արձակւում են սայլակից, իսկոյն շփում նրա աչքերը, ախանջները, կերակուրը առատ թափում նրա առջև. եթէ եղանակը ցուրտ է, լաւ ծածկում մէջը, փոքր, որ չմբսի, ժամանակին շուրջ տալիս. փոքրիկները մօտենում են նրան, դարձեալ սկսւում է առաջան փողաքշանք երկու կողմից:

Նա մեծ էշ է դառել այժմ. ուժը կրկնապատկւել է. նրան լծում են աւելի մեծ սայլակում, այժմ ունի մեծ բեռ է քաշում. բայց երբէք չեմ լսիլ նրա անքաղցը, տիրոջ սպանալի ձայնը. նա միշտ նոյն աշխոյժ է չն է, ինչ որ առաջ. նրա մէջքը դեռ մարտակի հարւած չի տեսել ու ծեծի մասին դադափար չունի: Մօտեցիր նրան ուր որ էլ լինի, ազատ թէ բեռան տակ, նա գլուխը կը ծոխ դէպի քեզ. կը հոտոտայ, ախանջներն ու պոչը ուրախութիւնից կը շարժի:

Ծերացում էլը. պատիւն էլ շատացում. նրա բեռը թեթեւանում է, աշխատութիւնը քշանում, նա շատ ազատ ժամեր ունի դաշ-

տում արածելու, իր ցանկացած խոտն ուտելու, իր ուզած շուրը խմելու, ոչ ոք նրան չի արգելում, ոչ ոք նրան բեղամաղ չի տնում. առաջևն պէս ամենքն սիրում են նրան, ինքն էլ նրանց է սիրում. սէրը՝ սիրոյ փոխարէն...

Մեռնում է Եւրոպայի էջը ոչ թէ բեռան տակ, ոսկորն ու կաշին մնացած, այլ հանգստութեան մէջ, խոր ծերութեան հասած. նրա վրա ցաւում է տէրը, մանուկները աջատաւում են էջի վրա ու յարգանքով թաղում գիւղից մօտիկ մի փոսի մէջ:

Ահա այսպէս են վարւում եւրոպացիք, ուր յիմար անասուններն էլ խելօք են, իսկ մեզ մօտ մեր խելօքներն էլ յիմարանում են. որովհետեւ մենք չգիտենք նրանց դրաւել, կրթել, խնամել:

Արցունքներ

Յ. Մալխասեան

1

Առաւօտը տեղաշարիս մէջ դեռ պանկած էին, երբ ներս մտաւ հօրեղբայրս և յայտնեց, որ մեր սպիտակ մազեանը զիշերս որձ քուռակ է բերել:

Ուրախութիւնից սիրտս թնդաց: Շտապով հագայ շորերս ու վազեցի դէպի գոմը: Գոմի գուռը բաց անեռն պէս տեսայ նորածինը: Նա աթիւր նման սև էր և փայլուն. ողորկ, կոլոր, սիրուն:

Ուրախութիւնից խելքս կորցրած՝ մօտ վազեցի նրան զրկելու, համբուրելու: Իմ այդ յարձակումից վախեցած՝ նա երկու ոտիւն գործեց և մօտացաւ մօրը:

Մայրը կամացուկ խրինջաց, հոտոտաց ձագուկին, դունչը տաբաւ դէպի նրա գլուխը և կարծես՝ ահանջին ասաց՝ «մի վախիր, դա մեր բարեկամն է», և ինձ թոյլ տւեց մօտենալու:

Ես ձեռքս քսեցի գլխին, բաշին. նա այնպէս նուրբ էր, ինչպէս թաւիշ, այնպէս փափուկ՝ ինչպէս մետաքս. շօշափեցի նրա մէջքը, ոտքերը, փարւեցի վզովը, համբուրեցի դունչն ու երեսը և ստատիկ ուրախացած՝ ելայ գուռս ընկերներին հաղորդելու իմ բախտաւորութեան մասին:

2

Գարուն էր արգէն. ջրերը բարձունքներից թափւում էին ներքե, հախ հարթավայրերում սփռւում, ապա միանալով գետակների ու գետերի հետ՝ դիմում դէպի մայր ծովը: Մառ ու մացառ, խոտ ու ծաղիկ իրենց գլուխները համարձակ դուրս էին հանել: Թրկնքի ամպերը կապանքներից ազատւած՝ արձակ լողում էին երկնակամարում, մերթ կայծում, մերթ անձրեւում...

Կենդանիները մի անսահման խնդութեամբ կայտաւում էին դաշտում տեղերում, վեր-վեր թռչում, կեանք վայելում: Կայտաւում էր և իմ սևաթոյր քուռակը. շարունակ պոսայտներ էր գործում մօր շուրջը, վաղում-վաղվում, էլի մօտենում մօրը, մի երկու ումպ համեղ կաթիլ ծծում ու դարձեալ շարունակում կայտաւել:

Ինչին երբ երեկոններն արօտից գալիս էր գիւղ, ես գնում էի քուռակիս իր մօր հետ տուն բերելու:

Մի օր էլ երբ դարձեալ գնացի նրանց տուն բերելու՝ քուռակս չգաայ իլիսում մէջ, ոչ էլ նրա մօրը: Տխուր տուն եկայ և եզելուչաւայ իլիսում մէջ, ոչ էլ նրա մօրը: Զօրեղբայրս գլուխը կախեց, քիչ մօտ-թիւնը յայտնեցի հօրեղբօրս: Հօրեղբայրս գլուխը կախեց, քիչ մօտ-ծեց, ապա ձի նստեց, գնաց փնտրելու:

Ուշ, շատ ուշ գիշեր էր, երբ ես վերադարձաւ տուն և յայտնեց, որ ոչ մի ահդ չէ գտել, վազն առաւօտ հարկաւոր է աւելի հեռունները որոնել:

3

Ես ամբողջ գիշերը վշտից չկարողացայ քնել. քուռակիս կարօտըն ինձ տանջում էր. կասես, կեանքիս կէսը կորցրել էի: Վերջապէս լուռացաւ և մենք մի քանի հոգով գնացինք պոստելու:

Ես գնացի դէպի հարաւ, անցկացայ մի ձորակ, բարձրացայ մեր գիւղի մօտի սարի գլուխը, ապա թեքեցի սարի քարքարոտ հարթավայրը, որի անունը մինչև օրս էլ «Գայլքներ» է. այնտեղ հակառակեցի մի սպիտակ կէս. ճանաչեցի այն. դա մեր մազեանն էր. նկատեցի մի սպիտակ կէս. ճանաչեցի այն. դա մեր մազեանն էր. միայն նրա նա գլուխը կախած՝ մի կէտում անշարժ կանգնած էր. միայն նրա սպիտակ պոչն էր ծածանւում թեթեւ դարձանային զեփիւռի առջև:

Հասայ: Ես ինձ տեսնելուն պէս մի վշտով խրինջ արձա-կեց և գլուխը նորից կախեց ներքե: Ես աւելի մօտեցայ նրան և տեսայ նրա առջև մի թարմ կմախք. սարսափ եկաւ վրաս, և մի ցնցող սարսուռ անցաւ մարմնիս վրայով. իմ քուռակիս ոսկորներն էին. նրա ուս ամբակներից ճանաչեցի ես:

Կակծից սիրտս մրմուռաց. ծանր վշտով լցւած նայեցի մօրը և տեսայ, թէ ինչպէս անխօս կենդանին այդ ժամանակ հոտոտում էր իր գաւակի մարմնի մնացորդները և աչքերից հեղեղի պէս արտասուք թափում:

Արդէն ուշ էր. ուղեցի նրա բաշից բռնել-տանել տուն, սակայն նա դժգոհ կերպով չարժեց գլուխը. խից բաշը ձեռիցս, ֆոկաց և նորից սկսեց գաւակի մնացորդները հոտոտել, լիզել ու արտասուել:

Հօրեղբայրս երկար որոնելուց, երբ ոչ մի տեղ ոչինչ չէր գտել, քայլերն ուղղել էր դէպի գիւղի հարաւային կողմը: Նա եկաւ, գտաւ ինձ. տեսաւ քուռակի ընկած կմախքն ու արտասուող մօրը, մի քանի րոպէ մնաց արձանացած նայելիս, ապա երեսը շրջեց դէպի ինձ ու հազիւ լսելի ձայնով թոթափեց.

— Խեղճ անասուն. գայլերն են պատառտուել կերել, կմախքը թողել են այստեղ,— ապա լուռ քայլերով մօտեցաւ կենդանուն, ձեռքի թուր անցկացրեց նրա վիզը և քայլերն ուղղեց դէպի գիւղը:

Այն օրւանից մեր սպիտակ մադեանը յաճախ երեկոները տուն չէր գալիս. նրան գտնելու, տուն բերելու համար ես միշտ գնում էի «Գայլքները» և շարունակ նրան տեսնում էի այնտեղ իր գաւակի գերեզմանի վրա արտասուք թափելիս:

Մկների ժողովը

Ա. ԽՍՀՄ-ի ԽՍՀՄ

Մուկը ընկաւ դռնէնդուռ
էլ չը թողեց տուն-կտուր,
Հանել անէլ գեղովի
Զոյերից շուկ, տեղովի,
Կանչեց, բերեց ժողովի,
Թէ ինչ անեն, որ կտուեն
Մի հնարքով ազատեն:
Եկան գեղի շուկը,
Երկար բարակ պոչերը

Մասնակցեցին խորհրդին,
Մի մուկ խօսեց իր հերթին.
— Լսէք, մկներ, ցեղակից,
Զուռիմ որդի, կողակից,
Ես մի անտէր ծելուկ եմ,
Բայց պատուաւոր մի մուկ եմ.
Պակսեց ուժը իմ ստի,
Պէտք է մեռնեմ անօթի.
Սոֆն է չօքել դռանը,

Մի, այն կատուն, Մառնը,
Մտից սառեւում, տաղ անում.
Մուկ է տեսնում, վաղ անում.
Բռնում գլխից, կախ անում,
Թաթով տալիս, խաղ անում,
Ուտում, քէֆը չաղ անում,
Էսպէս գուլում ու կրակ,
Դեռ աչքերն էլ չուխտ ճրագ.
Բայց թէ ագնի մեր ցեղը
Կորչելու չէ դուր տեղը.
Ցան էլ ունի իր գեղը:

Այ, բերել եմ ես մի զանգ,

Մուկ-ծընգոց,

Մէջը զնգոց.

Կտուի զգից մենք կախ տանք,

Որ ինչքան էլ օրօրայ,

Որ ինչքան էլ շորորայ,

Մտից սառեւի, տաղանի,

Գալն իմանանք գազանի:

Է՛, զանգը մի կախ անի.

— Այո, դու.

«Այլն տանի».

— Բայց, դու.

«Բայցն կախէ».

— Զայո, դու.

«Զայլն կաղ է».

— Մտո, դու.

«Մտոն կարն է».

— Փառ, դու.

«Էդ էլ խիղճ է».

— Համբ, դու.

«Ես տկար եմ».

— Զամբ, դու,

Ասեմք տարայ,

Բա որ կատուն գայ ինձ վրէժ:

— Բտոն, Խտոն, Թոն մէկից

Բռնեն կատուն քամակից:

Է՛նչ է խօսում չոր զանգը.

Լաւ է դու տար էդ զանգը.

Էլ ինչ Բտո, ինչ Փառան:

Զստաց Բտոն ճառըստան:

— Լո՛ւ յոնգուգն.

Կոտուիք դուք.

Վախկոտներդ ես թաղեմ.

Ճառ անեմ, թէ՛ զանգ կախեմ,

Գոչեց շուրջ,

Բաշեց պոչը:

Մալորի ծառի վրա

Շ. Տիր-Նիկողոսեան

Մալորը կանել էր իրիկնադէմ էր. Երեխան ելաւ ծառը սալոր ուտելու. Բարձրացաւ ամենաբարձր ճիւղերից մէկի վրա և սկսեց քաղել կատունացած, կարմրիւ տաղ, ճեղքւած քաղցրահամ և սալորները. Երբէք այդչափ վերէ չէր բարձրացած. Կանգնել էր սալորների ճիւղի վրա, որ եթէ մի զօրեղ շարժում անէր, պիտի կտուրէր անդամաւ:

Մառի վրա կար ագռակ մի բուն, որի մէջ գտնւում էին նրա

ապեղ ձագուկները: Նա կանգնած էր ագուակի բնի տակ:

Յոնկարծ երեխան նկատում է, որ հարիւրաւոր ագուակներ զանազան կողմերից կռաւելով՝ գալիս են դէպի սալորի ծառը: Սալորենին, որ լուսաւորւած էր պայծառ արևի ճառագայթներով, մի ակնթարթում մթնեց:

Սե. օճ ագուակները հաւաքւեցին գլխին, նստոսեցին սալորենու ճիւղերի վրա և սկսեցին կատաղի կերպով կռաւել, լայն-լայն բաց ու խուփ անելով իրենց կտուցները:

Նրանք իրենց տեղերում չէին կարող հանգիստ մնալ, թռչում էին մի ճիւղից միւր, պտոյտներ էին անում երեխայի գլխին, մօտենում էին այնչափ, որ նա զգում էր թէ ինչպէս նրանց թււերը դիպչում էին իր մազերին: Մի քանիսը, աւելի յանդուգները շեշտակի յարձակում էին վրան ու քիչ էր մնում աչքերը հանէին:

Երեխան խկոյն հասկացաւ պատճառը: Այդ ագեղ, չարագուշակ թռչունները եկել էին ազատելու երեխայից իրենց ընկերոջ բունը, որին զնտելու մասին նա ամենևին չէր էլ մտածել:

Նա յուզւած է, նա թոյլ է, մենակ, իսկ թշնամիները կատաղի ու բողբոջ:

Շարժում է ճիւղերը: Ագուակներն աւելի դայրացած՝ մի փոքր հեռանում են, բայց մինչև նա մի քայլ կանխ գէպի ներքև, մինչև կրքոնի մի հաստատուն ճիւղ իջնելու համար, նրանք աւելի ևս կատաղած, աւելի ևս բարձրաձայն կռաւելով՝ յարձակում են վրան և աշխատում են կամ գլուխը կտցածարել, կամ աչքերը ծանել:

Օգնութիւն չի կանչում, հեռու են, նրան չեն լսիլ: Աշխատում է ինքը դիմադրել, շարժում է անցագար ճիւղերը, միակ միջոցը, որով կարող է պաշտպանւել:

Բարակ, վառնգաւոր ճիւղեր բռնելով իջնում է, առանց նայելու, թէ ոտն ուր է դնում բնագոյաբար: Նրա հայեացքը շարունակ վեր է սկզբում:

Թոյլ, բարակ ճիւղերը կտաւաւում են անգագար ոտի տակ, քիչ է մնում վայր ընկնի, սակայն փոքր առ փոքր իջնում է:

Աշխատում է ոչ մի շարժում չանել դէպի ագուակ բունը, իսկ յարմար ճիւղերն այն կողմն էին գտնուում: Ագուակների կոցահարած տերեւները, նուրբ ճիւղերն անձրևի պէս գլխին են թափ-

ւում, թշնամիների դայրոյթը գազաթնակեալն է հասել:

Վերջապէս այգովէս իռիւ մղելով՝ կտրողանում է իջնել այնքան, որ հասնում է հաստ և տմուր ճիւղերին և ապա արագուստ թեամբ իջնում մի ճիւղից միւր:

Ագուակների դայրոյթն էլ փոքր առ փոքր շիջեց: Նրանք իրանց բունը միջի թռնկազին ձագերով ազատւած տեսան և պաշտպանութեան եկած հարիւրաւոր ագուակները սկսեցին ցրել իրենց հեռաւոր բները և աւելի քուր ագուակների իրենց յաղթութիւնը:

Երեխան ծառի կիսից թաւա ներքև գունատ, յոգնած, զոգում էր ամբողջ մարմնով և ագուակների կռուցը դեռ հնչում էր նրա ականջում:

Դողդոջուն սառնելով վազեց դէպի մայրն և առաց:

«Մայրիկ, ագուակներն աչքերս հանում էին»: Նա ընկաւ մօր գիրկը և սկսեց սաստիկ լալ:

Ճ Ա Ճ Պ Ո Ւ Կ

Տուրգենև

Որոից վերադառնալիս՝ անց էի կենում մի պարտէզի միջով: Շուես վազում էր իմ առջեից:

Նա յանկարծ էր քայլերը փոքրացրեց և սկսեց կամայ ու զգոյշ առաջ գնալ, կարծես որսի հոտ էր առել:

Ես նայեցի ու փոքր ինչ հեռուն, ճամփի վրա տեսայ մի փոքրիկ ճնճղուկ, որի կտուցի շուրջը գեղին էր դեռ, իսկ գլուխը ազլամաղով ծածկւած: Նա ընկել էր բնից ու անշարժ պառկել էր մի այնտեղ ու անօգնական, հազիւ գուրս եկած փոքրիկ թևերը փռած:

Երբ շունս ծանրաքայլ մօտենում էր նրան, յանկարծ մօտակայ ծառի վրայից մի մեծ, սև կրծքով ճնճղուկ, քարի պէս ցած նետւեց, ընկաւ ուղղակի շունս առաջը և յուսահատ ու ծղրբաւորով միւրեց, ընկաւ անգամ թաւա դէպի շան դռնը: Նա յարձակում էր, որ երկու անգամ թաւա դէպի շան դռնը: Նա յարձակում էր, որ փրկի, պահպանի ճագին... Բայց նրա փոքրիկ մարմինը զոգում էր սարսափից: Նրա ծղրբաւոր կատաղի էր: Նա ուժից ընկնում էր: Նա իրան զոգում էր:

Ինչ անողին հրէշ պիտի երեւար նրա աչքին շունը... Բայց և

այնպէս նա նստած միայն չկարողացաւ բարձր ու անփափաճ ճիւղին... Նրա կամքից աւելի զօրեղ մի ուժ մղեց նրան վայր...

Շունն կանգ առաւ. ետ քաշեց... Նրանի նա էլ ճանաչեց այդ սուժը:

Եւ շտապեցի շարժւած շանս ետ կանչելու և հեռացայ՝ զգալով մէջն մի պատկառանք դէպի այդ փոքրիկ թռչունը:

Այն, մի ծիծաղէր. եւ պատկառում էի այդ փոքրիկ հերոս թռչնակի առջև, նրա սիրոյ ուժի առջև:

Փերի արծիւը

Դոստաւսկի

1

Մեր բանտն էին բերել մի վիրաւոր արծիւ: Բոլոր բանտարկեալներս շրջապատեցինք նրան: Չէր կարողանում թռչել. աջ թևը կախ էր ընկած գետնին, մէկ ոտն էլ մնասել էր: Թռչունը կատաղի հայեացք էր ածում շուրջը, դիտում էր հետաքրքիր ամբողջ և բաց էր անում իր կեռ քիթը, միշտ պատրաստ թանկ ծախելու իր կեանքը:

Նրբ բոլորն էլ նայելուց կշտացան ու սկսեցին ցրւել, նա կալալով, մի ոտի վրա ոստոստելով և առողջ թևը թափ տալով, քաշեց բանտի բակի ամենահեռաւոր ծայրը և այնտեղ կուշ եկաւ անկիւնում:

Այդտեղ նա ապեց մօտ երեք ամիս և այդ ամբողջ ժամանակը դուրս չեկաւ իր անկիւնից:

Սկզբում յաճախ էին գալիս նրան նայելու և զրգում էին շանը նրա դէմ: Շունը գազազած վրա էր ընկնում, բայց վախենում էր շատ մօտենալ: Արծիւը հպարտ ու վայրագ, վիրաւորւած արջայի պէս, կծկւած իր անկիւնում, դիտում էր հետաքրքիր այցելուներին:

Սկզբում նա ուտել չէր ուզում, մի քանի օր բան չառաւ բերանը. վերջը ուտում էր, բայց ոչ մեր ձեռքից, ոչ էլ մեր ներկայութեամբ: Նրբ տեսնում էր մօտը մարդ չկայ և համոզւում էր, որ մենակ է, մի քանի քայլ հեռանում էր իր անկիւնից և կաղալով անցնում էր պարսպի տակով, մի քսան քայլի չափ, յետոյ

զատնում էր ետ, նորից էր գնում, նորից ետ գալիս, կարծես զբօսնելիս լինէր: Բայց հենց որ հեռւից նկատում էր մէկին, իսկոյն կաղալով ու ոստոստալով շտապում էր իր տեղը և գլուխը ետ գցած, կտուցը լայն բաց արած, պատրաստւում էր կռիւ: Ոչ մեր քաղցր խօսքերը, ոչ մեր փաղաքշանքները չէին մեղմացնում նրա սիրտը:

Մենակ ու չարացած սպասում էր նա մահաւոյն, ոչ ոքի չհաւատալով և ոչ ոքի հետ չհաշտւելով:

2

Չգիտեմ ինչպէս, մի օր էլ յանկարծ բանտարկեալների մէջ միտք ծագեց, թէ հարկաւոր է նրան բաց թողնել:

— Թէ սատկելու է, թող բանտում չստակի, — առում էին մի քանիսը:

— Ի հարկէ, ազատ ստփոր, անկախ թռչուն է, բանտին չի ընտելանալ, — պնդում էին միւսները:

— Մեզ նման չի, — աւելացրեց մէկը:

— Բան ասիք. առ հօ թռչուն է, իսկ մենք մարդ:

— Արծիւը, ախպէր, անատանների թագաւոր է:

Ճաշից յետոյ, երբ աշխատանքի գնալու զանգը տւին, բանտարկեալներս արծիւն առանք միասին: Նրան գրկողը պինդ սեղմել էր կտուցը, որովհետեւ սատակ դիմադրում էր և ուզում էր գլուխը ազատի: Հասանք մի բարձր տեղ, ամենքս էլ հետաքրքրութեամբ կամենում էինք տեսնել թէ ուր պիտի գնայ արծիւը: Զարմանալի բան. բոլորս էլ մի բանով բաւական էինք, կարծես մենք էինք ազատութիւն ստանում...

— Սրան տես, է. անպիտանին բարութիւն եմք անում, դեռ կծում էլ է, — առում էր նրան տանող բանտարկեալը, գրեթէ սիրով սեղմելով թռչունին:

— Դէ բաց թող — կանչեց մէկը:

— Ազատութիւն տուր, իսկական ազատութիւն, — աւելացրեց

մի ուրիշը:

Արծիւն բռնողը նրան գցեց մեր բարձրութիւնից ցած, դէպի մեր ոտքերի տակ տարածւող դաշտավայրը:

Աչնաւ վերջերն էր, օրը ցուրտ և մռախլապատ: Քամին սուլում էր մերի դաշտերի վրա և խշխշում էր դեղնած ու չորացած,

փշոտ ու վայրի խոտերի մէջ: Արծիւը սլացաւ ուզիդ, թափ տալով
հիւանդ թեւ և կարծես շատաւ որ մեղանից հեռանայ՝ ուր որ էլ
լինի: Բանտարկեալները հեռաբերբուրեմամբ հետեւում էին թէ ինչ-
պէս սեխն էր օտլիս նրա գլուխը չորացած խոտերի ֆօնի վրա:

— Մտիկ, է, — մտածկոտ արտասանեց մէկը:

— Ո՞նց է փախչում, — աւելացրեց միւսը:

— Իսկի ետ էլ չի նայում:

— Չլինի դու կարծում էիր, նորից ետ պիտի գայ ու շնոր-
հակալութիւն յայտնի, — ծաղրեց մի ուրիշը:

— Հապա՛, սրան ասու՛մ են ազատութիւն...:

— Ազատութիւնը լաւ բան է:

— Է՛լ չի երեւում...:

— Ի՞նչ էք կանգնել: Մարշ, — կանչեցին մեզ սւգեկցող պահա-
պան զինուորները. և բոլորս լուռ քարշ եկանք գէպի մեր տաժանա-
կիր աշխատանքը:

Արծիւն ու ճիճուն

Ս. ՄԱՏԱՐԻՅԱՆ

Հսկայ թևերը լայն-լայն տարածած՝
չզօր արծիւը ուզոյց էր թռիչք
Դէպի բարձրաբերձ լեռներ սեպացած,
Դէպի անսահման կապուտակ երկինք:
Երկար սաւառնեց նա խիստ ամպերում,
Բանի ոյժ ունէր զօրեղ թևերում,
Ու վերջ ի վերջոյ՝ յոգնած ու դադրած՝
Նա նստեց հսկայ մի լեռան կրճքին,
Որի գագաթը մինչ երկինք հասած՝
Սարսափ էր ազդում վերև նայողին:
Նստեց նա հանգիստ, անվախ, անվրդով
Սև շուրջը դռնոց հայեացք ձգելով,
Իր արքայական ձայնովն անեղ
Որոտաց ուժգին. «Մենակ եմ այստեղ,
Մենակ ու ազատ այս լեռան վերայ,
Որպէս քաջայագթ լիազօր արքայ

Իմ գոնն է անհուն այս երկնակամար,
Որոտ ու ամպեր — ոտքիս պատառնալան.
Ո՛վ կայ աշխարհում փառքիս հաւատար,
Ո՛վ կարէ հասնել գահիս բարձրութեան»:

— Ե՛ս...

Հաւեցաւ յանկարծ մի ձայն թոյլ, բարակ,
Մեծապանծ թըռչնի հենց օտներէ տակ.

— Էս՝ անձրեային ճիճուն աննշան:

— Շի՛նչպէս, դու այստեղ, իմ գէ՛մ յանդիման:

Սոս ինձ շուտով, ճիճուն անպատկառ,
Յրաեղբից դու այս ամպերին հասար»...

— Այն ներսած ձանձից, որտեղ այժմ դու

Ջրզուում ես անգամ հայեացք ձգելու:

— «Թայց ի՞նչ հնարքով դու, միջատ շնչին,

Հասար իմ անհատ ամպազարդ գահին.

Սոս, պատմիր ինձ, ի՞նչպէս, ի՞նչ կերպով»:

— Ինչպէ՛ս. — սողալով, արծիւ, սողալով:

Նապաստակի մահը

Է. ՍԻՏԵՆ-ՏՈՒՆԵՆ

Նապաստակ մայրն ու իր որդին ձմեռնամութի մի ցուրտ ու
քամի օր գնացին լճի հարաւային ափը, մոտան ցախակոյտերէ տակ
և մի կերպ տեղաւորեցին այստեղ. Սյուր այդտեղ էին դիշերելու:
Գամին աւելի ու աւելի սաստկանում էր. ցուրտն էլ միւս
կողմից էր ուժեղանում. կէս դիշերին ձիւն եկաւ: Բուք ու բորան
սկսեց:

Այսպիսի մի դիշեր բոլորովին յարմար չէր որսի համար, սակայն
պառաւ աղւէսը տանից դուրս էր եկել և թփերի արանքով գալիս
էր դէպի ցախերը. յանկարծ նապաստակի հոտ զգաց. մի բուլէ
կանգ առաւ, յետոյ սկսեց գաղտագողի առաջ գնալ դէպի ցախա-
կոյտը:

Բուքի ձայնը նապաստակը էր աղւէսի համար, նա բաւական
մօտեցաւ նապաստակներին. բայց տերևների խշխշոցը զարթեցրեց
մայր-նապաստակին: Սա ըփօց որդու բխիւրը և երկունք էլ ոտքի

ելան: Աղւէսը վրաները նետուեց, բայց թոքէջը անյաշող էր, մայր-
նապաստակը փախաւ, աղւէսը ետեկից ընկաւ:

Նապաստակը մի ճանապարհ միայն ունէր իր աւջև-նա
սրացաւ ուղղակի քամուն հակառակ, կտրեց ճանիւղը. նապաստակը
մի քիչ էլ առաջ անցաւ և հասաւ լճի ափին: Այստեղ էլ ընա-
րութիւն չկար: Նա անցաւ բարձր եղեգնուտի միջով և մէկ ցառ-
կումով նետուեց խոր ջուրը: Աղւէսը ետեկից թռաւ, բայց ջուրը
շատ սառն էր, միջից դուրս եկաւ:

Նապաստակն արագ լող տաւ գէպի գիմացի ափը: Բայց դէ-
մուգէմից փչում էր սաստիկ քամի. կարճ, սառցապատ ալիքները
ծփում էին նրա դիմի վրայից, ջուրը լցւած էր ձիւնով, արը խոն-
գարում էր նապաստակի ճանապարհը. փրկարար ափի մուգ գիծը
անջան հեռու էր:

Ականջները ամուր սեղմած մէջքին՝ նապաստակը արագ լող
էր ապիս: Բայց շատ դժուար էր այդքան երկար լող տալ սառը
ջրի մէջ. նապաստակը հասել էր համարեա լճափի եղեգնուտին, երբ
բղացող ձիւնի մի հաստ շերտ ճանապարհը կտրեց: Բամբին ունում
էր մերձաւոր ափին սոված աղւէսի պէս և այդ ունոցը զրկում էր
նապաստակին ուժից և կորովից: Նապաստակը ձիւնը ճեղքել չկա-
րողացաւ, և ջուրը նրան ետ-ետ տարաւ գէպի լճի խորքը:

Նորից լող տաւ, բայց գանդաղ, շատ դանդաղ. երբ նա հա-
տաւ նորից եղեգնուտին, նրա մարմնի անդամները կոնկաւնել էին,
ուժերը սղառել, քաշաբի սիրտը թոյլ էր բարախում: Աջողութեամբ
անցաւ եղեգնուտի միջից, բայց երբ հասաւ պատասաւող բոյսերին,
ուժերը գաւաճանեցին, շարժումները սաստիկ թաւալացան. շուրջը
սառուց էր հաւաքւում:

Մի քանի րոպէից յետոյ նրա ցրտաւոր թաթերը դադարեցին
շարժելուց. Թաւամաղ դնչիկն այլևս չէր ցնցւում. նրա անուշ շա-
գանակագոյն աչիկները յաւիտեան փակւեցին:

Նապաստակները

Ար. Խնկոյեան

Նապաստակները տաքող ջեղով
Անառի մէջ արին ծոգով:

Ծ. Ժողովում մի ծեր Շլդիկ
Ասաւ. «Էսէք, մեծ ու պատիկ».

Շունը հաշէ,

Բամբին փչէ,

Ամուր գոռայ,

Մուկը ճըռայ,

Մեր էս ցեղը,

Հա կը դողայ,

Էսպէս աղբել չի կտրելի

Էս աշխարհում չտրեքով լի.

Չտրն ու բարին աշխարհի հետ,

Թողնենք դիմնը, լցւենք մի գետ:

Շլդիկները՝ ոչ այս, ոչ այն,

Ելան ընկան մահի ճամփան.

Հենց որ եկան գետին մօտիկ.

Էն գորտերը, մեծ ու պատիկ,

Խոռնիրուսը

Ընկան ջուրը:

Իսկոյն այդտեղ մի այլ Շլդիկ՝

— Դարձէք, կանչեց, պապիս որդիք,

Էլ մի կախէք ձեր թթերը,

Մեզնից վախկոտ են գորտերը:

Առկեցի մահը

Վ. Փափագեան

1.

Մեր ֆուրգոնը կանգ առաւ ուղիղ երատի ափին: Ծած իջանք:
Բեռները բոլոր իջեցրին, մեր ծառայ Ստեփանը մեծ կորպուսը
փոսեց գետին, մայրս սփռոց բաց արաւ և նստեցինք ճաշի:

Առաջին որ կէսօրից յետոյ միայն պիտի անցնէինք:

Ճաշը վերջացնելուց յետոյ մենք — երեխաներս գետափ իջանք
և գննել սկսեցինք եղերքին կաած ինչ որ նաւ: Սա մի խոշոր տա-
փակ արկղ էր. ուղղակի սնդուկ, չորս կողմը փայտէ ցանկապատ

շինած: Մի երկար ձող էլ—պէտք է որ թիակը լինէր—արկղի մի-
ջեց պարզաւսմ-գնում էր և խրւում շուրջ:

— Լաւա է, հասկացրեց մեզ հայրս, որ մօտ էր եկել:

— Դրանով էինք միթէ անցնելու: Այդ ջրոտ, ցեխոտ ու
լպրծուն յառակի վրա էինք հաւաքուելու: Իսկ մեր ֆուրգօնը, ապ-
րանքը, էրէրը:

— Կը տեսնէք,—ժպտց հայրս—բոլորն էլ կանցնեն: Գնացէք
առ այժմ գետափից հեռու: Մի մօտենաք ջրին: Այստեղ փոքր
փլում են յանկարծ: Իսկ եթէ ջուրն ընկաք, էլ չէք ազատուիլ:

— Կը խեղդւենք:

— Եւ քնչպէս... ասաց Ստեփանը.—այ, այսպէս կը խրւէք
ջրի մէջ... (ու ձեռքերեց), յետոյ՝ զօլ-զօլ-զօլ... ջուրն ու ցեխը
կը լցւի փորներդ ու վըզզ... ջրի տակը: Մէկ էլ էն կը տեսնէք՝
որ ծովը էք հասել:

— Իբրեւ որ, քնչ ցեխոտ է:

— Կարմիր ցեխ է:

— Կասես արիւն լինի... լերդ ու հողախառն արիւն:

2

Մի փոքր ժամանակից յետոյ մեզ մօտ —ափն եկան նոր հիւրեր:
Դասն-երեսուն ոչխարներ էին դրանք: Փռչոտ, աղտոտ, յոգնած
ու գլուխները կտխ՝ խեղճ անասունները կիտւեցին եղբրքին, կպան
միմեանց ու սպասեցին:

Կային նրանց հետ նաև երկու խոշոր շներ: Բայց ինչպիսի
շներ: Մանուաւոր մէկը, որ ածագին, մի հորթի չափ էր, բրդոտ,
արիւնաւոր աչքերով և սև, մեծ մոուրթով:

Նրանք էլ յոգնել էին: Լեզուները կտխ՝ հասան թէ չէ, շնթու-
կեցին և աչքերը փակ՝ մնացին:

Երկու թուրք հովիւներ էին հօտը բերողները: Երկու ահագին,
չէկ փոփախներով սևադէմ մարդիկ, որ եղկար ցուպերովը մի կէ-
տի վրա ժողովեցին ոչխարներին և իրենք էլ նրանց կողքին՝ փըռ-
ւեցին գետին:

Սկզբում մեր շնիկ Առլէզը զարմանքից ոտանեց, տեղն ու
տեղը քարացած՝ նայում էր նորեկներին: Յետոյ, երբ նստել էինք—
սկսեց մոռալ, վիզը ցցեց ու մի փոքրիկ «համ, համ» նետեց դէ-
պի շները: Իսկ երբ ամենքը տեղաւորւել էին, էլ չհամբերեց, մի
քայլ առաջ գնաց և բաւական քաջ ձայնով հաշեց.

— Համ, համ, համ...

Դամփոները աչքերը կիսովին բացին, մի բոպէ զննեցին փոք-
րիկ յանդուգնին, յետոյ լուռ՝ էլի փակեցին:

Առլէզին քաջալերեց այդ լուռթիւնը: Երկու քայլ էլ առաջ
գնաց, նայեց նրանց և դարձեալ՝

— Համ, համ...

Դամփոները և ոչ իսկ մոուրթին շարժեցին:

Այն ժամանակ Առլէզը քաջաբար մօտ գնաց և առաջին դամ-
փոնից ուղիղ մի քայլ հեռու՝ լարւեց ոտքերի վրա: Միաժամանակ
նա կատարելապէս պատրաստւեց ետ նետուելու և փախչելու, եթէ
յարձակում կրէր:

Այդպէս, զլուլը առաջ պարզած, բաւական երկար ու ընդ-
հատ՝ հաշեց: Հաշեց ու լռեց, դարձեալ առաջ գնաց, ետ քաշւեց,
սկսեց մի քիչ մօտենալ շան մոուրթին, մի քանի «համ» նետել դէ-
պի նա և... վերջապէս լռեց:

Երևի ամաչեց իր շատախօսութիւնից:

— Ետ մի կանչէք, պատուիրեց հայրս.— Առլէզը ծանօթանալ է
ուզում իր հսկայ ազգակիցների հետ:

Առլէզը բոլորովին մօտեցել էր դամփոնին, հոտառում էր նրա
մեծ ալանջները, թաթերն ու մոուրթը:

Դամփոն էլ աչքը բաց էր արել և հետևում էր շնիկի շարժում-
ներին: Մինչև անգամ քիչ էլ պարզեց սև դունչը դէպի նա և մի
քանի բոպէ հսկան ու թզուկը լուռ, աչք աչքի, մոուրթը գրեթէ մը-
ռութի՝ պոչները սկսեցին բարձրամարտը շարժել և անձայն խօսակ-
ցել:

Ծանօթացել էին: Առլէզի պոչը աւելի աշխոյժով էր երեւում:
Յետոյ յանկարծ բարձրացրեց նա իր առջևի թաթերը և դրու գամ-
փոնի հաստ վզին:

Նրանից յետոյ նա անցաւ միւս կողմը: Այնտեղ միւս շան
հետ էլ ծանօթացաւ և այնուհետև երեք շները մտերմաբար մի-
մեանց կողքի նստած՝ սկսեցին խաղաղ կերպով իրարու պատմել՝
ով գիտէ ինչ հետաքրքիր բաներ...

3

Գործերն այս զրուրթեան մեջ էին, երբ լաստը վերադարձաւ
մեզ տանելու:
Նստեցինք բաւական վախժիւնով: Մշակներն ու լաստավարը

ներս տարան մեզ ու մի որոշ տեղ նստեցին կարպետի վրա: Հայրս ու մայրս խօսիւ պատուիրեցին՝ տեղներէցս չշարժուել:

Այնուհետեւ լսատալարը հօրէցս իրաւունք խնդրեց ոչխարների հօտն էլ մեզ հետ անցկացնելու:

Տեղ կար: Ի մեծ ուրախութիւն Ասլէզի, ոչխարներին ու շներին բռնեցին և ժողովեցին մեր կողքին:

Ոչխարները քիչ իրանեցին, առաջնորդ երկու այծերը պողե-բով փարձեցին գէմ դնել, բայց երբ լստար շարժեց, կանգնած մնացին և մինչև անգամ վախից սկսեցին դողալ:

Այծերը միայն հանդարտ չէին մնում: Տեղները նեղ էր: Այս-այն ոչխարին էին մղում, անցնում էին ուրիշ կողմ, երբ շուրը տեսնում էին—խրանում էին, ետ-ետ գնում և ամենքին նեղու-թիւն առնու:

— Հանգիստ կացէք, անիծածներ: — ձեռքով խփեց նրանց հովիւ-ներից մէկը:

Բայց երբ լստար հոսանքի մէջ մտաւ ու սկսեց պատռել և անցնել, և երբ ջրերը ելան ու պայթել սկսեցին լստարի կողերի վրա—այծերը աւելի գգնեցին:

Մենք ասեա—վախից կծկւել՝ իրար էինք կպել:

Մօրս աչքերի մէջ էլ սարսափ էր նկարւած: Գրկել էր մեզ ու նստել:

— Մի նայէք ջրին մի նայէք... մոմոում էր նա:

Հանգիստ ու անվրդով էին միայն թիակի վրա ընկած լստա-վարը, հովիւները, այլ և շները:

Իսկ Ասլէզի տրամադրութիւնը զւարթ էր նոյն իսկ: Ընկեր-ների հետ խաղաց քիչ, իրան մէկ մէկ մօտ եկող ոչխարների վրա հաշեց քաշարար ու ետ մղեց, լեռոյ մինչև անգամ սիրտ ունեցաւ յարձակել ու գոռալ լստարի կողերը ծեծող ջրերի գէմ:

Իմ քնջ Ասլէզ...

4

Հենց այդ միջոցին էր, որ մի սարսափելի բան տեղի ունեցաւ:

Չեմ յիշում, լստար արդեօք ջրի հոսանքից շատ ծուռեց, թէ ոչխարները երկիւղից խանուեցին իրար: Այսքանը միայն մտաբե-րում եմ, այծերը սկսեցին սաստիկ գծութիւններ անել: Մասն ոչ-խարների մէջ, ճղեցին նրանց խումբը, գլուխներն իջեցրած: պողերը գէմ աւած՝ մօտեցան մեզ...

Հովիւներից մէկը վրա հասաւ, բռնեց մի այծի եղջիւրներից և ետ քաշեց, բայց միւսը շուտ եկաւ և վաղեց դէպի շները:

Ասլէզը, որ հաջում էր ոչխարների վրա, այժմ դարձաւ գէպի այծը և կատաղի կերպով լարեց գէմը:

Այծը գլուխը դէմ աւաւ և փարձեց մի լաւ ծեծ տալ փօքրիկ բարկացկոտին:

Ասլէզը տեսաւ որ կատակ չէին անում, սաստիկ վախեցաւ սուր պողերից, ետ-ետ քաշեց՝ առանց ձայնը կտրելու: Այծը վրա քայլեց, Ասլէզը ետ դնաց և յանկարծ...

Ցանկարծ լստարի բացւածքից դուրս ընկաւ ու դնդակի նման գլուխը պզտոր դետի մէջ:

Ափին մօտ էինք, բայց շուրը դեռ խոր էր, բաւական խոր:

Մի սոսկալի ճիշ բարձրացրինք ամենքս: Լստալարը շփոթեց ու մեզ նայեց. հովիւները գէպի շուրը կոպցան:

— Փղնեցէք, կանչեցի ես: — Ասլէզը շուրն ընկաւ:

Բայց ոչ ոք տեղիցը չշարժեց: Ո՞վ սիրտ կանէր շուրը նեա-ւել. այդ կատաղի, պզտոր գետը, որի մէջ դժւար թէ կարելի լի-նէր լող աւել:

Եւ շուրը տանում էր, ընկղմում իմ խեղճ Ասլէզին:

Մնաձայն, պզտոր շուրը կուլ տալով, փոքրիկ սաները վեր ու վար անելով՝ փորձում էր նա լողալ, հոսանքին դէմ դնել, կառ-չել մի բանից, գլուխը բարձր բռնել... Բայց լստարի շարժումներն իսկ մնաւում էին նրան, ջրի կոյտեր մղում գէպի նա ու ծածկում ամբողջովին:

— Ազատեցէք շնիկս, ձայնում էի ես սրան-նրան դարձած ու աղաչելով: — Հայրիկ, ազատիր Ասլէզին... Մայրիկ...

Միւս եղբայներս ու քոյրերս էլ էին աղաչում:

— Ափսոս, — ասում էր հայրս, — ով կարող է մանել գետը. շու-րը կը քշի մանողին... Խեղճ Ասլէզ, դժւար թէ ազատուի:

Ու ամենքս լալիս էինք, լալիս և նայում թշաւ ջնիկի յուսա-հատ ջանքերին, ընկղմել-եխելուն, թաթերի ցնցումներին:

Հովիւները նոյն իսկ յուզւած՝ նայում էին:

Իսկ գամփռերը՝ Ա՛հ, նրանք... Պետք էր մէկ տեսնել նրանց:

Վեր էին թռել, կատաղի հաշոց սկսել, վազում էին գէս ու գէն, օռնում, ամենքիս մօտենում, խղճալի, օդութիւն ուզող հա-յիացքներով մեզ նայում...

Հաջում և իրեն կտրտում էր մանաւանդ նրանցից մէկը. այն
Խոշոր, Կորթի մեծութեամբ դամփուր:

Աչքերը թրջել էին: Արտաւում էր կարծես: Հայեացքը փոխ
ի փոխ անձնքիս էր դարձնում և թւում էր թէ ասում էր.

— Գութ չունիք, ինչո՞ւ էք կանգնել. միթէ պիտի թողնէք կոշի
չի այդ փոքրիկ սիրուն արարածը...

Իսկ լուսար գնում էր, Աուէղին էլ ջուրը հեռացնում էր և նա
այժմ թաթերն անգամ շարժել չէր կարողանում:

Թուլացել էր, խեղդւում էր...

Եւ անա այդ ժամանակ յանկարծ գամփուներից մեծը կատաղի
կերպով հաշկեց ու ջուրը նետուեց:

Զարմանքից գոռացին ամենքը: Լաստափարն իսկ թողեց թիա-
կը. հոգիները գունատուեցին և բարկացած՝ սկսեցին կանչել.

— Բարօ, ետ, ետ դարձիր...

Բայց Բարօն մեծ ուսուռներով լողում էր դէպի Աուէղը, դը-
նում էր նրան օգնութեան:

5

Լաստը արդէն ափին էր հասել. չւանը նետել էր և կպչում
էր ցամաքին:

Այնտեղ, եղբրքին երևացին բազմաթիւ ուրիշ մարդիկ:

Լսել էին մեր ձայնը, տեսել էին եղածը և զարմանքով ու
սրտատրոփ հետևում էին գամփուին:

Հերոս շուն: Ինչպէս լողում էր անընդհատ, մանում էր ջրի
տակ, եմում. միւս կողմից էլ հաջում էր. կարծես ուզում էր իմաց
տալ խեղդողին, սիրդ առ ու տեսլ.

— Քանի կաց, գալիս եմ անա...

Եւ գնում էր. Պիտի հասնէր անշուշտ:

Ափն իջանք: Լաստը ետ դարձաւ, իսկ մենք ջրի եղբրքին սպա-
սում էինք Աուէղի ազատուելուն:

Բարեբախտաբար շնիկը գուրս էր ընկել հոսանքից և ջրի ծը-
փումներից մղւում էր դէպի եղբրքը:

Դամփուը հասաւ նրան շուտով, մի վերջին ուստում էլ գարծեց,
մի ուրախ հաշոց էլ արձակեց և բերանովը բռնեց շնիկի վզից:

Ափի վրա եղած մարդիկ ոգևորւած՝ կռացել էին դէպի ջուրը
և զոռում էին:

— Հա այդպէս, աղբն, քանի եղիր, լողա... Այս կողմն արի,
էլի մի քիչ ոյժ... Կեցցես...

Իսկ Աուէղը այլևս չէր շարժւում: Թաթերը երերուն, մարմինը
թուլացած և ջրաթաթախ գալիս էր՝ գամփուի բերանի տակից կախ-
ւած...

Այնուհետև մնում էր քիչ տեղ: Մի երկու ճիգ ևս — և հոգի
շունը ափ դուրս եկաւ, Աուէղին դետին դրեց և թաթից իր վրայի
ջուրը:

Յետոյ, երբ մենք Աուէղով էինք զբաղւում, շուրջը նայեց,
զարմանքով դիտեց իրեն շրջապատող ժողուն մարդկանց, լուռ հե-
ռացաւ, միանալու զնաց իր հօտին:

Մենք զբաղւած էինք Աուէղին ուշքի բերելով:

Աուէղը սակայն չաղբեց: Մի քանի ժամ յետոյ մի քանի ցըն-
ցումներ դործեց և երբ մեր ֆուրգոնը պատրաստ էր նստից մեզ
տանելու — մեր ձեռքերի վրա փչեց իր վերջին շունչը:

Երասխի ափին, աւազներէ մէջ մի փոս փորեցինք, Աուէ-
ղին այնտեղ թաղեցինք, լացինք վրան ու մեկնեցինք...

Մարդկութեան քարեկամներ

Գորուծով-Պատագով

1

Ալպեան Սէն-Բեռնար լեռան ստացապատ կիրճերի և վիհերի
միջով ձգւում է մի ընդարձակ լեռնանցք:

Սէն-Բեռնարի լեռնանցքը անվտանգ է ամառը միայն, պարզ
եղանակին. իսկ ձմեռը, փոթորիկի միջոցին, երբ լեռան հազար ու
մի փոսերը և ճեղքածքները ձիւնով ծածկւած են լինում, այնտե-
ղով գնալը ոչ միայն դժուար է, այլ նոյն իսկ՝ վտանգաւոր:

Տարւայ մէջ մարդիկ ջիշ անգամ միայն կարող էին տնվաւանդ
անցնել Սէն-Բեռնարի քարքարուտներով, եթէ նրանց օգնութեան
չհասնէին այն տեղերում աղքատ պատրաստակամ, մարդասէր ան-
ձեր:

Ութերորդ դարում արդէն այդ վտանգաւոր լեռնանցքներում
բնակութիւն հաստատեցին մի քանի կրօնաւորներ, որոնք իրենց
անձը նւիրեցին դժբախտ պատահարների ենթարկող ուղևորներին
փրկելու գործին:

տակից դուրս հանեց համարեա բոլորովին սառած մի փոքրիկ տղայի:

«Աղամանդ»-ը սկսեց տղայի նրեւը և ձեռքերը լիզել իր տաք լեզուով, մինչև որ նրա ուշքը վրան եկաւ: Աղա բարի շունը պառկեց տղայի կողքին, ջանալով տաքացնել նրան իր բրդոտ մորմնով: Յետոյ նա ան պիւրքով պառկեց, որ մանուկը հեշտութեամբ կարողանար շան վրա բարձրանալ. իր փաղաքշանքներով հասաւ շունը նպատակին. — մանուկը նստեց բարի դամիոսի մէջքին, բռնեց նրա բրդոտ վզից իր դողդոջացող թաթիկներով: Նւայուզե՛ս՝ «Աղամանդ»-ը տղային ուրախ-ուրախ տարաւ հասցրեց վանք:

Իսկ այդ միջոցին վանքում մեծ իրարանցում էր ընկել: Վանականների ազատած կինը այդ տղայի մայրն էր. երբ նա վանքում ուշքի եկաւ, սարսափահար եղաւ իմանալով, որ վանականները չեն ազատել երեխային: Հենց այն է, նա ուզում էր վանքից դուրս վազել՝ այդ բուք ու բորանին սառայցի և ձիան մէջ որոնելու իր զաւակին, որ յանկարծ երեւց Աղամանդը — թուլացած, հեալով. ուրախութիւնից մայրը լաց եղաւ, իսկոյն վերցրեց իր երեխային շան մէջքից. փոքրիկը պինդ-պինդ բռնել էր «Աղամանդ»ի թաւ մազերից...

ԵՐԵՒԵԼԻ ՄԱՐԴԻԿ

Մեսրոպ Մաշտոց

Կ. Մ. Շահնազարեան

Հայերս մինչև Մեսրոպ Մաշտոցի ժամանակները թէև գրքեր ունէինք, բայց բոլորը գրած էին յոյսերի կամ ասորիների լեզուով, և եկեղեցիներում Ս. Գիրքը կարդալիս, հմուտ թարգմանիչներ պէտք է հայերէն բացատրէին, որ հասարակ ժողով՝ դը բան հասկանար: Դպրոցներում ևս, որ մի քանի վանքեր միայն կային, աշակերտները փոխանակ հայերէնի, յունարէ ու ասորերէն էին սովորում, որ շատ խորթ էր նրանց ու դժւար հասկանալի:

Աշակերտի դրութիւնը շատ անաւանելի էր. մի կողմից օտար լեզուի դժւարութիւնը, միւս կողմից արտագրելու չարչարանքը մաշում էր նրա սիրտը. ոչ ոք չէր, որ նրա նեղութիւնները թեթեւցնէր, ուսումնաւոր գիտութիւնները նրա համար հեշտացնէր:

Բայց անո՞ւ չորրորդ դարում երևեցաւ Մեսրոպ Մաշտոցը, որ շատ հմուտ էր յոյն, ասորի և պարսիկ լեզուներին, նա թաղաւորի պալատում տառնադպր էր առաջ, բայց յետոյ պաշտօնը թողնելով և վարդապետ ձեռնադրւելով,

քարոզում էր ու գիւղէգիւղ ընկած սովորեցնում ժողովրդին: Նա զգաց աշակերտի դառը դրութիւնը և մտածեց սեփական

նշանագրեր հնարել մայրենի լեզու համար: Նա իր միտքը յայտնեց այն ժամանակեւ Սահակ կաթողիկոսին, որ համամիտ լինելով Մեսրոպին՝ շատ ուրախացաւ և մի ժողով կազմեց Վաղարշապատ քաղաքում, ուր ներկայ էին ժամանակի զիտնականները և ինքը Վոսմշապուհ թագաւորը:

Այդ ժողովում թագաւորը յայտնեց, որ Միջագետքում իր ճանապարհորդութեան ժամանակ Հարէլ անունով մի քահանայ նրան ասել էր, թէ այնտեղի Դանիէլ եպիսկոպոսը հայերի համար տառեր է հնարել և իրանից խնդրում է թոյլ տալ Հայաստանում գործադրելու, բայց ինքը խառնած լինելով, ուշք չի դարձրել:

Այս բանի վրա ամենքն ուրախացան և շուտով Վահրիճ անունով մի մարդ ուղարկեցին Դանիէլի մօտ, որ այն տառերը բերէ, բայց երբ ստացան ու առ ժամանակ գործադրեցին՝ անսան որ շատ ձայներ պակաս են, ուստի Մեսրոպ ինքն անձամբ գնաց Դանիէլի մօտ, որ նրա խորհրդակցութիւնով կարողանայ թերին լրացնել. միայն այնտեղ օգուտ չտեսնելով՝ ճանապարհորդեց շատ տեղ և զիմեց շատ երևելի յոյն լեզուագէտներին, բայց ոչ մէկից էլ իր ցանկացած արդիւնքը չստացաւ:

Նա ամենեկին չյուսահատուեց իր անյաջողութեան վրա, այլ աւելի եռանդով սկսաւ գործը, մի գործ, որից միայն կախած էր Հայաստանի մանուկներին փրկութիւնը:

Նւ անա մի օր, երբ աղօթքի ժամանակ մտքով յափշտակւած էր, այնպէս երևաց նրան, իբր թէ մի ձեռք նշանագրեր էր գրում մի քարի վրա, որոնց ձեւերը իսկոյն ապաւորւում էին իր մտքի մէջ. նա տեսած ձեւերն իսկոյն գրեց և Հռուփանոս անունով մի յոյն լեզուագէտի հետ կարգի դնելով՝ բերաւ Հայաստան...

Անցաւ մի փոքր ժամանակ և անա Մեսրոպի ու Սահակի ձեռքով Հայաստանը լցեց դպրոցներով, ուր հայ ժանուկը բուն հայկական տառերն արաստանելով՝ խնդացրեց ամենքի սիրան ու հոգին:

Շատ առաջադէմ աշակերտներ դուրս եկան այդ ժամանակներից, որոնց Մեսրոպ և Սահակ ուղարկեցին Կ. Պոլիս, Աթէնք, Ալեքսանդրիա, իրանց ուսումը կատարելագործելու և այդ աշակերտների օգնութիւնով էր, որ թարգմանեցին յունարէնից Աստուածաշունչը և այլ գրքեր և մեր մէջ ծագեցրին հայկական դպրութիւնը:

Տառերը շատ փոփոխութիւններ կրեցին, մինչև որ հասան այն կոկիկ ձևին, որ տեսնում ենք այժմ մեր գրքերում և որն օրէցօր աւելի ևս կատարելագործւում է:

Գումարներ

Կ. Մ. Շահնագարեան

1

Տպագրութիւնը հնարողների մէջ առաջին ու ամենից նշանաւոր տեղը բռնում է Գումարները:

Գումարները ծնւել է Գերմանիայի Մայնց քաղաքում, որ Հոկտոսի ամիսն է, 1400 թւականներին: Նա աղքատ ծնողների զաւակ էր: Դեռ փոքր երեխայ էր, երբ զրկւեց հօրից: Նրա մանկութեան տարիները յայտնի չեն մեզ, միայն ասում են, թէ շատ աչքաբաց, աշխատասէր ու հետաքրքրուող երեխայ էր:

Նա գնում էր քաղաքի դպրոցը և լաւ պարապում էր երբ չափահաս դառաւ, սկսեց ճանապարհորդել Ներսիսյում և մի քանի տարիներ անցկացրեց Հոլանդիայում. ամեն տեղ նա աշխատում էր օգտակար բաներ սովորել ու զանազան արհեստների գաղանխքն իմանալ:

Մի բան, որի վրա նա անդադար մտածում էր, այն էր, թէ ինչ հնար գրասէ, որ կարողանայ հեշտ կերպով շատացնել միևնոյն գրքի օրինակը. մտչեց իր կեանքը դրա համար և վերջապէս հասաւ իր նպատակին՝ գտաւ տպագրութեան արհեստը:

Գումարները մտածում է. «Փոխանակ միևնոյն տախտակի վրա մի քանի բառերի տառերը փորագրելու, եթէ ես փայտից կամ մետաղից շարժական տառերի մեծ պաշար ունենամ, այն ժամանակ միմեանց մօտ բերելով, կարող եմ կազմել բառեր, տողեր

նախ միմեանց մօտ բերելով, կարող եմ կազմել բառեր, տողեր

նակ ստացւած բոլոր շահը իրեն կրնայ ու աւելի հարուստ կըլինի. ուստի մի ինչ որ առիթ գտնելով, մի օր բարկացաւ վրան ու ասաց. «Յետ տուր ինձ այն փողերը, որ ես քեզ տւի»: Բայց Գուտենբերգի ձեռքին ոչինչ չկար. բոլորը գործարանումն էր. այդ լաւ գիտէր և ինքը ծառայող: Տպագրութիւնը գտնողը չգիտէր ինչ անէր, Թողեց բոլոր ունեցածն ու հեռացաւ...

4

Կտարւած սրտով ման էր գալիս Գուտենբերգը, երբ մի ուրիշ հարուստ վաճառական իմանալով նրա հետ պատահածները, ամենայն սիրով ընդունեց նրան ու առաց.

«Ես քեզ փող կըտամ, որքան պէտք կըգայ, և ինձ կվերադարձնես երբ և ինչքան կը կարողանաս. գնա գործարան վաճառի, մամուլներ, գործիքներ գնիր ու աշխատիր»:

Գուտենբերգը շնորհակալ եղաւ բարի վաճառականին, և այս երբորդ անգամը նոր գործարան բաց արաւ. առաջնակից աւելի ընտիր գործիքներ, մամուլ ու տառեր պատրաստեց, շատ աշակերտներ խփողեցրեց այդ արհեստն ու բաղմամբիւ գրքեր տպագրեց, որովհետեւ պահանջը շատ էր մեծ:

Խեղճ Գուտենբերգը մի քիչ շունչ էր առել թէ չէ, մի գերշին գոթախտութիւն էլ վրա հասաւ. թշնամի ցեղեր յարձակեցին Մայնցի վրա, քարուքանդ արին քաղաքը և նրա հետ էլ աւերեցին Գուտենբերգի տպարանը:

Նրա աշակերտները, որ իրենց վարպետի անունով Գուտենբերգի որդիք էին կոչուում, ցրւեցին Գերմանիա, Ֆրանսիա և Իտալիա, նոր տպարաններ հիմնեցին ու այդ օգտակար արհեստը տարածեցին:

Անցաւ պատերազմը, անցան խեղճութեան տարիները: Մայնցի արքեպիսկոպոսը, որ մի խելացի մարդ էր, կամենալով պատելի ու վարձադրել Գուտենբերգին, որ այնքան նեղութիւններ էր կրել իր կեանքում, մինչև իր մտադրութիւնը գլուխ էր համել. մշտական ռոճիկ նշանակեց, որով բաւականանում էր համեստ ու տոկուն մարդը, մինչև որ առաջին տպագրողը մի քանի տարի էլ ապրելով վախճանւեց 1467 թւին:

* *

Տպագրութեան գիւտեց 57 տարի յետոյ, 1512 թւին, Իտալիայի Վենետիկ քաղաքում առաջին անգամ տպւեց հայերէն լեզուով

մի գիրք, «Պարգաւորում» անունով. դա մի օրացոյց էր: Մեզ յայտի չէ. թէ ով է եղել այդ գրքի տպագրիչը:

Յաջորդ տարիները նոյն քաղաքում լոյս են տեսնում հայերէն ուրիշ գրքեր, ուր յիշւած է Յակոբ անունով մէկի անունը, որը հաւանօրէն եղել է նաև Պարգաւորման տպագրիչը:

52 տարի յետոյ, 1665 թւին Վենետիկում հիմնւում է հայկական տպարան, որի հիմնադիրն է լինում Թոքատեցի Դավիթ Արզարը: Երկու տարի յետոյ Դավիթ Արզարը իր տպարանը փոխադրում է Կոստանդնուպօլիս: Նրա օգնականն էր իր օրդի Սուլթանշահը:

Այնուհետև Եւրոպայի զանազան քաղաքներում լոյս են տեսնում զանազան հայերէն գրքեր. աչքի է ընկնում Ամստերդամի տպարանը:

1640 թւին մի տպարան է հիմնւում Նոր-Ջուկայում—Պարսկաստանում:

Այսօր մենք ունենք շատ հարուստ տպարաններ Վենետիկ, Վիննա, Կոստանդնուպօլիս, Թիֆլիս, Էջմիածին և ուրիշ քաղաքներում, ուր ամեն տարի հարիւրաւոր գրքեր են տպագրւում: Օրէջօր տպագրութեան գործը աւելի ու աւելի կատարելագործւում է:

Մեծ աստղագետը

Հրաշալի, զարնանային տաք գիշեր էր: Վորմ լեհական փոքրիկ քաղաքի բնակիչները քնած էին: Մի մարդ էր միայն արթուն. մենաւոր, նեղլիկ սննեակում, երկաթէ հասաքակ լապտերի ազօտ լոյսի տակ նստած էր քահանայ Կոպերնիկոսը, մեծ աստղագէտն ու դիտնականը:

Եօթանասուն երկար ու ձիւ տարիների բեռան ծանրութիւնից մէջքը ծռած, խորը կնճիռները ճակատին, ծերուկը սրբազրում էր «Երկնային մարմիններ» գրածքի վերջին երեսները: Առաւօտեան իր սիրելի աշակերտ Ռեաիկոսը այդ ձեռագիրը տանելու էր Նիւրնբերգ տպագրելու:

Երկար նստելուց յետոյ, Կոպերնիկոսը վերջապէս նայեց պատահական և տեսաւ, որ աստղերն արդէն մարում են արևելքում: Վերջին երեսը սրբագրելիս, սենեակը մտաւ ծառան:

—Տէր-հայր, —ասաց նա, —ձեր բարեկամ Ռեաիկոսի մարդը

պատրաստ է նիւրնքերդ ճանապարհ ընկնելու և խնդրում է ձեռագիրք: Ներքևի սենեակում առան աղքատ հիւանդներ են ձեռնպատում: Բացի այդ, ձեռն հրաւիրում են Ծրատէսներգից, որ գնաք և տեսնէք ձեր նոր շինած ջաղացը և այցելէք երկու բանւորի, որոնք ջաղացի մեքենան բանեցնելիս կտարել են իրենց սաքր:

— Դժբախտներ, — բացականչեց Կողերնիկոսը, — իսկոյն թամբեցէք ձին:

Կոպերնիկոսը սանդուխքով իջաւ ստորին յարկը, որանդ նրա դե-
ղատունն և ընդունարանն էր: Նա ոչ միայն քահանայ, այլ և բժիշկ
էր: Այնտեղ քննեց հիւանդներին, զեղեր տւաւ, յետոյ ջառագով
մի թաւ կաթ խմեց և արդէն պատրաստուում էր ձին հեծնելու, որ
նրա դռան առջև մի ձիաւոր կանգնեց և Կոպերնիկոսին մի նամակ
յանձնեց:

«Աստուած քեզ պահապան»,—գրում է գիտնականի բաքեկամ եպիսկոպոսը:—«Քո թշնամիները քեզ հերետիկոս են հռչակել և ամբողջ Նիւրնբերգը քո դէմ պրզակել: Ժողովուրդը նզովում է քեզ: Ճեմարանը միաձայն պահանջում է քեզ բանադրել, իսկ համալսարանը իմանալով, որ շուտով տպւելու է գիրքդ, որոշել է օչնչնացնել այն մամուլները, որոնք կը տպագրեն քո գիրքը: Շնորհ եկ և աշխատիր զսպել այս փոթորիկը: Բայց աւանդ, վախենում եմ, որ չատ կսւշանաս»:

—Զի,—կանչեց Կոստերնիկօսը:

—Ո՛ւր, նիւրնբերդ, — հարցրեց նորեկ ձիաւորը:

—Ո՛հ,—պատասխանեց նա,—Ֆրաուէնբուրգ, վերաւոր բան-
ւորներն իմ օգնութեանն են սպասում: Թող մոլեռանդ ֆանատի-
կոսները ոչնչացնեն իմ աշխատանքը. երկնային լուսատուներէ
շարժուժք միեկնոյն է նրանք չեն կարող կանգնեցնել:

Մի ժամից յետոյ Կողերնիկուսը Ծրասուէնքուրդ գիւղումն էր. այդ օրը եկեղեցու օծման առնն էր: Շատ ժողովուրդ էր հաւաքւել նոյնիսկ մօտակայ գիւղերէն:

Հրապարակով անցնելիս ձեռագիրն տեսաւ մի տխուր բան, որը
խորը խոցեց նրա սիրտը:

Այստեղ, փողոցային թաաբոններին կից շինւած էր մի փաբրիկ
խրճիթ, որ իբր թէ ասաղաղիտաբան էր: Տանիքի վրա կանգնած

էր մի զերասան, երկօր օպիտակ մագերով, երեսը ներկած և գիտ-
մամբ Կոպերնիկոսի պէս հաղնւած: Նրա ետևը կանգնած էր ճան-
կերով ու պոգերով մի սատանայ: Սմբողջ պիեսը կազմւած էր մի
քանի տեսարանից:

Քանի տեսարանից՝
Առաջին տեսարանում աստղագետը հոգին ծախում էր սառա-
նային. երկրորդում Կոպերնիկոսը բացատրում էր իր ուսմունքը.
երրորդում աստղագետը դառնում էր փողոցային մի ծաղրածու և
փողոցներում գովաբանում էր իր լատինական կերտիկուրները, հի-
ւանդներին իբրև դեղ վաճառում էր մեծ փողով ջրհորի ջուրը և
վերջն էլ այնքան էր գինի խմում, որ զրորում էր սեղանի տակ.
չորրորդ տեսարանում Աստուած և բոլոր մարդիկ նգովում էին
նրան:

Նրան։

Թաաթոնի շուրջը կանգնած ամբողջ բարձրաձայն հռնում, ծիծաղում, ծափահարում, նզովում էր։ Եւ դրանք այն մարդիկն էին, որոնց հայրերին, մայրերին, քոյրերին, եղբայրներին, հենց իրենց և իրենց զաւակներին ամբողջ յիսուն տարի բժշկել, մխիթարել ու անթիւ բարութիւն էր արել հոպերնիկոսը։

Թարեւ ու անթիւ բարութիւնն չի մէջ
Ծերունու սիրտը չգիմացաւ. անզգայ ընկաւ գեանին և ուշա-
գնած տարւեց տուն

Հինգ օր նա կուռում էր մահւան գէմ: Յրաուէնքերդի գէպըի
յաջորդ օրը Նիւրնքերդից մի նամակ ստացւեց, որ հաստատում էր
եպիսկոպոսի նախազուշակութիւնը. ուսանողները երեք անգամ
փորձեցին պաշարել այն սպարանը, որտեղ լոյս պիտի տեսնէր
կոպերնիկոսի զիրքը:

«Այս առաւօտ էլ, — զրուժ էր Ռեաիկոս, — օրերի մերդ կամենում էին կրակ առն ապարանը: Շո հաւաքեցի մեր բոլոր բարեկամներին, գիշեր-ցերի պահպանում էինք բոլոր մուտքերը, պաշտպանում էինք զրաշարներին, ու բանւորներին բանւթիւններէց և անարգանքներից, բանւորները աշխատում էին լիք ատրճանակները կողքներից կախած: Շատ ծանր աշխատանք էր»:

Աւելի ցած խոնարհեց գլուխը մեռնող տղայի
 Երրորդ օրն էլ ոչ մի մխիթարական լուր չստացւեց։ Գրառար-
 ներից մէկը, կաշառւած հոպերնիկոսի թշնամիներէից, գողացել էր
 պիտանականի ձեռագիրը և յանձնել նրանց. նրանք էլ հրապարակով
 խարոյկի վրա այրել էին ձեռագիրը։ Բարեբախտաբար տղազրու-
 թիւնն արդէն վերջացել էր։

155

Ամեն մի նոր լուրից տառապում էր ծերունու հոգին: Ուժե-
բուն արագ սպառնում էին: Հինգերորդ օրը տան առջև կանգ առաւ
մի փոշոտ ձիաւոր: Նիւրնբերից էր եկել և հետը բերել էր Կոպե-
նիկոսի աննման գրքի տպագրւած մի օրինակ: Արդարութեամբ յաղ-
թանակել էր...

— Ով Տէր, արձակիր խաղաղութեամբ քո ծառային,— շնչաց
թոյլ ձայնով մեռնող Կոպենիկոսը, կրծքին սեղմելով թանկագին
գիրքը. մի քանի բոպէից յետոյ շունչը փչեց՝ երջանիկ ժպիտը շը-
թունքներին:

Գրչեքային աստղերը բաց պատուհանից իրենց լոյսը ձգում
էին նրա մահճակալի վրա:

Կոպենիկոսի մահը տեղի ունեցաւ 1543 թւի մայիսի 23-ին:

Կոյումբոս

Տոլսոյ

Ճենովացի Կոյումբոսը երեսասարդ հասակից սիրում էր նաւով
ճանապարհորդել ծովերի վրա: Նա գնաց Լիւարոն, ամուսնա-
ցաւ տյնտեղ մի նաւաստու աղջկայ հետ. այնտեղ հարց ու փորձ
էր անում նաւաստիներին զանազան երկիրների ու կղզիների մա-
սին: Նաւաստիները պատմում էին իրենց իմացածները: Կոյումբո-
սը խնդրեց նրանց, որ երբ նրանք նորից կղզիները գնալու լինին,
իրեն էլ հետները վերցնեն:

Կղզիները գնալու ժամանակը երբ հասաւ, նաւաստիներն ասա-
ցին Կոյումբոսին.

— Դէ, Կոյումբոս, եթէ ուզում ես, գնանք. կղզիներ գնալու
ժամանակն է:

Կոյումբոսը միացաւ այդ խմբին:

Մի կղզի որ հասան, այնտեղի մարդիկ ասացին Կոյումբոսին.

— Քամին շատ անգամ այնպիսի ծառեր է բերում մեր ափը,
որոնց նմանը մեր երկրում բոլորովին չկան: Մի օր էլ երկու մե-
ռած մարդիկ բերեցին այս կողմը. նրանց մորթու գոյնը նման չէր
մերինին. ինչպէս երևում է, ուրիշ երկրից էին:

Կոյումբոսը լսեց այս բոլորը և մտածեց.

«Այդ ինչ մարդիկ ու ծառեր կը լինէին. չլինի թէ ծովի այն

կողմը մի երկիր կայ, որտեղից և բերւում են այդ ծառերն ու մար-
դիկ: Ե՛կ, որոնեմ այդ երկիրը, գուցէ գտնեմ Բայց օրոնելու հա-
մար փող է հարկաւոր. որտեղից ճարեմ այդ փողը:

Լիւարոն վերադառնալուց յետոյ, Կոյումբոսը դիմեց իր հայրե-
նակիցներին, բայց նրանք ծաղրեցին և փող չաւին: Դիմեց Պոր-
տուգալիայի թագաւորին, նա էլ մերժեց: Դիմեց Սպանիայի թա-
գաւորին, նրանից էլ բան չստացաւ: Կոյումբոսը իր եղբօրն ուղար-
կեց Սնդիկայի թագաւորի մօտ՝ նոյն նպատակով:

Մինչև եղբօրից պատասխան ստանալը՝ նա մի վանահօր միջո-
ցով նորից դիմեց Սպանիայի թագաւորին:

Թագաւորը վախենալով որ փողը գուր տեղը կը կորչի, դիտ-
նականների ժողով հրաւիրեց: Երկար բարակ խօսելուց յետոյ, նրանք
ծաղրեցին Կոյումբոսին և ասացին.

— Այ խելօք մարդ, եթէ այնտեղ երկիր լինէր, արդէն վաղուց
գտնւած կը լինէր:

Իսկ Կոյումբոսի կողմակիցներն ասացին.

— Թագաւոր, այժմ պատերազմները վերջացել են, փող էլ ու-
նիս, օգնիր Կոյումբոսին. որ իր գործն առաջ տանի:

Վերջապէս թագաւորը վճռեց փող տալ. նա հրամայեց նաւեր
չինել. կանչեց իր մօտ Կոյումբոսին և ասաց.

— Կոյումբոս, ահա քեզ տալիս եմ երեք նաւ, դու կըլինես այդ
նաւերի մեծաւորը և կեդրեալ ծովի միւս կողմը նոր երկրներ որո-
նելու: Երբ նոր երկիր գտնես, ես քեզ այնտեղի կուսակալ կը
նշանակեմ. ընտանիքիդ էլ չեմ մոռանալ. քեզ էլ միշտ փող կու-
ղարկեմ:

Կոյումբոսը 90 հոգու համար մի տարւայ պաշար վերցրեց և
սկսեց ճանապարհորդութեան պատրաստուել: Ամեն բան պատրաս-
տելուց յետոյ, գնաց սպանացոց Պալոս քաղաքը: Ահագին բազմու-
թիւն էր հաւաքւել Կոյումբոսին ճանապարհ դնելու համար: Ժողո-
վուրդը գոռում էր. «Բարի ճանապարհ, բարով դնաք. Աստուծ
ամենքիդ օգնական»:

Երկար ժամանակ ժողովուրդն ափին կանգնած մնաց նաւերի
հեռանալը դիտելու համար. երբ որ նաւերը բոլորովին անհետացան,
բազմութիւնը ցրւեց:

Կոլումբոսը զիմեց զէպի Կանաբեան կղզիները: Նաւի ղեկավարը շէր ուզում առաջ գնալ, այդ պատճառով էլ ղեկը կտարեց: Նաւի մարդիկ վախեցան և ղեկի կտարւելը վատ նշան համարելով՝ ասացին Կոլումբոսին.

—Եթէ իսկոյն յետ չգառնանք, բոլորս էլ կորած ենք: Կոլումբոսը պատասխանեց.

—Կորչելու վտանգ չկայ, միայն պէտք է ղեկը նորոգել: Նաւաստիներն ասացին.

—Կոլումբոս, ուրեմն դու մեզ կորցնելու միտք չունիս:

Կոլումբոսը երկար ժամանակ աղաչում էր նրանց, որ միամիտ լինին և չվախենան: Հագիւ հագ կարողացաւ հանգստացնել նաւաստիներին: Դեկը նորոգեցին և շարունակեցին առաջ գնալ:

Հասան Կանաբեան կղզիները: Այնտեղից թարմ մսի ու ջրի պաշար վերցրին և էլի առաջ նաւեցին: Քամի չլինելու պատճառով, շատ ծանր էին առաջ գնում. միայն երբորդ օրը կղզիներն աչքից կորցրին:

Հենց որ կղզիներն անհետացան, բոլոր նաւաստիները սկսեցին լաց լինել ու ասել.

—Ահա կորանք. չորս կողմ ոչ մի երկիր չի երևում. ուր էլ նայես՝ ծով է ու երկինք. գետին չկայ:

Վեցերորդ օրը մի ծառ տեսան ջրի երեսին. կարծեցին, թէ գետինը մօտ է. բայց գետին չկար ու չկար: Առաջ նաւելով հասան մի տեղ, ուր ջրի երեսը ծածկւած էր ծովային բոյսերով: Նաւաստիներն այդ որ տեսան, խիստ վախեցան. կարծեցին, թէ հասել են ծովի ծայրը և քարեր կը լինին բոյսերի տակ:

—Ա՛խ, ինչո՞ւ եկանք քեզ հետ, — ասացին նաւաստիները Կոլումբոսին, — եկանք, որ խեղդւենք:

Կոլումբոսը պատասխանեց.

—Միամիտ եղէք, չէք խեղդուիլ. քարեր չկան:

Նաւերն այնպէս անցան բոյսերի վրայով, ինչպէս մենք այս քնք կենում կանաչ դաշտի վրայով: Երբ անցան, նրանց առաջ նորից մի լայն ծով բացւեց. երկրի նշան անգամ չէր երևում:

Մի քանի օրից յետոյ թռչուններ տեսան. այդ թռչունները զիշերները նստում էին նաւերի վրա, իսկ արեւը բացւելուն պէս, իս-

կոյն հեռանում էին. թռչունների երևալը շատ ուրախացրեց նաւաստիներին, նրանք ասում էին.

—Եթէ այստեղ թռչուններ կան, ուրեմն երկիրն էլ հեռու չի լինի:

Նաւաստիներն ամեն մի ժամ սպասում էին, թէ ահա երկիր կ'երևայ, բայց երկիր չէր երևում: Միւս երկու նաւերի նաւագետները բարկացան Կոլումբոսի վրա և ուզում էին ապստամբւել նրա դէմ: Կոլումբոսը ճարահատւած ասաց.

—Յոսքան ժամանակ նաւելուց յետոյ գոնէ էլի մի երեք օր սպասեցէք, եթէ երեք օրից յետոյ երկիր չտեսնենք, խօսք եմ տալիս տուն: — Սպանիա վերադառնալ:

Բոլորն էլ հաւանութիւն տւին և խոստացան անտրտուն լսել Կոլումբոսին: Կոլումբոսը հաւատացած էր, որ երեք օրում երկիրը կ'երևայ:

3

Մի օր անցաւ. դամաքը դեռ չէր երևում, գիշերը որ վրա հասաւ, Կոլումբոսը հրամայեց իջեցնել նաւերի աւազաստները, որպէսզի ցամաքին չզարկւեն ու խորտակւեն: Նա յայտնեց բոլոր նաւաստիներին, որ թագուհին խոստացել է երկու հազար հինգ հարիւր ուրբի տալ այն մարդուն, որն ամենից առաջ կը տեսնի ցամաքը: Նաւաստիները ամբողջ գիշերը քուն չեղան. բոլորը բարձրացել էին կայմերի վրա. ամեն մէկն ուզում էր միւսներից առաջ տեսնել ցամաքը ու տէր դառնալ թագուհու պարգևին: Բայց ցամաքը չկար ու չկար:

Արշալոյսին Կոլումբոսը վերեւ բարձրացաւ առաջ նայելու, և մի կրակ նշմարեց: Նա իր մօտ կռնչեց նաւաստիներին, ցոյց տաւ կրակը, որը շարժւում էր: Կոլումբոսը շատ ուրախացաւ, նա մտածեց, որ այդ կրակը վառած է որեւէ նաւի վրա, իսկ նաւով գիշեր ժամանակ չեն հեռանում ավերից:

Հենց որ լուսացաւ, միւս նաւից ազդող լսեց.

—Ցամաք, ցամաք է երևում:

Կոլումբոսի նաւը փաքը ինչ ետ էր մնացել, նրա վրայից դեռ չէր երևում ցամաքը: Շուտով Կոլումբոսն էլ տեսաւ. բոլոր նաւերից ուրախութեան ձայներ էին լսւում:

Միջոց բոլորն էլ ամաչեցին, որ չեն հաւատացել Կոլումբոսին և ասացին նրան.

—Կոլումբոս, ներքի մեզ, որ չէինք հաւատում քեզ և միշտ հակաճառում էինք:

Կոլումբոսը պատասխանեց.

—Ինչ եղել, եղել է, ամեն բան մոռացել եմ, ես բարկացած չեմ ձեզ վրա:

Կոլումբոսը հրամայեց երկու նաւակ իջեցնել, մէկի մէջ նրստեց ինքը նաւապետների հետ միասին. միւսում նստեցին նաւաստիներն ու զինւորները և սկսեցին դէպի եզերքը նաւել:

Քանի մօտենում էին եզերքին, այնքան զարմանում էին իրենց տեսած բաների վրա: Ծովափը ծածկւած էր անտառով. ծառերն այնքան հաստ էին, որ մէկի բունը հազիւ չորս մարդ գրկել կարողանար:

Ամեն բան, ինչ տեսնում էին, տարբերւում էր իրենց երկրում եղածներից: Երբ մօտեցան եզերքին, անտառից վայրենի մարդիկ դուրս վազեցին: Նրանց մօրթը կարճրագոյն էր, գլխի մազը սև, երկայն ու կոշտ, մօրուք չունէին, մերկ էին, գլուխների վրա կային փեռուրի փունջեր: Այդ մարդկանց կաշին ներկւած էր դաւազան գոյներով. ականջներից և ռնգներից ոսկու կտորներ և օղեր էին կախւած:

Վայրենիներն ապշած նայում էին Կոլումբոսին և նրա ընկերներին և չէին հաւանում, թէ որտեղից և ինչո՞ւ համար են եկել նրանք: Կոլումբոսն առաջինը օտք դրաւ ցամաքի վրա, յետոյ միւսները ցամաք իջան:

Վայրենիները սկզբում շատ էին վախենում սպանայիններից, բայց երբ նաւաստիները մօտեցան նրանց և նւերեցին մառանիներ, կոճակներ, ուլունքներ, այն ժամանակ նրանց վախը կորաւ և իրենք էլ նաւաստիներին նւերեցին ոսկու կտորներ և մանւածքներ:

Կոլումբոսն ու իր ընկերները մինչև երեկոյ ցամաքի վրա մնացին, մթնելու ժամանակ նաւ նստան և յետ դարձան դէպի մեծ նաւերը, որոնք ափից շատ հեռու չէին:

4

Մի որոշ ժամանակ նոր երկրում մնալուց յետոյ, Կոլումբոսը վերադարձաւ նորից Սպանիա: Նա հրամայեց նաւել դէպի Պալոս, որտեղից առաջին անգամ դուրս էր եկել նոր երկիր որոնելու համար:

Հենց որ չուրը տարածւեց քաղաքում, թէ Կոլումբոսը գալիս է, ժողովուրդը նրան զիմաւորելու համար, ծովափ վազեց: Նաւերը որ մօտեցան, քաղաքում հնչեցին զանգակները ու թնդանոթ արձակեցին:

Կոլումբոսը գնաց սպանական թագաւորի պալատը: Մէկ աս-մէկ պատմեց ամեն բան, ցոյց աւելց իր բերած ոսկու կտորներն ու նոր երկրի պտուղները թագաւորն ու պալատականները զարմացած լսում էին նրան:

Թագաւորն առաց.

—Գնա, գտածդ երկիրը վերադարձիւ և եղիւր կուսակալ նոր երկրի:

Թագաւորը հրամայեց 17 նաւ ղի-նել Կոլումբոսի համար:

Կոլումբոսն էլի մի քանի անգամ ճանապարհորդեց դէպի նոր երկիրը, գտաւ մի քանի նոր կղզիներ, հասաւ մինչև Օրինոկոյի գետաբերանը: Մեծ նեղութիւններ ու զրկանքներ քաշեց բայց միշտ էլ հաւատարիմ մնաց իր համոզմունքներին ու գործին:

Մի անգամ նոյն իսկ նոր նշա-նակւած կուսակալը նրան շղթայակալ Սպանիա ուղարկեց. թագաւորն էլ իր վերաբերմունքով մի քանի անգամ խորը կերպով վերադարձեց Կո-լումբոսին:

Կոլումբոսը մեռաւ 1506 թւին՝ կանոնաւոր չգնահատւած իր ժամանակակիցներից:

Ռորերա Թուրուն

Գ. Տեր Ռորերա

—Ռորերա, Ռորերա, այ, դու անպիտան, ինչո՞ւ չ'ես դալիս հողելու. ինչ ես անում դրսում. —կանչում էր վիւզի ծոյրի խոր-ճիթի դռան առջև կանգնած միջամասակ մի կին:

Ռորերաի սեղանի վայրում աչքերը արտայայտում էին սրա-

ճշտութիւն, նրա աշխոյժ շարժումները, նայելը, խօսելը ցոյց էին տալիս, որ նա մի աչքաբաց և ընդունակ երեխայ է:

Այժմ Ռոբերտը կանգնած է դարբնոցի դռան առաջ և մեծ հետաքրքրութեամբ նայում է քեռի Սիմօնին, որը զիւղի չրաղացի համար երկաթէ օղակ էր շինում:

—Ռոբերտ, չե՞ս հասկանում, թէ ճաշելու,—կանչում է նոյն կանացի ձայնը:

—Այս ըռպէին, մօյրիկ, այս ըռպէին, մի փոքր էլ սպասիր, իսկոյն կըզամ:

Ռոբերտը ծոցից հանեց թղթի մի կտոր, մաւիտ և սկսեց նըկարել դարբնի շինած երկաթէ օղը: Վերջացնելուց յետոյ միայն շապկեց տուն:

Ռոբերտի հայրը վաղուց էր վախճանւել, մայրը մեծ դժւարութեամբ էր պահում իրեն և երեխային: Երեխան աչքը բացեց և իրեն ազդատութեան մէջ տեսաւ:

Երբ Ռոբերտը փոքր ինչ մեծացաւ, հայրենի գիւղն իր շրջակայքով էլ բաւարարութիւն չէր տալիս նրան. նա ուզում էր նորանոր բաներ տեսնել և լսել: Մի օր թողեց իր ծննդավայրը և հանապարհ ընկաւ դէպի մօտակայ քաղաքներից մէկը, ուր մի ոսկերչի մօտ աշակերտ մտաւ:

Դժւար ու ծանր էր Փուլտոնի աշխատանքը, բայց նա չէր յուսահատւում, ազատ ժամերին էլ գեռ նկարչութեամբ էր զբաղւում:

Ճասնէեօթ տարեկան հասակում Փուլտոնը ինքնաշխատութեամբ այնպէս լաւ էր սովորել նկարչութիւն, որ դրանով փող էր վաստակում և կերակրում իրեն ու իր մօրը: Նա այնքան փող աշխատեց, որ նոյն իսկ իր մօր համար մի կալւածք գնեց:

Փուլտոնի հարստութիւնը ընկերներից մէկը նրան ուղարկեց Լոնդոն, որ այնտեղ կատարելագործւի յայտնի նկարիչ Բենեամին Վեստի մօտ:

Վեստի մօտ Փուլտոնը երկար չմնաց, նա զգաց, որ ինքը չի կարող Վեստի պէս յայտնի նկարիչ դառնալ, այդ պատճառով էլ թողեց նկարչութիւնը և սկսեց մեքենայագիտութիւն ուսումնասիրել: Փուլտոնը մտաւ մի գործարան և ծանօթացաւ, թէ ինչպէս

են պատրաստում գանազան մեքենաներ. ինքն էլ հնարեց տեսակ տեսակ նոր մեքենաներ: Բոլորն էլ նկատում էին, որ Փուլտոնի մէջ մեծ շնորք կայ, զգում էին, որ նա հռչակաւոր մարդ է դառնալու:

Փուլտոնը Լոնդոնից անցաւ Ֆրանսիա, այնտեղ հնարեց դժուարային մեքենան, որով կարելի էր տնագին նաւեր ու շէնքեր ոչնչացնել, շինեց մի նաւ, որը սուզւում էր ջրի տակ և այնտեղ լսողում՝ դրսից նայողի համար աննկատելի կերպով: Բացի այդ, նա հնարեց մի ուրիշ նաւ, որը գոլորշու զօրութեամբ լողում էր ջրի երեսին:

Փուլտոնը փորձեց արեց ժողովրդի, զինուորական և պաշտօնական մարդկանց առաջ, բայց և այնպէս ուշադրութեան չարժանացաւ, այնպէս որ ստիպւած էր վերադառնալ հայրենիք՝ Ամերիկա:

1806 թւին Փուլտոնը հասաւ հայրենիք. առաջ ապրի տուժ ինչպէս ազդատ հետացել էր իր հայրենիքից, այնպէս էլ աղքատ վերադարձաւ: Ինչքան վիշտ, ինչքան նեղութիւն, ինչքան չարչարանք կրեց Փուլտոնը, բայց և այնպէս նրա ուժեղ ու երկաթի կամքը չթուլացաւ, նա չյուսահատուեց:

Փուլտոնը ոտք դրեց Նիւ-Եօքս թէ չէ, սկսեց շինել նաւի մի մեքենայ, որն աւարտեց 1807 թւին: Այս նոր շոգենաւի անունն էր «Կլեյմսոն», երկարութիւնը 62 արշին էր, լայնքը՝ 6 արշին, իսկ անիւնների շրջագոտը՝ 3 սաժին:

Փորձը լինելու էր Լուդուիգ դեաի վրա:

1807 թւի օգոստոս ամիսն էր. մի շոգ օր էր, Նիւ-Եօքսի բնակիչները իրար ձեռքից խլում էին լրագրները և զարմանքով կարդում Փուլտոնի աւած հեռեւեալ յայտարարութիւնը:

Մի քանի օրից յետոյ շոգենաւը կը նաւարկի Նիւ-Եօքսից Սիքանի և այնտեղից էլ կրկին Նիւ-Եօքս: Ով այդ նաւով հանապարհորդել է ցանկանում, վճարելու է վեց դոլար:

Հասաւ և այն օրը, երբ Նիւ-Եօքսի նաւահանգստից շոգենաւը պիտի դուրս գար, Գեաի ափն այնքան բազմութիւն էր հաւաքւել, որ տեղ գցելու տեղ չկար:

Ժողովուրդը զարմանքով և մի կողմից էլ տնով նայում էր Գեաի վրա կանգնած անպին շինութեանը—նաւին:

Շատերը ծաղրով բացականչում էին.

— Ինքնասպանութեան համար ինչ հրաշալի գործք է:

— Ո՛վ է ուզում վեց դալարով խեղդուել:

— Շնորհակալ ենք այդ լաւութեան համար, մենք խենթ ենք, ինչ է... Ապա թող ինքը-Փուլտոնը փորձի...

— Այո ինչ կլերմոն է, Փուլտոնի յիմարութիւնն է ուրիշ ոչինչ: Ահա այդ ժամանակ գետի ափին երեսաց Փուլտոնը: Ամբոխը մի քաղէ լռեց, բայց սկսեցին նորից բարձր ձայնով ծաղրել և նայն իսկ հայհայել Փուլտոնին: Մի քանիսն էլ շաղկաւում էին:

Փուլտոնը մեն-մենակ բարձրացաւ շոգենաւի տախտակամածը: Ոչ մի մարդ չցանկացաւ շոգենաւով ճանապարհորդել:

Երկար սպասելուց յետոյ, երբ տեսաւ, որ ոչ ոք չի փառանում նաւ նստել, նա հրամայեց ճանապարհ ընկնել գետի Ալբանի:

Կռնից սուլոցի ձայնը: Շոգենաւի ահագին անիւնները պտտուեցին ջրի մէջ. բարձրացաւ ահագին ծուխ, շոգենաւը սկսեց արագ սահել Հուզզան գետի վրա:

Ժողովուրդը ծաղրելու ու շաղկաւելու փոխարէն, ուրախութեան ձայներ էր արձակում և ծափահարում:

Ուրախութեամբ լցւեց Փուլտոնի սիրտը, արտասուքի կաթիլներ զլորեցին նրա այտերի վրայից. վերջապէս նա էլ վարձադրւում է:

* *

Շոգենաւն անպարտ արժնում էր Հուզզան գետի վրայով: Հետզհետէ աչքից կորչում էին Նիւ-Յորկի շինութիւնները, եկեղեցիները, նաւահանգիստը...

Շոգենաւը 22 ժամում անցաւ 240 վերստ և հասաւ Ալբանի: Ալբանում միմայն մի մարդ ցանկութիւն յայտնեց այդ նոր նաւով ճանապարհորդել Նիւ-Յորկ, դա Նիւ-Յորկի բնակիչ ֆրանսիացի Անդրէէն էր:

Անդրէիւզ ֆրանսիացին բարձրացաւ շոգենաւի տախտակամածը և տեսաւ Փուլտոնին՝ մտածմունքների մէջ ընկած:

— Դուք Նիւ-Յորկ էք գնում, — հարցրեց Անդրէէն:

— Այո, — պատասխանեց Փուլտոնը:

— Ինձ էլ ձեզ ուղեկից ընդունեցէ՞ք:

— Շատ լաւ, եթէ միայն համաձայնէք և դուք:

Անդրէէն հանեց գրպանից 6 դոլար և տւեց Փուլտոնին:

Փուլտոնը երկար ժամանակ լռելու նայեց այդ փողին, որ իր աշխատանքի առաջին վարձադրութիւնն էր:

Անդրէէն կարծեց, թէ վարձադրութիւնը քիչ է, այդ պատճառով էլ հարցրեց.

— Կարծեմ այդքան էք որոշել:

— Ներողութիւն, ես մտածում էի այն մասին, որ ձեր աւած փողը երկար տարիների աշխատանքիս առաջի վարձադրութիւնն է: Երանեց ձեզ կը հիւրասիրէի, բայց այդպէս եմ և ներեցէ՛ք, որ անկարող եմ այդ անել:

Անդրէէն շատ յուզւեց այդ խօսքերից և ասաց.

— Զի անցնիլ երկար ժամանակ և Ամերիկայի բոլոր գետերը, բոլոր ծովերը կը ծածկուեն ձեր նստած շոգենաւով. այն ժամանակ դուք յիշեցէ՛ք իմ այս առածը:

Անցան սրանից յետոյ չորս տարի: Փուլտոնը նորից հանգիպեց Անդրէիւնին: Փուլտոնը կարող էր այժմ հիւրասիրել և պատուել իւր թանկագին հիւրին:

Կատարեց Անդրէիւնի առածը: Ամերիկայի գետերի վրա երեսցին շոգենաւեր: Փուլտոնը այժմ կարող էր երջանիկ լինել. վերջապէս գնահատուեց նրա երկար տարիների աշխատանքը:

Փուլտոնը մետաւ 1815 թւին, փետրւարի 25-ին:

Քարանձաւի վարդը

Վ. Լուկեի:

1.

Ծառով սլանանք դէպի մեզնից հեռու այն ժամանակները, երբ աղբուրւմ էին քարանձաւի մարդիկ:

Մեր առջև մի ընդարձակ այր է: Մուտքի մօտ թափւած են մեծ քարեր. սրանցով եր քարանձաւի մարդը փակուած իր ընակաբանի մուտքը դիշեր ժամանակ և շատ ցուրտ օրերին:

Այրի ներսը կիսախաւար է, միայն նրա մի փոքրիկ մասն է լուսաւորւած կրակից, որ բոցավառուում է մի անկիւնում շինւած օջախի մէջ: Օջախի մօտ նստած են մի խումբ մարդիկ. զրանց կանայք և երեխաներ են: Դուրսը ցրտաշունչ ձմեռ է, ուստի բոլորն էլ հագել են գազանների տաք մորթիներ: Կանանցից մէկը ճաշ է պատրաստում, մի ուրիշը գազանների մորթիներից շոր է կարում: Նա ձեռքին կարապի ոսկոռից շինած ասեղ ունի, քսկ թելի տեղ գործ է ածում եղջիւրի բարակ ու ոլորած ջիւեր. նա կարում է մի մորթի միւսի հետ: Մնացած կանայք և երեխաները հանգստանում են. նրանք տաքանում են օջախի մօտ: Քարանձաւը լցւած է ծխով:

Քարանձաւի յատակի վրա, մի քանի տեղ դրւած են գազանների մորթիներ, իսկ պատերի մօտ դարուած են որսորդական և ձկնորսութեան գործիքներ. որանք են քարանձաւի մարդու միակ զրադմունքները: Երկրագործութեան և անասնապահութեան մասին նա ոչ մի հասկացողութիւն չունի. չունի ոչ մի ընտանի կենդանի, նոյն իսկ շուն:

2.

Բայց մեր են այդ ընակարանի տղամարդիկ. ինչպիսիք են նրանք զրադւած: Նրանք երեք հոգի են, կանգնած են քաջանձաւի մուտքից քիչ հեռու և պապրաստութիւններ են տեսնում որսի գնալու:

Որքան ծիծաղաշարժ է նրանց արտաքինը: Երեքն էլ հագել են գազանների մորթիներ, բայց այնպէս, որ բոլորտ կողմը գուրսն է թափել: Մէկը հագել է արջի մորթի. նա ամբողջովին՝ ոտներով ու ձեռներով խրւած է մորթու մէջ. հեռից որան յետեի ոտքերի վրա

կանգնած արջի տեղ կարելի է ընդունել: Ձեռքին կայծաքարից շինած ծայրով մի երկար նիզակ ունի, իսկ գոտուց կախ է արած քարէ կացին և կայծաքարից պատրաստած մեծ դանակ:

Սրա միւս ընկերը հագել է վայրի ձիու մորթի, ձեռքին աղեղ ունի, որի լարը եղջիւրի ջիւերից է, իսկ ուսին նետերով լի մի կողտ կաշւէ քսակ է գցել. նետերի ծայրերին հազրած է կայծաքարի կամ ոսկոռի սրած կտորներ:

Երրորդն իր տարօրինակ հագուստով յիշեցնում է կիւսիսային եղջերւին. հագուստը կարած է եղջերւի ամբողջ մորթուց, այնպէս որ եղջերւի զիւր մորթին իր պողերով զլեարկի փոխարէն ծածկում է որսորդի դուխը: Սա զինւած է հաստ ու ուղտաւոր մահակով:

Երեքի հագուստից էլ կախ են արւած վայրի ձիու կամ վայրի կատուի առամներ, իրեն թալիսման, որը պիտի պահպանէ նրանց դժբախտութիւնից և յաջողութիւն բերի որսի ժամանակ:

Քարանձաւի մարդիկ որսի ժամանակ թէ մանակի, թէ նիզակի, թէ նետերի, թէ կացնի և թէ նոյն իսկ հասարակ քարերի օգնութեան են դիմում:

3

Երկար այն ու այն կողմ թափառելուց յետոյ, վերջապէս մեր որսորդները վերադառնում են տուն: Այսօր նրանց գործը յաջող է անցել. իրենց յետեից քարջ են տալիս մի խոշոր եղջերու, բացի այդ, բեռնաւորւած են մանր թռչուններով ու կենդանիներով, քնչայլէ են՝ վայրի բազերը, ճայիակները, նապաստակներն ու տունէտները:

Տուն հասնելուց յետոյ, ամենց առաջ հարկաւոր է եղջերւի կաշին քերթել: Որսորդները զինւում են կայծաքարից շինած գալակներով և եղջերւի պողերից պատրաստած քերթիչներով քարանձաւի գոտն մօտ մաշկում որսը. ապա մաշկած անասունը տանում են ներս-քարանձաւը և դնում քարձր ու սափակ քարի վրա:

Կանայք ու երեխաները սաստիկ սւրախանում են. բոլորն էլ անհամբեր ուղաւում են համեղ ու կուշտ ճաշին: Որսորդներից մէկը արջի ստորին ծնօտից շինած գործիքով սկսում է եղջերւին մաս մաս անել, միւս որսորդը կայծաքարի մի սուր կտորով բաց է ածում եղջերւի խոշոր երակները և աբիւնը թոյնում եղջերւի գոնգէց շինած ամանների մէջ և տալիս որան-նրան խմելու: Այս

անմիջապէս բաց են անում կենդանու դռնը, համում միջից ու-
ղեղը և ուտում: Քարանձաւի մարդը սիրով է ուտում նաեւ միւս
սակորներն միջի ուղեղը:

Բայց խակահան ճաշը դեռ յետոյ է լինելու: Ճաշը պատրաս-
տում են կանայք, սակայն տղամարդիկ եւ սիրով օգնում են նրանց:
Օջախում բոցավառում է կրակը: Նրա վրա մի բարակ քար է
դրւած, որն արդէն խիստ տաքացել է: Մօի բարակ կտորները փրու-
ւած են տաքացած այդ քարի վրա: Օջախի շուրջը նստած կանան-
ցից մէկը փայտի սուր ծայրով շուր է տալիս խորովւող մօի կը-
տորները: Բոլորն էլ սրտատրոփ սպասում են համեղ խորովածին,
բայց անհամբերները վերցնում են մօի փոքրիկ կտորներ, դնում
տաք մօխի մէջ և մի քանի րոպէ պահելուց յետոյ, համում են և
ուտում:

Ճաշը վերջացնելուց, աւելի ճիշտ լափելուց յետոյ, քարանձաւի
բնակիչները կուգտ քնում են: Քնից արթնանալուց յետոյ, նորից
են ուտում, կամ թէ չէ կրկին դնում են որսի, կամ ձուկ բռնելու:

4

Քարանձաւի մարդն իր ամբողջ կեանքն անց էր կացնում որ-
սի, ձկնորսութեան, փայլի անասունների հետ ունեցած կռիւի, ու-
տելու և իր համար անհրաժեշտ գործիքներ պատրաստելու մէջ:
Ուրախ չէր այդ կեանքը. անվերջ կռիւ էր մղում բնութեան դէմ,
ապրում էր անժողով տղիւտութեան, կեղտի, մշտական դարշահաւա-
թեան ու խեղդուկ օդի մէջ: Քարանձաւն էլ մի յուսալի ապաստան
չէր. այսօր այրը քոնն է, իսկ վաղը մէկ էլ տեսար դրուեց բորե-
նիների հօտը կամ անաչիւս արջը: Որսորդութիւնն էլ սնունդ ձա-
րելու համար մի ապահով միջոց չէր. մի շաբաթ կուշտ ես, իսկ
միւս շաբաթն քաղցած դայի պէս ունում ես: Միթաքական ոչ-
ինչ, ոչինչ չկայ:

Մ Ի Խ Ա Ի Ր

Արքած մարդը

Վ. Արժուճի

Ինչ կայ աւելի զգուշ քան արքած մարդը:
Նա կորցրել է հասկացողութիւնը, կամբը, նա դարձել է մի

զազան, որ կատաղած սրա-նրա վրա է ընկնում, նայելու, ծե-
ծում, շարդում—փշրում, ինչ որ ձեռքն է ընկնում, կամ թէ չէ
դարձել է մի փալաս, որին ինչ ուղեւ, կարող ես անել. նա ոչ
տեսնում է, ոչ լսում և ոչ էլ զգում:

Արքած մարդը ինչ որ բերանն է դալիս, ասում է, ամենքին
վիրաւորում. խեղճ, «գառը» մարդիկ առիւծ են դառնում, իսկ շատ
սափականներն խեղճանում են, շատ անգամ երեխայի պէս լաց լի-
նում:

Գինովցած մարդն էլ ուժ չունի իրեն գոպելու. նա իր սիրտը
բաց է անում ամենքի առաջ, իր գազանիքներն ամենքին պատմում:

Գինովցած մարդն այլևս չի զգում իր ցաւերը. նա մոռանում
է իր հոգսերն ու վշտերը, մոռանում է ջրացն ու ծարուրը, չի
զգում յոգնածութիւնն ու ցաւը, բայց այս բոլորը ժամանակաւոր,
հենց որ անցնում է գինու գորութիւնը, նրա վշտերն ու ցաւերը
նորից են արթնանում ու կրկնապատկւում:

Խմիչքի պատճառած վնասները

Բոլոր արեւնոց խմիչքների (օղու, գինու, գարեջրի) պիտաւոր
արքեցի ող—ազդող մասը ողին է: Այդ պատճառով էլ այդ խմիչքերը
կոչւում են ողնիչ խմիչքներ: Ողուն ուրիշ խօսքով ասում են ալ-
կոհոյ, սպիրտ: Ահա այդ թոյնն է, որն ազդում է մարդու վրա:

Ալկոհոլը արագութեամբ ծծւում է ստամոքսի միջից և լցւում
արեան մէջ. Խմելուց երկու երեք րոպէ անց, արեան մէջ արդէն
ալկոհոլ է լինում: Կեւելով արեան մէջ, ալկոհոլը, ոգին մի երկու
օր շրջւում է արեան հետ մարմնի մէջ և անգաղափար թաւաւորում
մարդու մարմնի մասերը, այսինքն նրա ներքին գործարանները՝
ուղեղը, ստամոքսը, աղիքները, լիարգը, պլոնիկները, սիրտը, և
երակները:

Այս թոյնն անվերջ չի մնում մարդու մէջ, նա դուրս է գալիս
մարմնից շնչառութեան, մէզի և քրտիքի հետ:

Խմիչքի միջի թոյնը

Խմիչքը մարդու չի տաքացնում, նրա ուժերը չի աւելացնում,
սնունդ չի տալիս, այլ ընդհակառակն, սառեցնում է մարմինը, պա-

կասեցնում մարդու ուժերը, քայքայում առողջութիւնը և դանա-
զան հիւանդութիւնների պատճառ դառնում:

Փչանում է արեւցողի բնաւորութիւնը. նա կորցնում է պա-
ւասիրութիւնը, գառնում է զազանաբարոյ, չարագործ, կամ թէ չէ
ընդհակառակն, մի ողորմելի փալաս, որը զգաւոր է առաջացնում
մարդու մէջ: Արեւցողը կորցնում է իր աշխոյժը, դառնում է ծոյլ,
անբան, ախուր ու մեղամազձու:

Խմիչքները զրգռում են մարդու ստամոքսը և եթէ այդ զրգը-
ռումն յանախ է կրկնւում, հիւանդանում է ստամոքսը. հիւանդը
սկսում է գանգաւակել, որ կերածը լաւ չի մարսում:

Բժիշկը հարցնում է հիւանդին.

—Ախորժակդ ինչպէս է:

—Ախորժակ չունեմ, բժիշկ:

—Առաւօտը վեր կենալիս քեզ ինչպէս ես զգում

—Սիրտս խռոնում է:

—Ի՞նչ ես ուտում:

—Աւելի սիրում եմ թթու, կծու, աղի բաներ: Կերածս էլ չեմ
մարսում, սիրտս քացախում է, գիրտում եմ, փորս անդադար զըռ-
ղում է:

—Ճաշից յետոյ քնում ես:

—Հա, բժիշկ, ինչ անեմ, գլուխս ծանրանում է, քոտերս թու-
լանում են, քունս բացարկ տանում է, բանից—գործից ընկել եմ,
խնդրում եմ մի ճար արեք:

Խմիչքներն ազդում են նաև լեարդի և պլոճիկների վրա. լե-
արդն ուռչում է, փայծաղը փքւում, երբեմն ուռչում են նաև
ոտքերն ու փորը:

Արեւցողի սիրտը լայնանում, մեծանում է և անկանոն խփում,
թրթռում, շնչառութիւնը ծանրանում է, մի գործ անելիս շունչը
կարում է, երակները պնդանում, կոշտանում են: Արեւցողը հեշ-
տութեամբ է ուրիշ հիւանդութիւններ ստանում:

Այս բոլորից յետոյ պարզեց մեզ համար, թէ ինչ սարսափելի
թոյն կայ խմիչքների մէջ: Մովսէս մարգարէն տասը պատւիրան-
ներ աւելց մարդկանց: Եթէ նա մեր ժամանակում ապրէր, եթէ նա
էլ տեսած լինէր ալկոհոլի գործած սարսափելի վնասները, անպատ-
ճառ մի տաճն և մէկերորդ պատւիրան էլ կը տար մարդկութեա-
նը թէ՛ «ՄԻ ԽՄԻՐ»:

Մի ծխիւր

Վ. Արծուհի

Ծխելը վատ է ազդում սրտի, թոքերի, ստամոքսի և աչքերի
վրա և առաջացնում է հիւանդութիւններ:

Ծխելն առանձնապէս վատ է ազդում անչափահասների վրա:
Անչափահասը մատաղ տունկի նման է, նա պիտի աճի ու զարգա-
նայ՝ նրա կերածը պիտի աւելի մեղաբար լինի, շնչած օդն աւելի
մաքուր, քան հասակաւորինը:

Իսկ ինչ ենք տեսնում մեր շուրջը:

Պատանիներ, նոյն իսկ 9-10 տարեկան մանուկներ, փոխանակ
մաքուր օդ շնչելու, լցնում են իրենց թոքերը ծխախոտի թուխ-
լից ծուխը. այդ ծուխը զրգռում է թոքերը, պղտորում արիւնը և
թունաւորում նրա մատաղ մարմինը:

Մի յայտնի բժիշկ զննել է 38 ծխող պատանիների (իննից
մինչև տասնհինգ տարեկան հասակում) և գտել է հետևեալը.

17-ը նիհարած էին և ուժասպառ.

22-ը սրտի բարախում, անկանոն մաքսողութիւն և սէր ունե-
լին դէպի ոգելից խմիչքները:

12-ը բժից յաճախակի արիւնհոսութիւն ունէին.

10-ն էլ տանջւում էին անքնութիւնից:

Մի ուրիշ բժիշկ տուում է.

«Ծխող երեխաների մեծ մասը վատ է սովորում և աւելի վատ
փարբի աէր են, քան չծխողները: Ծխողները դառնում են զիւրա-
զրգիւ, թուլակաղմ, վատոյժ, տանջւում են գլխացաւից և աւելի
յաճախ են հիւանդանում»:

Մի գործաւորի հապ կայ ծխելու և խմելու մէջ:

Ծխելու սովորած երեխան ձգտում Գնի գինի-արագ խմելու:
Գինաւիանները գտել են, որ ծխելը առաջացնում է ընդհանուր
թուլութիւն, խանգարում է ուսման առաջադիմութեան և առաջ
է բերում վատ վարք ու բարք:

Ուրեմն և մի ծխիւր:

Մի ծխիւր, որովհետեւ ծխելը մի վատ սովորութիւն է:

Մի ծխիւր, որովհետեւ ծխախոտը թուսաւոր մի բոյս է. նա թուսաւորում է քո ամբողջ մարմինը, քայքայում է քո առողջութիւնը:

Մի ծխիւր, որովհետեւ ծխելը վնասում է քո զրգանքին:

Մի ծխիւր, որովհետեւ ուրիշների համար վատ օրինակ ես դառնում:

Մի ծխիւր, որովհետեւ դու հասկացող մարդ ես, պէտք է այն ահա, ինչ օգուտ է տալիս քեզ և հասարակութեան, այն ինչ ծրարելու և՛ միայն օգտակար բան չի, այլ սաստիկ վնաս է:

Առաջին և վերջին ծխախոտը

Սերմնացան

Առաւօտեան շաաղ-շաաղ վեր կացայ, հագնւեցի, շաւղեցի և վազելով դէպի կրկնակօշիկներս՝ հանեցի ծխախոտը, ծոցս դրի: Այդ ծխախոտը սաացել էի ծխախոտի խանութի աշակերտ Միսակից անցեալ օրը և պահել էի կրկնակօշիկիս մէջ:

Ծառածում էի, թէ որտեղ ծխեմ, երբ, ինչպէս: Սիրտս դողում էր, սաստիկ անհանգիստ էի, բայց ինչ ուզում է լինի, պէտք է այս ծխախոտի համը տեսնեմ. այնուհետեւ էլ չեմ ծխիլ:

«Այո, միայն այս մի հատը ծխեմ և պիտի, էլ յաւիտեան ծխախոտ չեմ գնիլ բերանս», — ինքս ինձ խօսք էի տալիս:

Վերջապէս ներկայացաւ յարմար առիթը և ես վճռեցի օգուտ քաղել այդ առիթից:

Երբ բոլորս թէյ խմեցինք, վեջացրինք, մայրս ինքնաեւր ինքը տարաւ խոհանոց: Ծառան տանը չէր. գնացել էր քաղար ուտելիքէն առնելու: Փորձով դիտէի, որ նա կուշանայ մի ժամից էլ աւելի. իսկ մայրս մինչև ծառայի վերադարձը խոհանոց մտնելու կարիք չուներ:

«Սոհանոցում կըծխեմ», մտածեցի ես:

Հայրս տանը չէր. մայրս էլ տնային գործերով էր զբաղւած. երեխաները ներքե, բակն էին իջել և այնտեղ խաղում էին:

Մնացել էինք ես, իմ ծխախոտը և խոհանոցը: Հանդարտ քայլերով դուրս եկայ սենեակից, մտայ խոհանոց և դուռը անձայն փակեցի:

Սիրտս ու ռաներս դողում էին...

Արագ-արագ սկսեցի որոնել լուցիկ, որովհետեւ օջախում դեռ կրակ չկար:

Լուցիկի չգտայ. անպիտան ծառան դրել էր զրգանն ու գնացել կորել էր: Նա էլ ծխող էր:

Փայտացած-կանգնած մտածում եմ՝ ինչ անեմ...

Յանկարծ աչքս քնկաւ ինքնատի վրա, որը դեռ կրակ ուներ:

Ասանց երկար մտածելու, հանեցի ծոցիցս ծխախոտը, դրի բերանս և մօտեցայ ինքնատիին:

Եւ փոխանակ ունելիքով կամ չոփով մի կտոր փաթրիկ կրակ դուրս քաշելու, պատկիցի փորիւ վրա և ծխախոտի ծայրը խօթեցի անցքով ներս, կպցրի կրակին և ազահարտը, պինտ ու երկար ձիգ աւի ծխախոտի ծուխը:

Կուրծքս լցւեց ծխով: Ես ազահարտ սկսեցի շաաղ-շաաղ աւելի ու աւելի խոր քաշել ծուխը:

Յանկարծ միջնեցին աչքերս, պտոյտ եկաւ դուրս և ես սառալիկ ցնցում գործելով ամբողջ մարմնովս փռուեցի գետին...

Ինձ հետ միասին ինքնատին էլ, նրա վրա դրած թէյամանն էլ անաղին շառաչիւնով շուռ եկան յատակի վրա:

Ես ուշաթափուեցի:

* *

Մի թէ երկու ժամ անցնելուց յետոյ, աչքերս բացի, տեսնեմ մայրս նստած է կողքիս և քնքշաբան շոյում է ինձ: Տեսնում եմ և իմ չարաբաստիկ ծխախոտը սեղանի վրա դրած՝ մոխրամանի մէջ:

Մնաց յետոյ ես ինձ բաւական լու էի զգում, ցանկութիւն յայտնեցի սաքի ելնելու, մայրս, միշտ մօտս նստած, համբուրում էր ինձ և խնդրում, որ պատմեմ ծխախոտի պատմութիւնը:

Ես անկեղծութեամբ, աչքերս արտասուքներով լիքը, պատմում եմ նրան զվտովս անցածը:

— Ծխախոտը թոյն է, աչքիս լոյս, — առաւ մայրս լուրջ ձայնով. — Նա քայքայում է առողջութիւնը, մահաւանդ մատուց հասնով. — Նա քայքայում է քո մտքը ծխախոտ չես դնի բերանդ: Դրանով որ այլ ես միշտ քո մտքը ծխախոտ չես դնի բերանդ: Դրանով դու ցոյց կբերես, որ ճիշտ որ դու սիրում ես ինձ այնպէս, ինչպէս դու ցոյց կբերես, որ ճիշտ որ դու սիրում ես ինձ այնպէս, ինչպէս ես եմ սիրում քեզ, — մայրս վերջացրեց և համբուրեց ճակատս: Ես կուրծքը:

—Սոստանում եմ քեզ, մայրիկ ջան, խոստանում եմ, որ է երբեք ձեռք չեմ առնել ծխախոտ:

—Կամենսկում ես,—ասաց մայրս,—ցցենք այս ծխախոտը քո գրասեղանի պատի վրա իբրև անժողովային յիշատակ մեր ուխտի:

—Այո, մայրիկ ջան, այո.—պատասխանեցի ես՝ խորապես յուզված:

Մայրս իր ձեռքով մեխեց ծխախոտը պատի վրա, իսկ ես դեռեցի տաղը, 1 յուլիսի 1897 թիւ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

I. ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

	Երես	Երես
1. *Կարգա...	3	25. Գիշերազան Մկոի երազը . . .
2. Իմ մանկութիւնը . . .	4	26. *Կոռնկ . . .
3. *Անգրագէտ . . .	9	27. *Ես իմ աշխարհի գարունը . . .
4. Մեր նոր դժուարիքը . . .	9	Կուզեմ . . .
5. Ահոյ տպերը . . .	10	28. Հայրենասիրութիւն . . .
		29. *Կարօտ . . .
		30. Շուշաններ . . .

II. ՀԱՍՏԱՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

(Բարոյական աշխարհ, աշխատանք եւ խնայողութիւն, նախկին օանկանայի կեանքի, հայրենիքի, պատերազմ, նամակադրութիւն)

6. Դատաստանը . . .	15	31. *Միժեռակ . . .	56
7. *Բազէն ու աղանիւն . . .	19	32. Փոքրիկ լրտես . . .	57
8. Օրէնք և դատաստան . . .	20	33. *Հայրենիք . . .	60
9. *Գայլն ու գառը . . .	21	34. Բաջ Թմբկահարը . . .	61
10. Նաբէկի նժոյգը . . .	22	35. *Կոռնկներ . . .	65
11. *Խոզն ու աղուաւը . . .	24	36. Սանիտար շունը . . .	66
12. *Նաւագար . . .	24	37. Սովը մեր բանակում . . .	67
13. Պատիկ նաւաստին . . .	25	38. Մասիս բարձրանալը . . .	68
14. Արևի մօտ . . .	29	39. *Սարն ի վեր . . .	71
15. *Երազ . . .	32	40. *Արտաւազ . . .	72
16. Հօր խրատները որդուն . . .	32	41. Ուխտագնացութիւն . . .	73
17. *Մայրիկս . . .	34	42. *Գիշեր . . .	70
18. Երկրի մշակներ . . .	34		
19. Բստն օր գետնի տակ . . .	36		
20. *Հարուստն ու չքաւորը . . .	41		
21. Խնայողութիւն . . .	43		
22. Ժպտունն ու մրջնակը . . .	44		
23. *Մուսաբէկն ու հայ աղջիկը . . .	46		
24. *Այուդ . . .	50		

III. ԲՆՈՒԹԻՒՆ

43. *Պարզկայ գիշեր . . .	73
44. Չմեռ . . .	79
45. Առաջին ճնձողիկները . . .	80
46. Մաղիկների երգը . . .	82
47. Դարնանային առաւօտ . . .	84
48. *Սարսփ . . .	85
49. Մի պատկեր գարնանային կեանքից . . .	87
50. *Դարուն . . .	89
51. Արագած . . .	89
52. Կարկուտ . . .	90

53. *Ամպերի քարանդակ	92
54. Հեղեղ	98
55. *Գիշերն եկաւ	94
56. *Գետակին	95
57. Աբա	95
58. *Հրաժեշտ	96
59. Արաքս	99
60. Քարթա	100
61. Դերեղը	101
62. Սահարան	102
63. *Լուսնակն անուշ	103
64. Մեր թթենիները	104
65. *Աշուն	105

IV. ՄԱՐԴ ԵՒ ԿԵՆԴԱՆԻ

66. Շէկոն ու Մարալը	106
67. *Աղւէսի ուրբաթը	110
68. Բողալը	112
69. Մեր Բուրչուկը	115
70. *Փիսոն ու փեսոն	118
71. Էշը մեղանուժ և Եւրոպայում	121

72. Արցունքներ	126
73. *Մկների ժողովը	128
74. Սալորի ծառի վրա	129
75. Ճնճողիկ	131
76. Դերի արծիւը	132
77. *Արծիւն ու ճիճուն	134
78. Նապաստակի մանր	135
79. *Նապաստակներ	136
80. Աւելի մանր	137
81. Մարգկութեան քարեկաններ	143

V. ԵՐԵՒԵԼԻ ՄԱՐԴԻԿ

82. Մեարոպ Մաշտոց	147
83. Գուտնեբերդ	149
84. Մեծ աստղագէտը	153
85. Կոլումբոս	156
86. Ռոբերտ Պուլտոն	161
87. Քարանձաւի մարդը	166
88. Մի խմիր	168
89. Մի ծխիր	171
90. Առաջին և վերջին ծխախոտը	172

ՄԻ ՓԱՆԻ ԽՕՍՔ

1. Մեր կարծիքով չորրորդ բաժանմանը՝ գասազրբում՝ յօդածները բովանդակութիւնը ներկայացնող նկարների փոխարէն լինելու են գաղափարներ և յօդածների անձանոթ իրերը ներկայացնող նկարներ։ Այս անգամ, մանաւանդ թղթի հասարակ լինելու պատճառով, չկարողացանք գիրքը պատկերազարդել ցանկալի ձևով և չափով։

2. Նկարների քչութիւնը մեզ հնարաւորութիւն տուց յօդածների աւելի մեծ քանակ մտցնել գասազրբի մէջ, քան այդ հնարաւոր կըլլինէր նկարների շատութեան դէպքում։

3. Այս գասազրբի յօդածները ղանադան բնոյթ ունին՝ զուտ գրական, պատմական, բնագիտական, առողջապահական և այլն։ Մեր կարծիքով բազմաղանութիւնն աւելի է հետաքրքրում աշակերտին, քան մի օրինակութիւնը բացի այդ, աշակերտը լեզուական տեսակէտից պէտք է ուսումնասիրէ գրականութեան ղանադան ճիւղերի լեզուական առանձնայատկութիւնները։

4. Բարոյական բովանդակւած բայց ոչ քարոզչական տոն տանցող յօդածները զգալի աւել են բնութեւ այն գասազրբի մէջ, որովհետեւ մեր ժողովւորդն մանաւանդ այժմ մեծ կարիք ունի բարոյական լուրջ գասախարակութեան։

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0243308

839/